

VEDA,
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
Jazykovedný ústav Ľudovíta štúra SAV

RECENZENTI

prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.

Mgr. Renáta Kamenárová, PhD.

Analógie a anomálie

v substantívnej deklinácii slovanských jazykov

Pavol Žigo

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Zodpovedná redaktorka: Mgr. Ľubica Suballyová, PhD.

Obálka: Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Počítačová redakcia a príprava tlačových podkladov: Mgr. Vladimír Radik

Prvé vydanie. Z tlačových podkladov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, v Bratislave roku 2012 ako svoju 3943 publikáciu. 176 strán.

Publikácia je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0140/09
Analógie a anomálie vo vývine substantívnej deklinácie slovanských jazykov.

© Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV

ISBN 978-80-224-1259-9

Úvod

Úvod.....	7
1. Analógia.....	12
Analógia a vývin jazyka	20
Kvalitatívna – kvantitatívna analógia	31
Východiskový stav.....	37
Maskulína.....	38
Feminína.....	40
Neutrá.....	43
Výsledky vývinu v jednotlivých makroareáloch a ich jazykoch.....	49
Západoslovanské jazyky.....	49
Južnoslovanské jazyky	52
Východoslovanské jazyky.....	53
2. Základné tendencie morfológického vývinu slovanských jazykov ...	56
Cesty k interpretácii slovanského nárečového materiálu.....	61
<i>Slovanský jazykový atlas</i> – prostriedok areálovej identifikácie prirodzených zmien.....	65
Variantnosť	67
3. Formovanie nových substantívnych deklinačných sústav a ich súčasná areálová distribúcia	73
Genitív plurálu <i>i</i> -kmeňových maskulín typu <i>host'</i>	74
Genitív plurálu <i>o</i> -kmeňových maskulín typu <i>sused</i>	77
Genitív plurálu <i>jo</i> -kmeňových maskulín typu <i>mesiac</i>	79
Genitív plurálu substantíva <i>jablko</i> z hľadiska rodu	80
Datív singuláru <i>i</i> -kmeňových maskulín typu <i>host'</i>	84
Datív singuláru <i>jo</i> -kmeňových maskulín typu <i>muž, zajac</i>	85
Lokál singuláru <i>o</i> -kmeňových maskulín typu <i>brat(r)</i>	88
Lokál singuláru <i>jo</i> -kmeňových maskulín typu <i>zajac</i>	90
Lokál singuláru <i>u</i> -kmeňových maskulín typu <i>syn</i>	94

Inštrumentál singuláru <i>a</i> -kmeňových feminín typu <i>voda, žena</i>	97
Lokál singuláru <i>a</i> -kmeňových feminín typu <i>ruka</i>	102
Genitív singuláru <i>ja</i> -kmeňových feminín typu <i>pšenica</i>	106
Distribúcia tvarov <i>teľce/teľatá</i> pôvodných <i>nt</i> -kmeňových substantív.....	111
Nominatív singuláru <i>n</i> -kmeňových maskulín typu <i>vemeno</i> < * <i>vyme</i>	112
Lokál plurálu <i>o</i> -kmeňových maskulín typu <i>zub</i>	117
4. Záver	134
Literatúra.....	139
Analogies and Anomalies in the Noun Declension of Slavic Languages...	147
Prílohy	149
Zoznam lokalít Slovenského jazykového atlasu.....	149
Menný register	168
Vecný register.....	169

Úvod

Problematika analogií a anomálií v stavbe, vývine a fungovaní jazyka bola a aj v súčasnosti ostáva na poprednom mieste výskumnej stratégie deskriptívnej, porovnávacej aj kognitívnej lingvistiky. Zisťovanie analogických procesov a ich výsledkov a tak isto aj anomálií vo vývine jazyka tvorí podstatu jeho poznávania a funkčnosti jeho častí. Získavanie nových poznatkov v tomto poznávacom procese sa neobmedzuje len na adekvátne využitie predchádzajúcich výskumov z pohľadu teoretickej jazykovedy, ale najmä sa uplatňuje funkčné hľadisko a identifikuje sa prirodzená podstata vývinových procesov. Základnou myšlienkou nášho prístupu k vysvetľovaniu tvarov substantív v slovanskom jazykovom areáli je pohľad na analogické procesy a anomálie z takého aspektu, ktorý by rešpektoval vývinové aj funkčné zmeny na konkrétnom mieste a v konkrétnom čase. Tento postup by umožňoval vytvárať obraz o prirodzenej podobe jazyka, vrátane všetkých jeho znakov, ktoré ho odlišujú od okolitého jazykového prostredia, ale aj tých prvkov, ktoré nepôsobia izolačne a treba ich vnímať ako integračné znaky. Základným znakom takýchto prvkov je najmä ich spoločný pôvod, časť z nich je aj výsledkom dlhodobého územného kontaktu s jazykmi, s ktorými ich okrem sprostredkovaných kultúrnych vzťahov nespájajú genetické znaky. Uvedomujeme si, že takto ponímaná a vyčerpávajúca charakteristika jazyka vo všetkých jeho rovinách presahuje možnosti jednej monografie. Základným cieľom našej práce sa tak stáva čiastkový problém jazykového systému – substantívna deklinácia. Prirodzenej podstate vývinu jednotlivých tvarov, tvarových okruhov aj súborov sme sa v posledných rokoch intenzívnejšie venovali nielen na slovákistickom základe, ale sme si tieto otázky všimli aj na širšej slavistickej synchronickej aj diachronickej báze. Naše úvahy vychádzajú z vnútornej potreby poukázať na prirodzenosť javov v súčasnom jazyku v konkrétnom čase a na konkrétnom mieste, ale aj z pohľadu použiteľnej minulosti. Jednotlivé výklady sa – s ohľadom na šírku problematiky – nemôžu vyhnúť niektorým synekdochickým tenden-

ciám. Ani vtedy, ak sa autorská ambícia opiera o snahu vnímať prvky jazyka na ich funkčnom základe, t. j. tak, že jazyková kategória sa na jednej strane chápe ako samostatná trieda javov, na druhej strane ako závislý atribút, príznak s rešpektom jeho funkcií a diferenciacií. K odkazom na použiteľnú minulosť a k využitiu minulej skúsenosti pri vysvetľovaní viacerých jazykových zmien nás vedie presvedčenie, že gramatický tvar je komunikačnou dominantou a jeho funkčnosť sa prejavuje najmä v komunikácii, pri konštituovaní vyšších celkov – syntagiem, viet, nadvetných celkov, textu. V našich úvahách budeme vychádzať z doterajších poznatkov synchronicky orientovaných výskumov jazyka a charakteristík princípov jeho stavby, vývinu a fungovania. Okrem odkazov na snahy o explanáciu súčasného jazyka uplatníme výsledky z vlastných výskumov, najmä v oblasti historickoporovnávacieho štúdia slovenského jazyka a slovanských jazykov a v oblasti konvergentných a divergentných vývinových tendencií v slovanskom jazykovom areáli. Ako čiastočný deficit pocíťujeme – spolu s ostatnými slavistami či slovakistami – nedostatok novších jazykovedných prác, ktoré by sa širším záberom problematiky a uplatnením novších metodológií zameriavali na typologické znaky, prirodzený vývin, stav a fungovanie jazykových jednotiek na území, presahujúcom rámec jedného jazyka.

Pri opise analógií, anomálií, konvergentných a divergentných tendencií vo vývine slovenčiny a ostatných slovanských jazykov si všimneme aj motivanty, ktoré sa stali spúšťačím mechanizmom zmien, prehodnocovania pôvodných vzťahov a formovania nových morfológických štruktúr. Postup vysvetľovania týchto zmien sa v prvom rade bude opierať o čo najväčší počet vlastností porovnávaných prvkov, a to v nadväznosti na doterajšie poznatky o pôvode, vývine a súčasnej podobe slovenského jazyka a slovanských jazykov. Výhodiskom takéhoto výkladu môže byť konštatovanie, že vývin jednotlivých slovanských jazykov je deskriptnou metódou spracovaný podľa základných rovín (fonologický vývin, morfológický vývin, vývin lexiky) v troch základných slovanských makroareáloch (západoslovanský, južnoslovanský a východoslovanský) a že o každom jazyku existuje relatívne vyčerpávajúci opis jeho súčasnej spisovnej podoby. Známe sú tak isto aj práce, v ktorých sa prejavuje snaha o porovnávací typologický výskum súčasných slovanských spisovných jazykov. Medzi týmito prácami chýba titul, ktorým by sa vyplňala medzera medzi vysvetľovaním vývinových zmien

a ich výsledkami v súčasnom jazyku v dimenziách, ktoré nie sú kompromisnou podobou spisovného jazyka a z areálového hľadiska presahujú administratívne hranice území, na ktorých sa deklarujú ako štátne jazyky. Našou ambíciou je najmä pohľad na stabilitu substantívneho deklinačného systému na úrovni poznatkov z prelomu 20. a 21. storočia a využitie vybraných metodologických postupov, najmä zmien a vysvetľovania ich príčin na tých miestach, o ktorých predpokladáme, že v minulosti neboli spoľahlivo identifikované, resp. že sa pri ich opise neuplatnili dostatočne presvedčivé argumenty. Pri vysvetľovaní analogických procesov a anomálií v deklinačnom systéme budú mať z typologického hľadiska vzácnu argumentačnú hodnotu aj odkazy na vývinové tendencie a ich výsledky v jednotlivých slovanských jazykoch. Výsledky týchto tendencií v základných makroareáloch slovanských jazykov sú svedectvom vzájomných vnútroareálových vplyvov, ale aj vplyvov medzi pôvodnými areálmi. Súčasný stav v jazykoch slovanského areálu je svedectvom zložitých divergentných a konvergentných tendencií vo vývine ich morfológických štruktúr. Podstatou nášho východiskového pohľadu na analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov je rozšírenie poznatkov a prác zo synchronickej jazykovedy o širší historickojazykovedný a porovnávací slovanský rozmer. Našou snahou je odhalenie východísk pri definovaní stability, resp. nestability jazykového systému v oblasti morfológie, konkrétne substantívnej deklinácie. Ťažiskom charakteristiky budú najmä zmeny pôvodného formálneho kmeňového substantívneho skloňovania a prechod na významové kritérium – rodový princíp, resp. na viaceré areály s neutralizáciou menného rodu či prechodom k aglutinujúcej tendencii. Základnou myšlienkou knihy je poukázať na stabilitu či variabilitu slovenskej substantívnej deklinácie v takej miere, aby poznatky boli oporou vysvetľovania kodifikačných zásad. Interdisciplinárny prístup, porovnávacie hľadisko a perspektíva vyústenia myšlienok do explanačnej sféry sa opiera o zmeny v jazykovom systéme.

Práca vychádza zo štruktúrnej komparácie východiskového a finálneho stavu, z analogických vývinových tendencií, hľadania anomálií a identifikácie ich vplyvu na formujúce sa štruktúry. Okrem synchronicko-diachronického prístupu využívame rozsiahle slovanské porovnávacie hľadiská, a to najmä v prehodnocovaní klasifikačných kritérií substantívnej deklinácie a dôsledkov na nové deklinačné typy. Materiálová zložka sa opiera o vý-

sledky systematického terénneho výskumu v medzinárodnom slavistickom projekte *Slovanský jazykový atlas*. Slovenská národná komisia *Slovanského jazykového atlasu* spracúva problematiku deklinácie substantív v nárečiach slovanských jazykov a jednotlivé slovanské národné komisie jej poskytli všetky podklady na kartografické spracovanie do osobitného zväzku. Časť z tohto materiálu využívame na argumentáciu areálovej distribúcie sledovaných javov tak, aby základnou myšlienkou práce bolo vysvetľovanie odchýlok javu od podstaty a vysvetlenie kvalitatívnych zmien celostných systémov, ich vývinu a fungovania v rozličných areálových, historických a vývinových podmienkach. Takto ponímaný prístup k opisu a vysvetľovaniu zmien predpokladá vyjadrovanie vzťahu medzi logickou štruktúrou riešeného problému a teóriami, ktoré tomuto riešeniu predchádzali, t. j. predpokladá korešpondenciu vedeckých teórií.

Materiál, ktorý v tejto práci prezentujeme, tvorí len obmedzené množstvo morfológických javov. Ich výber bol limitovaný rozsahom grantovej úlohy, a tak aj naše výsledky majú čiastkový charakter, pretože celkový výskum je v prvej etape a má pokračovať interpretáciou ďalších javov. Ich výber je určený hierarchiou Dotazníka *Slovanského jazykového atlasu*¹, podľa ktorého sa získaval rozsiahly materiál všetkých jazykových rovín z celého slovanského územia. Tak isto je určená aj jednotná areálová ilustrácia javov klasickou symbolovou metódou; časť javov, najmä, ak ide o fenomény makroareálovej povahy, napriek tejto zásade vymedzujeme – kvôli prehľadnosti – len šrafmi alebo izoglosami, resp. izomorfami. Pri opise jednotlivých javov v druhej časti práce nepostupujeme po jednotlivých pádoch od nominatívu po inštrumentál, ale rešpektujeme základnú tematiku grantu – určenie miery anomálií a analogických zmien vo vývinových procesoch deklinačných sústav. Pri niektorých javoch odkazujeme aj na ich podrobnejšie spracovanie v národných nárečových atlasoch. Túto metódu nevyužívame pri každom jave, resp. jazyku, ale len ako sprievodný ilustračný prostriedok, uvedomujúc si, že našim cieľom nie je vyčerpávajúci a detailný obraz javu v každom nárečovom areáli, ale nám ide o identifikáciu, resp. mieru analógií a anomálií v rámci bodovej siete *Slovanského jazykového atlasu*². Každému slavistovi a dialektológovi

¹ Voprosnik Obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa. Moskva : Nauka 1965. 272 s.

² Bodovú sieť pozri v prílohe na konci knihy, s. 151 – 169.

je zrejmé, že táto sieť lokalít sa odlišuje od kritérií národných či regionálnych nárečových atlasov.

Práca je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0140/09 *Analógie a anomálie vo vývine substantívnej deklinácie slovanských jazykov*. Za posúdenie rukopisu a cenné pripomienky k textu ďakujeme prof. PhDr. Miroslavovi Dudkovi, DrSc., a Mgr. Renáte Kamenárovej, PhD. Starostlivým prečítaním rukopisu prispeli k jeho skvalitneniu.

Bratislava august 2012

1. Analógia

Pri úvahách o tom, ako existuje jazykový systém, je jednou z ciest hľadania odpovedí na túto fundamentálnu otázku uvedenie si jej dvoch stránok. Prvou je predmetnosť tejto entity, t. j. vysvetlenie, k akému druhu predmetnosti patrí jazykový systém, druhým aspektom je samotná povaha systému z pohľadu, v akom výzame tu ide o systém³. Z predmetnosti entity, prvej stránky pohľadu na systém, vyplýva aj klasický konflikt medzi nominalistickým a realistickým pohľadom na predmet, pričom podstata konfliktu vyplýva z otázky, akú realitu predstavuje jazykový systém ako abstraktná entita. Druhá stránka problematiky vyplýva z uplatňovania termínu systém v mimoprirodnej, t. j. spoločenskovednej oblasti, v sociálnej, kultúrnej či jazykovej sfére. J. Dolník⁴ pri charakteristike predmetnosti uviedol, že do „rámca filozofie realizmu sa zasadzuje morfológický systém vnímaný v duchu tvaroslovnej roviny saussurovského jazyka v protiklade s rečou“ a odkazuje na F. de Saussura slovami: „Keď oddeľujeme jazyk od hovoru, zároveň oddeľujeme aj: 1. to, čo je u jednotlivca sociálne, 2. to, čo je podstatné, od toho, čo je podružné a viac alebo menej náhodné“. Na tom istom mieste J. Dolník uvádza, že v duchu Heglovej filozofie sa jazyk chápe ako duchovný predmet, ktorý je nezávislý od subjektu a jeho imanentnou vlastnosťou je, že sa materializovane prejavuje. Morfológický systém sa tak predstavuje ako hypostáza, skonkretizovaná abstrakcia s tendenciou k všeobecnej objektívnej platnosti. Tento proces sa vraj uskutočnil tak, že sa z reči vyabstrahovali tvary s ich významami v konkrétnych funkciách, „podrobili sa“ zovšeobecneniu a klasifikácii a vymodeloval sa z nich abstraktný celok so statusom existujúcej morfológie. Takáto abstraktná morfológia s prisúdenou zvecnenou predmetnosťou sa vníma ako objektívna danosť s vlastnými zákonitosťami a s vlastnou dynamikou. Preto tomuto metodologickému prístupu vysvetľovania morfológie J. Dolník pripisuje atribút „nominalistický“ s vysvetlením, že pri abstraktnej morfológii ide len o lingvistický konštrukt, o produkt ontologizovania metodológie⁵. V súvislosti s týmto tvrdením

³ Dolník, Juraj: Spôsoby existencie morfológie. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Red. M. Ološ-tiak et al. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 71.

⁴ Tamže.

⁵ Tamže, s. 72.

vzniká aj otázka, ako môže takýto derivát metodológie vyjadrovať skutočnosť. Návod na „kváziodpoveď“ možno nájsť vo fungovaní jazyka, v jeho sociálnej funkcii, v presvedčení, že prvky jazykového systému vyhovujú komunikačnému zámeru v takej podobe, v akej ich hovoriaci použije. Ide o prirodzené prvky a presvedčenie, že komunikačným aktom sa od expedienta k percipientovi prenesie adekvátny obsah primeranými prostriedkami (ináč by komunikácia nemala zmysel): človeku je skutočné to, v čo verí, o čom je presvedčený. V tejto súvislosti by možno bolo osožné pripomenúť Polkinghornovu myšlienku z práce *Reason and reality*⁶ s našim odporúčaním chápať ju v najširšom zmysle: „Musíme rozumieť, aby sme mohli veriť, ale musíme veriť, aby sme mohli rozumieť“. Musíme teda rozumieť tomu, čím sa zaoberáme, aby sme mohli veriť, že je to tak; ale musíme veriť, že to tak je, aby sme to mohli porozumieť, aby sme „si“ to vedeli vysvetliť. Na pozadí takéhoto uvažovania sa len ťažko zbavíme predpokladu, že naše myšlienky nie sú súčasťou kolektívnej duchovnosti. V nadväznosti na toto konštatovanie možno uvažovať aj o tom, že hypostazovaná morfológia môže fungovať ako skutočná morfológia preto, lebo jazykovedci sú v duchu prijatej metodológie presvedčení, že viera v abstraktný systém ústi do jeho opakovanej popularizácie. Azda by sme v rámci predmetu nášho výskumu mohli predpokladať, že predstavu o morfológických štruktúrach ako supraindividuálnych fenoménoch posúvame do roviny ilúzií, abstrakcií a generalizácií, ktoré možno pretvoriť na realitu. Takouto realitou sa potom stáva súhrn opisov, ktorý obsahujú učebnice paradigmaticky či morfológie.

Iný prístup vysvetľovania podstaty a existencie morfológie navrhuje filozofia realizmu. Jej základom je etnometodologický aspekt, založený na morfológických znalostiach používateľov. V takto ponímanej koncepcii sa morfológia stáva entitou s povahou kolektívnej duchovnosti a vedomia; konkrétnemu významu konkrétne spoločenstvo na konkrétnom mieste a v konkrétnom čase pripisuje konkrétnu formu. J. Dolník⁷ o tomto prípade hovorí ako o interindividuálnom vedomí. Dodáva však, že na rozdiel od nominalisticky poňatej morfológie neexistuje žiadna supraindividuálna morfológia, „...existujú len jednotlivcami reprodukované, resp. produkované mor-

⁶ Polkinghorn, John: *Reason and Reality. The Relationship Between Science and Theology*. London : SPCK 1991. 119 s.

⁷ Dolník, J.: o. c., s. 72

fologické štruktúry, ktorých potrebná jednota je zabezpečená tým, že každý jednotliviec si ich osvojuje interpretačným napodobňovaním a reprodukuje ich s potenciálnou konfrontáciou s reprodukciami iných⁴⁸. Morfológia má tak podobu materiálnej predmetnosti, ktorá sa prejavuje v uvedomovanej a koordinovanej reprodukcii používateľov a nimi sa dosahuje potrebná jednota. Podstata kolektívnej duchovnosti bude v ďalších úvahách o našom predmete záujmu dôležitým argumentačným činiteľom.

Vo filozofii realizmu celkom prirodzene vzniká otázka, v akom zmysle možno o morfológii (a jazyku vôbec) hovoriť ako o systéme. Ak áno, potom je žiaduca aj odpoveď na otázky, akú povahu má tento systém, z akej pozície ho interpretujeme, či sme zbavení predsudkov, ak hovoríme o potrebe dosiahnuť naším výkladom predpokladaný cieľ. Nemenej dôležitá je aj ďalšia skutočnosť, ktorú síce vnímame, ale len v podvedomí, sme ňou zaťažení a k tomuto zaťaženiu sa nechceme priznať. Týmto zaťažením je naše vnútorné presvedčenie, že naše vysvetlenia majú všeobecnojazykovedný charakter. Neuvedomujeme si pritom, že naše všeobecnojazykovedné zameranie je limitované jazykom či jazykmi, z ktorých pri argumentácii vychádzame. Jednoducho povedané – limitovaní sme povahou systému indoeurópskych jazykov. Prvok či jav, ktorý sa nám ukazuje vo všeobecnej rovine na úrovni zovšeobecňovania poznatkov z konkrétneho jazyka, ešte nemusí, nemá či nemôže mať všeobecnú povahu vo vzťahu k jazyku každého typu (syntetického či analytického, flektívneho či aglutinujúceho). Ďalším nebezpečenstvom opisu konkrétneho systému, resp. stavu, v ktorom sa tento systém nachádza, je, že takýto vyčerpávajúci opis predpokladá všetky informácie o systéme v danom čase. Akokoľvek by sme sa chceli vyhnúť sa paralelám v jazykových a mimojazykových systémoch, naša snaha o vyčerpávajúci opis dôsledkov vývinových zmien na súčasný stav jazyka naráža na rovnaký problém, o akom v súvislosti s princípmi stavby, vývinu a fungovania jazyka napísal J. Horecký: „Nestačí skúmať stav len v rámci daného elementu, ale že podnety pre jeho správanie či fungovanie treba hľadať vonku, vo fungovaní všeobecných pravidiel, možno aj zákonitostí v oblasti metodológie alebo v oblasti takých vied, ako je v dnešnej situácii teoretická fyzika⁹⁴. Na tomto

⁴⁸ Dolník, J.: o. c., s. 72.

⁹⁴ Horecký, Ján: Hľadanie princípov stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. In: Princípy jazyka a textu. Bratislava : Univerzita Komenského 2000, s. 31.

mieste by bolo možné použiť aj odkaz na Heisenbergov princíp neurčitosti, ktorý práve v teoretickej fyzike, konkrétne v kvantovej teórii, spomínanej J. Horeckým, naráža na veľký problém v tom, že nie sme schopní v tom istom čase určiť polohu a pohyb častice¹⁰. Ak podstatou princípu neurčitosti je poznatok, že môžeme presne zmerať buď polohu, alebo smer a rýchlosť pohybu častice¹¹, paralelou v oblasti jazyka je skutočnosť, že môžeme tak isto určiť len podstatu jazykovej zmeny, rekonštruovať ju, ale nemôžeme súčasne opísať jazykové zmeny a predurčiť ich dosah na budúci vývin jazyka. Ďalším problémom charakteristiky systému v jazyku je aj poznatok o tom, že v našom bežnom živote sa nič nespráva tak, ako tvrdí teória...

V súvislosti s povahou systému v jazyku si nevojak opakujeme aj podobnú otázku, v akom zmysle platí, že morfológiu – a jazyk vôbec – považujeme za systém. Možno tu vychádzať aj z predpokladu, že jazyk je vnútorne pravidelne organizovaný celok, ktorý sa riadi vymedzenými pravidlami a ich pravidelnosť dosahuje úroveň zákonitostí či zákonov, podmieňujúcich či regulujúcich dynamiku tohto systému. V jednom z možných náhľadov na takéto usporiadanie systému jazyk funguje ako homogenizovaná, harmonicky vnímaná entita so všetkými príznakmi harmónie a stability. Tento prístup si však vyžaduje rešpektovanie všeobecne známeho poznatku o symetrii a asymetrii, rozšíreného o rovnako všeobecný poznatok o stabilite systému v závislosti od množstva prvkov v ňom. Silným argumentom stability systému je prioritizovanie analógie, ktorá sa svojou podstatou stáva spoľahlivým prostriedkom na vysvetlenie jazykových zmien. Vo vzťahu k analógii však nie je dôležitý len výsledok analogicky prebiehajúceho procesu, ale ďalšie dva aspekty analogickej zmeny: prvým je stimul, vyvolávajúci v jazyku analogickú zmenu, druhým je adekvátnosť analogickej zmeny, resp. jej výsledok, ktorý môže vyvolať ďalšie napätie. Východiskom identifikácie týchto procesov boli koncom deväťdesiatych rokov 20. stor. výskumné projekty, zamerané na princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka. S odstupom času sa ukázalo, že východiskové podnety, ktoré sa v týchto prácach uverejnili, treba považovať za impulzy výskumných stratégií, a tie treba ďalej rozvíjať a identifikovať mieru konfliktnosti a súčinnosti princípov. Na viacerých

¹⁰ Smolin, Lee: Tri cesty ku kvantovej teórii gravitácie. Úvod do súčasných koncepcií priestoru a času. Bratislava : Kalligram 2003, s. 47.

¹¹ Tamže, s. 49.

miestach sa analógia prejavila ako konštruktívny prvok¹². V rámci princípov stavby, vývinu či fungovania jazyka sa analógia ocitá v konflikte s mnohými inými princípmi, a to v retrospektíve aj perspektíve a spôsobuje rozličné napätia. Poznatky zo vstupných analýz jednotlivých princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka ukazujú, že ani jeden z nich sa pri explanačnom prístupe k jazyku nedá uplatniť ako dominantný, ale že si vyžaduje rešpektovanie vzťahov, t. j. súčinnosti aj konfliktnosti s ostatnými princípmi stavby, vývinu a fungovania jazyka.

Zmeny v slovenskej flexii charakterizuje J. Dolník¹³ na synchronickej úrovni z pozície objektivistickej koncepcie tak, že sa „príslušný morfológický pohyb javí ako optimalizácia z hľadiska bežnej rozumovej (v tomto prípade klasifikačnej) operácie“. Hodnotu objektivistickej interpretácie morfológických zmien vidí autor v tom, že dynamika morfológie sa vykladá z pohľadu ekonomizácie mentálneho narábania s entitami. Pri takomto spôsobe výkladu sa opiera o teóriu prirodzenosti, podľa ktorej – odvolávajúc sa na známu Dresslerovu teóriu prirodzenej morfológie – jazykový systém obsahuje prvky s odlišným stupňom preferencie. V diachronickej aj synchronickej jazykovede je množstvo dôkazov o tom, že zmeny v morfológickom systéme sú a priori založené na odstraňovaní najpríznačkovejších javov. Predmetom teoretických výkladov a jedným z ťažiskových problémov sa v tejto oblasti stáva pojem motivačnej optimalizácie, z hľadiska morfológie teda optimalizácia tvarových štruktúr. Motivovanosť morfológickej štruktúry sa stáva parametrom prirodzenosti, resp. príznakovosti, ktorú treba vnímať súčasne ako: 1. príslušnosť ohýbateľného výrazu k istej flektívnej triede, t. j. ako klasifikačnú motiváciu, 2. motiváciu výskytu tvarotvorného formantu vo viacerých paradigmách, t. j. ako funkčnú motiváciu, 3. diferenciáciu členov paradigmy, t. j. diferenčnú motiváciu. Zmeny v morfológii súčasného spisovného slovenského jazyka sa zmeny podľa J. Dolníka¹⁴ dejú v zmysle optimalizácie klasifikačnej, funkčnej a diferenčnej motivácie.

¹² Žigo, Pavol: Princíp analógie. In: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava : Stimul 1999, s. 21; tenže: Hľadanie princípu relatívnosti. I. In: Princípy jazyka a textu : Bratislava. Univerzita Komenského 2000, s. 16.

¹³ Dolník, Juraj: Princíp ekvivalencie. In: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava : Filozofická fakulta UK 1999, s. 74.

¹⁴ Tamže.

Na inom mieste sa J. Dolník¹⁵ dotýka vysvetľovania jazykových štruktúr a spontánnych jazykových zmien. Na pozadí spomenutého synchronického pohľadu na problematiku sa však žiada jej rozšírenie o diachronický aspekt. Význam tohto rozšírenia spočíva v tom, že sa ním spája kontinuálny vývin a v rámci neho produktivnosť nepríznakových štruktúr a neproduktivnosť príznakových štruktúr a napovšimnuté neostávajú základné vývinové tendencie, ktoré môžu byť východiskom definovania prirodzeného jazykového vývinu a hľadania dimenzií spontánnych jazykových zmien. Odhalenie podstaty analógií vo vývine jazyka otvára cestu k pochopeniu modelového analogického usudzovania aj v systémoch umelej inteligencie. K tomuto záveru dospelo viac tímov, zaoberajúcich sa vzťahmi umelého a prirodzeného jazyka¹⁶.

Na rozšírenie výskumnej problematiky o diachronický aspekt sme sa podujali v širšie ponímanom výskumnom projekte *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny* a už v jeho začiatkoch sme upozornili na základné zásady zisťovania analogických podobností pri riešení niektorých východiskových problémov¹⁷. Viacerí autori uvádzajú, že hľadanie podstaty analógie v jazyku sa v prvom rade musí opierať o čo najväčší počet vlastností porovnávaných prvkov, súvislosť týchto vlastností s vlastnosťami iných prvkov by mala byť čo najtesnejšia, ale nemusí vystihovať všetky ich vlastnosti a vzťahy. Má byť zameraná na hľadanie zhôd a rozdielov jednotlivých vlastností prvkov a aj na vysvetľovanie príčin takéhoto stavu. Analógia sa pri takomto uvažovaní stáva centrom pozornosti práve preto, lebo sa vo vysokej miere prejavuje pri synchronickom aj diachronickom výklade klasifikačnej, funkčnej a diferencnej motivácie prvkov jednotlivých štruktúr.

Otázky analógie – a to analógie v najširšom zmysle – boli predmetom úvah a konštatovaní, zhodných v tom, že ide o jav, ktorý má oddávna vágny charakter a nadobudol veľké množstvo významov¹⁸. Na protichodnosť

¹⁵ Dolník, Juraj: (2000 b) Analogie und Natürlichkeit. In: Materiály z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava : Univerzita Komenského 2000, s. 5 – 15.

¹⁶ Kedar-Cabelli, S.: Analogy – from a Unified Perspective. In: *Analogical Reasoning*. Utrecht, Boston, Londýn : Kluwer Academic Publishers 1988, s. 67; Stachová, J., 1994, s. 88 – 100.

¹⁷ Žigo, P., 1999, s. 21 – 43.

¹⁸ Woustra, Ewert: Analogies in Non-specialist Journals. *Communication and Cognition*, 22, 1989, 1, s. 48 – 49.

analógie a anomálie upozorňovali už predstavitelia antických gramatických koncepcií v rámci uvedomovania si totožností, diferencií a vzťahov známych už v starogréckej aritmetike a geometrii. Stúpenci Aristarchovej školy vnímali určité skupiny tvarov ako vzor a podľa nich vyžadovali pravidelnosť deklinačných a konjugačných sústav. Naproti tomu Kratés z Mallu zastával teóriu spontánneho a iracionálneho vývinu jazyka. J. Rajchl¹⁹ definuje analógiu ako model, pomer, vzťah. Pri statickom chápaní modelu, pomeru či vzťahu treba predpokladať určitý východiskový stav, ktorý sa podľa predpokladaného identifikačného prototypu zmení a zachová si viac alebo menej intenzívny vzťah s východiskovým stavom. J. Stachová²⁰ si na druhej strane kladie otázku, či analógia na pozadí doterajšieho poznania reprezentuje akúkoľvek podobnosť, alebo je len jej druhom, spoločným menovateľom všetkých druhov a foriem podobností. Ide v prípade podobnosti a analógie o synonymium, o vyjadrenie tej istej skutočnosti domácim a cudzím slovom? Odpoveď na túto otázku možno sformulovať po vyriešení čiastkových problémov v jednotlivých špeciálnych vedách. Prezretuje analógia v jazyku a v jazykovede všetky typy alebo druhy podobnosti v takom rozsahu, ako ich predstavuje napr. v iných disciplínach geometrická podobnosť na jednej strane a izomorfizmus a homomorfizmus na druhej strane? Mnohí jazykovedci sa bránia synergetickým úvahám o podobnostiach jazykových a nejazykových štruktúr. Na margo týchto úvah sa žiada vysvetlenie tak, že synergetika si vyžaduje rešpektovanie špecifických vlastností, resp. odlišností jazykových a mimojazykových štruktúr, ale súčasne je náročná na poznanie systémov, ktoré sú predmetom úvah. Preto je ľahšie, jednoduchšie, žiaľ, metodologicky nefundované tvrdenie, že v kognitívnej lingvistiky sa treba vzdať systémovej lingvistiky a paralel medzi jazykovými a mimojazykovými štruktúrami, resp. vzťahmi v štruktúrach. V súvislosti s analógiou a v nadväznosti na J. Syrovátku²¹ si tak isto kladieme otázku, či možno nájsť v jazyku a v jazykovede takú tesnú syntakticko-sémantickú analógiu, aká sa uvádza napr. vo fyzike pri definovaní Newtonovho gravitačného zákona:

¹⁹ Rajchl, Jaroslav: O analogickém modelování analogie a modelů a míře celostnosti. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha, Filosofia 1994, s. 257.

²⁰ Stachová, Jiřina: Analogie, model, metafora. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha : Filosofia 1994,s. 88 – 100.

²¹ Syrovátka, Jan: Analogie a porozumění. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha, Filosofia 1994, s. 293.

$F = \kappa \cdot [(m_1 \cdot m_2)/r^2]$ a Coulombovho elektrostatického zákona: $F = k \cdot [(q_1 \cdot q_2)/r^2]$. Analógia tohto typu je v dvoch odvetviach fyziky možná preto, lebo sa v nich objavuje ten istý matematický formalizmus, štruktúra oboch teórií je rovnaká, a tak jedna môže byť modelom druhej²². M. Hesseová²³ z pohľadu prírodných vied hovorí v tomto prípade o dvoch významoch analógie: buď ide o vzťah medzi dvoma hypotézami, alebo medzi hypotézou a určitými experimentálnymi výsledkami, v ktorých sa určité aspekty môžu opísať tým istým formalizmom. Dá sa takýto prístup aplikovať pri charakteristike vývinu štruktúr v jazyku? Bez ohľadu na predchádzajúce otázky sa analógia v jazyku a v jazykovede stáva silným nástrojom poznávania, pretože umožňuje prenášať poznatky zo známych a dobre vysvetlených či vysvetliteľných zmien na menej známu oblasť alebo nejasnú zmenu. Dominantným sa stáva predovšetkým porovnávanie, paralela a určitý druh proporcionality²⁴. Opis prevažnej časti vývinových zmien v jazyku teda nie je ničím iným, len pochopením analógií. Základné črty analógie a jej zmyslu v jazyku a v jazykovede od najstarších čias opísal v kratšom prehľade J. Horecký²⁵. Pri charakteristike základných tendencií slovotvornej analógie a analogickej slovotvorby J. Furdík²⁶ uvádza: „Analógia je skoro vo všetkých jazykových rovinách závažným činiteľom systémovým i vývinovým”. Toto konštatovanie nadväzuje na Skaličkovu charakteristiku analógie vo vzťahu k aglutinačnému typu jazyka²⁷, kde autor uvádza jej rozsiahly vplyv na vývin substantívnej deklinácie v ruštine a konštatuje, že „...v analogii nelze vidět pokrok, rozvoj abstraktnosti, výrazové zpřesnění a pod. Tím by byl předcházející vývoj, kdy tyto alternativy vznikaly, nepochopitelným úpadkem”. Podstata nerovnomerného prejavu analogických tendencií v jazyku vyplýva z dvoch prístupov pri charakteristike analógie: 1. z prístupu zameraného na systémovosť analógie a 2. z prístupu zameraného na anomálie spôsobujúce výnimky analogicky vznikajúcich štruktúrnych vzťahov. Dejiny jazyka a jazykovedy

²² Pozri Stachová, J., s. 89.

²³ Hesse(ová), Mary: Models in Physics. In : British Journal for Philosophy of Science. Vol. 4, No. 15, 1953, s. 201.

²⁴ Kamarýt, Jan: Analogie a homologie jako nástroj poznání a omylu. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha : Filosofia 1994, s. 139.

²⁵ Dynamika slovné zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava : Veda 1989, s. 185 – 193.

²⁶ Furdík, Juraj: Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 54.

²⁷ Skalička, Vladimír: Vývoj jazyka. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1960, s. 49.

svedčia o tom, že pri výklade jazyka a štruktúr jednotlivých jazykových rovin sa uplatňujú obidva prístupy. Pri ich charakteristike nemožno nerešpektovať ich vzájomnú väzbu. Ich spoločným znakom je, že každý z nich predpokladá kognitívne spracovanie prvkov jazykového systému. Tieto prvky sú základom orientácie v jazyku na pozadí ich zadelenia do tried. Analógia tak isto predpokladá abstrakčnú schopnosť a na jej pozadí určenie miery kontrastnosti jednotlivých prvkov v triede a ich relevantnosť, najpriaznivejšie je vysvetliteľný rešpektovaním princípu ekvivalencie a princípu vývinu. Na ich pozadí sa potom analógia stáva nástrojom výkladu súčasného stavu v jazyku. Tento výklad sa opiera o výsledky vývinových zmien v jazyku a vychádza z predpokladaných záväzných komponentov identifikácie, vznikajúcich ako dôsledok mentálnej kompetencie. Dôležité je pritom uvedomovanie si modelu, ktorý je východiskom vývinových procesov vyvolávajúcich analogické zmeny. V konkrétnej vývinovej fáze sa tak známy model stáva vyhovujúcim a idealizovaným stavom, ktorý sa má tak isto dosiahnuť zmenou v ďalších systémoch. Tieto systémy v danej chvíli kritériám ideálneho identifikačného prototypu nevyhovujú. Spomenuté zmeny možno charakterizovať aj Ruchovou teorémou, pri ktorej ide o prechod z pôvodného akoby „čistého“ stavu dynamickou zmenou vyvolanou uvedomovaním si konfliktu medzi pôvodnými kritériami a idealizovaným identifikačným prototypom až po dosiahnutie očakávaného „ideálneho“ finálneho stavu. Tento finálny stav si napriek zmenám zachováva časť alebo aspoň stopy pôvodných znakov, ktoré sú dôsledkom prechodu pôvodného lineárneho procesu do nelineárneho. Prechod spôsobuje spätná väzba vyvolaná stochastickým pôsobením okolia. Výskum v oblasti vývinu jazyka takýto model fungovania analógie v plnej miere potvrdzuje.

Analógia a vývin jazyka

Vývinové aspekty jednotlivých slovanských jazykov z hľadiska genézy, stabilizácie fonologického systému, ustalovania aj kodifikácie deklináčnych a konjugačných sústav sú v doterajších monografických prácach a vedeckých štúdiách slavistov spoľahlivo opísané. Jednotlivé javy hláskoslovnej, tvaroslovnej a lexikálnej roviny jazykov sa metódou lingvistickej geografie interpretujú aj v národných jazykových atlasoch. V starších aj novších jazykovedných prácach často ako kritérium konvergentných

a divergentných tendencií dominujú javy fonologickej a morfolologickej roviny jednotlivých jazykov²⁸. Čiastočná areálová diferenciacia jazykov sa prezentuje aj v jednotlivých zväzkoch národných jazykových atlasov a nárečových slovníkov. Spôľahlivý obraz o účinkoch analógií a anomálií vo vývine jednotlivých slovanských jazykov sa nezaobíde bez vyčerpávajúceho pohľadu na vývinové tendencie viacerých jazykových rovín a ponad hranice jednotlivých jazykov.

V súvislosti s touto problematikou treba pripomenúť aj konvergentné a divergentné tendencie vo vývine slabičných štruktúr v jednotlivých slovanských jazykoch v nadväznosti na práce A. V. Isačenka²⁹ a I. Sawickej³⁰. Ako ďalší problémový okruh možno uviesť dôsledky postupného vývinu praslovanskej palatalizácie velár, ktorá sa po syntetizujúcom pohľade na ďalší vývin v jednotlivých jazykoch javí ako relatívna zmena: stav po palatalizácii velár spôsobený zmenami v triede A, t. j. v hláskoslovnej rovine (typ *ruka*, *od ruky*, *k ruce*, *ruku*, *o ruce*, *s rukou*), stal sa relatívnou homogenizáciou triedy A a vyvolal anomálie v triede B, t. j. v paradigmách. Relatívna homogenizácia triedy A spôsobujúca anomáliu v triede B vyvolala tlak prejavujúci sa v podobe vnútroparadigmatickej analógie, ktorá opäť spôsobila homogenizáciu pôvodnej triedy A, vedúcu v skutočnosti

²⁸ Bernštejn, Samuil, Borisovič: Očerck sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov. Moskva 1974; Ivšič, S.: Slavenska poredbena gramatika. Zagreb : Sveučilište „Školska knjiga“ 1970, 434 s., Krajčovič, Rudolf: Historický komentár k fonológii spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 1. Bratislava : Alfa 1972, s. 29 – 43, tenže: Historický komentár k morfológii spisovnej slovenčiny Studia Academica Slovaca. 2. Bratislava : Alfa 1973, s. 43 – 55, tenže: Slovenčina a slovanské jazyky. I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 324 s., tenže: Historický komentár k lexike spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. Bratislava : Alfa 1975, s. 141 – 154, Pauliny, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava : Veda 1990, 270 s., Stieber, Zdzisław: Rozwój fonologiczny języka polskiego. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1952. s. 96, tenže: Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1971, 106 s., Varbot, Žanna, Žanovna: Praslavjanskaja morfonologija, slovoobrazovanije, etimologija. Moskva : Izdatel'stvo Nauka 1984. 254 s.

²⁹ Isačenko, Alexander Vasilievič: Opyt fonologičeskogo analiza slavjanskich jazykov. In: Novoje v lingvistike. III. Moskva : Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1963, s. 106 – 121.

³⁰ Sawicka, Irina: Struktura grup spółnogloskowych w językach słowiańskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974. 132 s.; táže: Struktura sloga u balkanskim jezicima. U poredu sa susednim jezicima. Prace slawistyczne. T. 54. Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1987. 122 s.

k pôvodnému stavu a k narušeniu výsledkov zmien spôsobených v triede B. Pôvodné korene slov zmenené palatalizáciou do relatívne stabilizovaných podôb *k ruc-e*, *o ruc-e* sa pod vplyvom internej homogenizácie tried, t. j. pod vplyvom analógie tých pádov, v ktorých bol koreň *ruk-*, analogicky prispôbobi a relativizovali pôvodnú praslovanskú palatalizáciu velár (ustálili sa opäť tvary typu *k ruke*, *o ruke*). Stav po palatalizácii velár sa nerovnako stabilizoval napr. v nominatíve plurálu mužskej osoby typu *vojak* : *vojaci*, *mních* : *mnísi* v slovenčine, *Polak* – *Polaci* v poľštine, ale *монах* : *монахи*, *словак* : *словаки* v ruštine.

Odlíšny stav je v prípade veláry *g*, ktorá sa v časti jazykov zmenila na *h*: životné maskulína so zakončením koreňa na pôvodné *g* majú po zmene *g* > *h* v nominatíve plurálu pádovú príponu podľa deklinačného vzoru pôvodných *u*-kmeňov: *vrah-ovia*, *šach-ovia*; neživotné maskulína si zachovali pôvodnú pádovú príponu, a to buď duálovú, ak išlo o párové predmety, alebo plurálovú, ak nedominoval párový vzťah, resp. ak ide o látkové substantíva (slov. *roh* : *rohy*, rus. *пог* : *пога*, slov. *breh* : *brehy*, rus. *бегег* : *бегега*, ale slov. *sneh* : *snehy*). Z hľadiska vývinových tendencií ide pri vnútropradigmatickom vyrovnávaní tvarotvorného základu typu *na ruce* > *na ruke* o diferenčiacny, divergentný prvok v západoslovanskom makroareáli³¹. Čeština, poľština a lužická srbčina si zachovali paradigmy, v ktorých tvary zachovávajú výsledky palatalizácie. V týchto jazykoch dominuje vývinový aspekt a hláskoslovné vývinové javy sa stávajú nevratnými procesmi a sú rezistentné voči pôsobeniu (vnútropradigmatickej) analógie. Analogické tendencie vnútornej diferenciacie sú aj v ostatných slovanských makroareáloch.

Pri hľadaní konvergentných a divergentných tendencií vo vývine jazykov si treba uvedomiť, že vždy ide o javy na dvojakej úrovni: o vývinové tendencie: 1. v nespisovných útvaroch, a to najmä v predspisovnom období, v ktorom ide o spontánny vývin bez vedomej regulácie, 2. v kodifikovaných podobách, t. j. v takých útvaroch jazyka, v ktorých sa odráža cieľený zásah do vývinu. Každá kodifikácia je totiž kompromisným krokom, výsledkom a dôsledkom ustáľovania normy a prejavuje sa ako uplatnenie jednej z viacerých pôvodných možností; takej, ktorá v čase kodifikácie najviac vyhovuje kodifikačným kritériám. Z hľadiska vývinu normy a z hľadiska predchádzajúcich – a potenciálnych ďalších – kodifikačných zmien výsledky

³¹ Pozri s. 105 – obr. 33.

postupného procesu nadobúdajú relatívnu povahu. V súvislosti s praslovan-skými zmenami nemožno obísť výrazné štruktúrne zmeny v zvukovej rovine jazyka s dosahom na morfológickú rovinu. Ide o zmeny v štruktúre slabiky, vyvolané zánikom redukovaných vokálov, resp. o celkovú zmenu slabičnej štruktúry, po ktorej došlo aj k celkovým štruktúrnym zmenám vyšších jednotiek. Zo zmien vo vokalickej štruktúre vyplynuli aj zmeny na úrovni slabiky a tieto zmeny vyvolali ďalšie postupné zmeny na úrovni slova... Ide o prirodzený jav, pri ktorom je nižšia jednotka štruktúry inkorporovaná do vyššej jednotky. Súčasťou zložitého vývinového procesu v zmenách slabičnej štruktúry bolo aj prehodnocovanie prízvuku a kvantity. Klasickým príkladom, na ktorom možno vyložiť analogické zmeny, je premiestňovanie, presun prízvuku z koncovej slabiky s pôvodným jerom a dôsledky tejto tendencie na kodifikáciu súčasnej normy. Ide o prípady nominatívu a akuzatívu singuláru maskulín typu *sto 'lʙ, nož 'b, vol 'ʙ*, genitívu plurálu feminín a neutier *prosʙbʙ, lakʙktʙ, ovʙc 'b*, spomenuté slovesné tematické morfémy typu *nese 'šb, bere 'šb*, minulé prídavia typu *nesl 'ʙ, vedl 'ʙ, kaš 'lʙ* a sem patrí aj slovotvorná prípona *-ʙcʙ* typ *grnʙc 'b*³². Podstatou vývinu prozodických vlastností po zániku redukovaných vokálov bolo buď premiestňovanie prízvuku na predchádzajúcu slabiku *uzp'a > 'uzp*, alebo sa v dôsledku tohto premiestňovania kvantita zaniknutého redukovaného vokálu „akoby“ zachovala v zmene kvantity, vokálu v predchádzajúcej slabike (t. j. v jeho predĺžení): *ženʙ > žén > žien*. V slovách typu *krídlo* je však pri zachovaní spoluhláskových skupín *dl* (analogicky aj *tl*) v genitíve plurálu žiaduca podoba s vkladným vokálom *krídel* (poľ. *krzydeł*), kým v jazykoch so zme-nou *dl > l* je po zániku redukovaných vokálov a po prehodnotení prízvuku a kvantity analogicky jednoslabičný tvar (rus. *кры'ло > 'крыл*). Podobným spôsobom sa v slovanských jazykoch na úrovni slabičnej štruktúry pod vplyvom zmeny prízvuku menila aj kvantita prítomníkového kmeňa typu *nese 'šb, bere 'šb > nesieš, berieš*, resp. vo východoslovenských jazykoch typu *ты бе'рѣшь, ты не'цѣшь*. Na zmenách v prízvuku, ktoré sú dôsledkom zániku jerov, sa prejavuje princíp analógie, a to vtedy, ak po zániku jeru vznikla skupina konsonant + sonóra typu *nesl 'ʙ, vedl 'ʙ, kaš 'lʙ > nesl, vedl, kašl*. Divergentnú tendenciu posilnil vývin skupín *dl, tl* buď zmenou na *l*, alebo jej zachovaním. Pri zmene *dt, tl* na *l* došlo po zmene slabičnej štruk-

³² Apostrofom sa v týchto príkladoch označuje pôvodný prízvuk.

túry k logickému presunu prízvuku na predchádzajúcu slabiku typu *vedl'ъ* > *'věl*, pri zachovaní skupín *dt, tl* pokračoval vývin prozodických vlastností divergentnou tendenciou, ktorá sa prejavila zmenou prízvuku typu *vedl'ъ* > *'vedl*, resp. paralelným prehodnocovaním prízvuku, kvantity a odstraňovaním napätia konsonant + sonóra vsuvaním vokálu podľa povahy konsonantu pred sonórou: po tvrdej spoluhláske je vkladné *-o-* (typ *nesl, vedl* > *niesol, viedol*), po mäkkej spoluhláske je v slovenčine vkladné *-e-* (typ *kaš'tь* > *kaš'el', og'ny* > *oheň*) oproti východoslovanským podobám *он 'нѣс*, ale *ог'онь*. Pri vkladných vokáloch sa v slovenčine prejavil princíp analógie v tom, že ide o tie isté vokály, na ktoré sa v silnej pozícii vokalizovali jery (v oblasti so zmenou **pętykъ* > *piatok* je aj zmena *padь* > *padol*, v oblasti so zmenou **pętykъ* > *pátek* je zmena *padь* > *padel*³³, v jazykoch s pohyblivým prízvukom ovplyvnila povahu tohto vokálu poloha prízvuku.

Deskripcná charakteristika zmien v slabičnej štruktúre staršej slovenčiny je dobrým základom explanačného opisu národného jazyka ako celku a bez nej nemožno spoľahlivo charakterizovať jazykový systém a štruktúrne vzťahy jednotlivých prvkov. Dôkazom toho je aj fonologická charakteristika súčasného jazyka, ktorá poukazuje na dva základné typologické modely slabiky vychádzajúce z konfiguračných možností fónických prvkov diferencovaných podľa stupňa sonority, t. j. od minima po maximum³⁴. Relevantnými prvkami týchto typologických modelov sú vokály (sonanty), šumové spoluhlásky (nesonanty) a sonórne spoluhlásky (nesonanty aj sonanty). V štruktúre slova vzhľadom na jeho slabičnú štruktúru s ohľadom na striktúru slabiky sa uplatnil v slovenčine model s narastajúcim stupňom sonority, tzv. model „oko“. Zmeny v štruktúre slabiky sa vyznačovali výraznou tendenciou, ktorá okrem spojenia konsonant + sonóra vylučovala na začiatku prvých slabík v slove následnosť sonóra + šumová spoluhláska + sonanta, resp. zrkadlovú následnosť týchto hlások na konci slova, t. j. sonanta + šumová spoluhláska + sonóra³⁵. Výsledkom týchto vývinových tendencií a snáh o „homogenizáciu triedy“ vylučujúcu predchádzajúce zoskupenie hlások sú v slovenčine slová typu *sedem, hrdzavieť, luhár, omša, riečť, vietor, Peter* oproti podobám v os-

³³ Pozri Atlas slovenského jazyka, zv. 1, s. 71, 105.

³⁴ Sabol, Ján: Slovenská slabika. In: Zborík Studia Academica Slovaca. 23. Bratislava : Stimul 1994, s. 221 a n., tenže: K typologickej charakteristike slovenskej slabiky. In: Zborník Philologica. 45. Bratislava : Univerzita Komenského 1997, s. 31.

³⁵ Tamže.

tatných slovanských jazykoch, napr. českým podobám *sedm, rzivět, lhář, mše, řčení, vitr; Petr*, zakončené slabičnou sonórou³⁶. Charakteristickým znakom vývinu slabičnej štruktúry slovenčiny bolo odstraňovanie tzv. po-bočných slabík s vedľajším vrcholom slabičnosti, sylaboidom³⁷. Analogická homogenizácia triedy v rovine slabičnej štruktúry, ktorou sa odstraňovala následnosť hlások sonanta + šumová spoluhláska + sonóra na konci slova, podmienila slabičnú štruktúru tvarov, ktoré sa z pôvodne heterogénnych systémov adaptovali a stali sa súčasťou homogénnej triedy (typ *katedier, fariem*). Takúto povahu majú aj tvary genitívu plurálu substantív utvorených pomocou prípony *-stvo*, pred ktorou je dlhá slabika: *horstvo – horstiev : tmárstvo – tm-ár-st-ie-v*. V týchto prípadoch sa opäť na úkor hláskoslovnej analógie, resp. analógie na suprasegmentálnej úrovni silnejšie prejavuje tvaroslovná analógia. Aj napriek intenzívnejšiemu tlaku morfológického systému má aj tento typ analógie korene v zániku redukovaných vokálov a je tesne spätý s problematikou vkladných vokálov (pozri vyššie typ *og'ňb > oheň*). Ide tu o špecifické mentálne dotváranie javu na úrovni štruktúry slabiky, odstraňovanie nežiaducej skupiny spoluhlások, ktorá vznikla v dôsledku zániku jerov (*-rstvь > -rstv*). V tomto prípade je genitív plurálu neutier typu *horstiev, tmárstiev* dôkazom analogickej homogenizácie triedy, ktorá vznikla prehodnocovaním kritérií pôvodných a nových deklináčnych sústav vnímaných na pozadí ich spoločných vlastností (pôvodné dlhé *ũ*-kmene, typ *mrkva – mrkiev, a*-kmene, typ *vrstva – vrstiev, t. j. dnešné feminína, resp. pôvodné o*-kmene, typ *kráľovstvo – kráľovstiev, t. j. dnešné neutrá*). Z hľadiska vzniku nových deklináčnych sústav sa do homogénnych tried začlenili aj novšie utvorené slová typu *pitva – pitiev, odozva – odoziev, šarlatánstvo – šarlatánstiev, notárstvo – notárstiev, kvetinárstvo – kvetinárstiev...* Spoločné vlastnosti vzorov neutier so vzormi maskulín v pôvodnej *o*-kmeňovej deklinácii, resp. feminín v pluráli súčasných paradigiem svedčia o imaginárnosti stredného rodu v slovenčine.

³⁶ Porovnaj v ostatných slovanských jazykoch *семь, ржаветь, луги* (rus. nář. *речить*), *вемеп, Пѣмр* v ruštine, resp. *sedam, rda-ti, lažac, misa, reči, v(f)etar* v srbčine či chorvátčine, resp. *l*-ové participiá v areáli so zmenou *-dl-, -tl- > -l-* oproti slovenskému tvaru *padol*, pozri Atlas slovenského jazyka, zv. I, s. 71, 105.

³⁷ Tzv. model „ryba“; podrobný fonologický opis vývinu na začiatku a na konci slova uvádza Eugen Paulíny v práci *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1963, s. 130 – 131.

Vývin slovenského substantívneho deklinačného systému tvorí preto samostatnú kapitolu. V ňom sa vo výraznej miere odrážajú protichodné tendencie princípu analógie – snaha o pravidelnosť jazykových štruktúr na jednej strane – a anomálie na druhej strane. Prvá snaha (vývinová) vychádzala z prehodnotenia ontologickej registrácie relevantných spoločných vlastností prvkov pôvodnej „akoby“ homogénnej skupiny. Podstatou pôvodnej mentálnej registrácie relevantných spoločných vlastností prvkov rovnakej triedy bola ich forma. Formálna ontologická registrácia relevantných vlastností však nepostihovala také anomálie na úrovni kognitívnej registrácie, z ktorých vychádza princíp analógie založený na vzťahu prvkov prirodzených štruktúr s prvkami štruktúr v jazyku (prirodzený rod : gramatický rod). Na pozadí princípu ekvivalencie teda dochádzalo k mentálnemu dotváraniu javu, k hľadaniu imaginárnej ekvivalencie na úrovni paradigmatických štruktúr vo vzťahu k prirodzenému rodu. Mentálne dotváranie javu však okrem snahy o homogenizáciu významovo rovnorodých tried vyvolalo aj množstvo anomálií vyplývajúcich z rozdielnej povahy pôvodného formálneho kritéria a imaginárnej ekvivalencie dotvorených javov, t. j. z paradigmatických štruktúr vychádzajúcich z významového kritéria. Okrem anomálií v inventári „akoby“ homogénnych tried (vzor *dub*: genitív singuláru *duba*, ale *hradu*, genitív plurálu vzoru *ulica* : *ulíc*, ale *minca* : *mincí*) vznikli výraznejšie anomálie vyvolané mentálnym navodením sprievodného klasifikačného javu. V kategórii substantív vznikla fiktívna skupina substantív stredného rodu ako výsledok nedôsledného prehodnocovania pozostatkov pôvodnej ontologickej registrácie relevantných vlastností pri navodzovaní sprievodných klasifikačných javov, t. j. pri vzniku skloňovacích vzorov substantív stredného rodu. Vývin slovenskej deklinácie ovplyvnili staršie praslovanské hláskoslovné zmeny a neskoršie diferenciacné tendencie vyvolané vnútroparadigmatickým analogickým vyrovnávaním (pozri vyššie pôvodne typ *ruka* : *ruce*, dnes *ruka* : *ruke*). Druhú tendenciu výrazne ovplyvnila analógia, ktorá súvisela s prehodnocovaním pôvodných deklinačných sústav založených na formálnom kmeňovom princípe, ich rozpadom a formovaním paradigmatických štruktúr založených na významovom princípe. Formovanie nových deklinačných sústav poukazuje dve protichodné vlastnosti analógie: systémovosť oproti anomáliám, spôsobujúcim výnimky analogicky vznikajúcich štruktúrnych vzťahov. Systémovosť sa vo formovaní

nových deklinačných sústav po rozpade pôvodného kmeňového skloňovania prejavila v dôslednom odlišovaní gramatických koncoviek substantív patriacich pôvodne do rovnakého deklinačného systému. Princíp analógie sa pri formovaní deklinačných sústav prejavoval od najstarších čias. Do staršej fázy patria analogické tendencie prejavujúce sa vo vývine deklinácie, resp. zániku pôvodných konsonantických kmeňov (*n*-kmeňov, *s*-kmeňov, *r*-kmeňov a *nt*-kmeňov). O tom, že vo vývine týchto deklinačných sústav sa princíp analógie prejavoval v najstaršej fáze, z pohľadu slovenčiny ešte v praslovančine, svedčí ich podoba v jednotlivých slovanských jazykoch. Vo vývine pôvodných spoluhláskových kmeňov sa výrazne prejavil tlak medzi-paradigmatickej analógie, ktorý oslabil pôvodnú povahu vnútroparadigmatickej analógie.

Rozpadom pôvodného kmeňového deklinačného princípu pod vplyvom vnútroparadigmatickej, no najmä medzi-paradigmatickej analógie sa zblížila formálna a významová stránka substantívnej deklinácie. Najvýraznejšie sa táto tendencia prejavila pri vývine deklinačných sústav maskulín a feminín (*žena*, pôvodný *a*-kmeň > feminína, *sluga*, pôvodný *a*-kmeň > maskulína). Rozpad pôvodných deklinačných sústav a formovanie nových skloňovacích vzorov sprevádzali anomálie pôvodného stavu v deklinácii formálne rovnakých, no významovo odlišných substantív (typ *žena* – *ženy* – *ženě* : *sluga* – *slugy* – *sludzě*). Pri vzniku nových deklinačných sústav založených na významovom princípe sa výrazne prejavila medzi-paradigmatická i vnútroparadigmatická analógia. Miera medzi-paradigmatickej analógie bola podmienená kvantitou, t. j. množstvom jednotiek ovplyvňujúcich stabilitu pôvodného systému: tvarový okruh vzoru *chlap* podmienilo množstvo pôvodných *o*-kmeňových substantív a stabilite tohto systému sa analogicky prispôbovali substantíva s pôvodne odlišným tvarovým súborom, ktoré pod tlakom významového kritéria prechádzali do inej deklinačnej sústavy: pôvodné tvary nominatív *sluga* – datív *sludzě*... nadobudli v dôsledku medzi-paradigmatickej analógie podobu nominatív *sluha* – datív *synovi* > *slugovi*... Toto nové začlenenie odrážalo navyše aj analogické vnútroparadigmatické zmeny tej sústavy, do ktorej prenikali. Medzi-paradigmatické a vnútroparadigmatické analogické zmeny sú charakteristické pre vývin deklinačného systému slovenčiny a sú špecifické v porovnaní s vývinom deklinačných sústav iných, západoslovanských i nezápadoslovanských jazykov. Svedčí o tom zacho-

vanie pôvodného skloňovacieho systému vo východoslovanských jazykoch pri skloňovaní typu *школа* a *служба* v ruštine, kde sa vo vývine deklinácie neuplatnila medziparadigmatická analógia (typ *от школы : от службы*), ale len vnútroparadigmatická analógia (typu *служба – служе*, t. j. tvar s velárou), naopak, v západoslovanských jazykoch sa napr. v češtine obidva analogické princípy prejavili v oslabenej miere: medziparadigmatická analógia typu *sluha – sluhovi – se sluhou*.

Rozdelenie slovanských jazykov na západoslovanské, východoslovanské a južnoslovanské jazyky má oporu v geografickom členení a interpretácia jazykových faktov sa prispôsobuje tomuto členeniu. Takáto klasifikácia slovanských jazykov, opierajúca sa väčšinou o reflexy za pôvodné praslovanské hlásky, akoby nechcela rešpektovať znaky, ktoré sú výsledkom ďalšieho prirodzeného vývinu slovanských jazykov so súhrnom všetkých ich diferenciačných aj integračných znakov. Akákoľvek snaha o synchronickú či súčasnú typológiu slovanských jazykov na jednej strane nemusí verbalizovať vývinové zmeny, na druhej strane sa nevie zrieknuť množstva znakov, ktoré sú výsledkom prirodzeného vývinu. Práce V. Oblaka³⁸, R. Jakobsona³⁹, E. Stankiewiczza⁴⁰, D. S. Wortha⁴¹, A. V. Isačenka⁴², L. Ďuroviča⁴³ či H. Běličovej⁴⁴, v ktorých sa autori snažili vystihnúť morfológické zákonitosti slovanských jazykov, sa sústreďovali na problematiku tvarotvorného základu, resp. jeho fonematickej štruktúry vo vzťahu k gramatickým koncovkám. Tento prístup im neumožnil preťať kruh morfonologicky podmienených javov z dvoch obmedzujúcich príčin: 1. opierali sa o množstvo údajov v spisovných jazykoch, o ktorých je známe, že sú kompromisom, t. j. predpok-

³⁸ Oblak, Vatroslav: Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen. Leipzig : Druck von Breitkopf & Kärtel 1890. 248 s.

³⁹ Jakobson, Roman: Russian Conjugation. In: Word, 1960, č. 4, s. 183 – 203.

⁴⁰ Stankiewicz, Edward: Slavic Morphophonemics in its Typological and Diachronic Aspect. In: Current Trends in Linguistic, zv. 3, 1966, s. 495 – 520.

⁴¹ Worth, Dean: The Notion of „Stem“ in Russian Flexion and Derivation. In: To Honor Roman Jakobson. Zv. 3. Bez udania miesta vydania, 1967, s. 2269 – 2288.

⁴² Isačenko, Alexander, Vasilievič: Versuch einer Typologie der slawischen Sprachen. In: Linguistica Slovaca. 1 – 2. 1939 – 1940, s. 64 – 76.

⁴³ Ďurovič, Ľubomír: Tipologija flektivnoj osnovy v slavianskich jazykach. In: Scando-Slavica, 1973, 19, s. 225 – 243. Znovu vydané: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie. I. Bratislava : Veda 2004, s. 125 – 139.

⁴⁴ Běličová, Helena: Nástín porovnávací morfológie spisovných jazyků slovanských. Praha : Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy 1988, 222 s.

ladanou funkčou snahou o optimálne obmedzenie množstva variantných a dubletných podôb, 2. nemali k dispozícii komplexný materiál, systematicky pokrývajúci súvislé areály prirodzeného vývinu jazyka. Spoločným hľadáním opôr takejto synchronickej typológie sú poučenia z monografických prác Z. Stiebera⁴⁵ a E. Paulinyho⁴⁶ a v nadväznosti na ne aj uvedenie si dôsledkov prehodnocovania pôvodných kritérií kategorizácie. Zo všeobecnojazykovedného hľadiska ide o odhaľovanie prirodzených tendencií vo vývine, súčasnej stavbe a fungovaní jazyka, o hľadanie súčinnosti a konfliktnosti analogických vyrovnávaní aj anomálií v spontánných procesoch, prebiehajúcich v jazyku. Doterajšie sondy do prirodzeného vývinu substantívnej deklinácie a jeho výsledky v súčasných slovanských jazykoch dokazujú, že spoločné prvky v jednotlivých makroareáloch existovali popri sebe istý čas a neskôr sa pôvodný homogénny areál vnútorne diferencoval tak, že časť prvkov nadobudla v ňom v porovnaní s genetickou štruktúrou fonologickej roviny inú povahu, resp. má v porovnaní s iným makroareálom chronologicky odlišnú symetriu. V tejto súvislosti nemožno obísť problematiku typologickej charakteristiky areálov, na ktorú upozornila T. Vendina⁴⁷. Ide o špecifické konfigurácie areálov (súvislý – prerušovaný), ich rozsahu (veľký – stredný – malý), množstva a povahy jazykov tvoriacich areál (príbuzné – nepríbuzné, monolingválny – polylingválny), dynamickosti areálov (stabilný – labilný) či vzťah konkrétneho areálu k makrotypu (priľahlý – laterálny – vzdialený). Na pozadí predchádzajúcich poznatkov si celkom oprávnené možno položiť otázku, čím môže dialektológia posunúť dopredu súčasné poznanie či poznávanie jazyka. Mnohodimenzionalnosť jej predmetu a stupeň poznania na začiatku 21. storočia ju posúva do pozície, v ktorej musí vyjsť za hranice deskripcie, obmedzovania sa na členenie slovanských makroareálov na základe striednic za pôvodné praslovanské vokály, a dať novú podstatu identifikácii interkultúrnych kontaktov, odrážajúcich sa čiastočne napr. v oblasti lexiky. Možnosť, akou sa dialektológia môže priblížiť k odhaľovaniu fenomenológie jazyka, je hľadanie takých javov, akými je v oblasti komunikačných dominánt formovanie deklinačných makroštruk-

⁴⁵ Stieber, Zdz., 1971. 106 s.

⁴⁶ Pauliny, E., 1990, 270 s.

⁴⁷ Vendina, Tatiana, Ivanovna: Russkije dialekty v obščeslavianskom kontekste (leksika). Moskva : Institut slavjanovedenija RAN 2009. 532 s.

túr. Na nich spočíva podstata prirodzeného vývinu jazyka, resp. jazykov, overovanie prirodzenej funkčnosti jeho prvkov a optimalizácie vzťahov. Z hľadiska všeobecnej jazykovedy ťažko prijať výhradu o nespoľahlivom materiálovom východisku preto, že ide o nespisovné útvary. Podstata východiskového materiálu je práve v tom, že ide o prirodzené útvary, formované používateľmi jazyka bez regulovaných autoritatívnych zmien. V intenciách tejto prirodzenosti si treba uvedomiť periférne javy, ktoré rešpektujú prechodné areály, resp. systémy, vyžadujúce si selektívny prístup hodnotenia či postavenia v klasickej opozícii centrum – periféria⁴⁸. Z metodologického hľadiska – najmä vo vzťahu k deklinačnému systému slovanských jazykov a aj súčasného slovenského jazyka, resp. jeho vývinu – treba pripomenúť práve spomenutý selektívny postoj k spracúvaným štruktúram⁴⁹. Nemožno obísť všeobecne známe rozdiely medzi spisovnými podobami národných jazykov a ich nárečiami, ako ani upozornenie E. Paulinyho⁵⁰ nevyhnutne rešpektovať, či sú predmetom porovnávania spisovné podoby jazyka alebo jeho nespisovné útvary. Napriek tomu nemožno z vývinového hľadiska obísť výsledky prirodzeného vývinu vtedy, ak sa v oboch podobách vyskytujú výsledky tých istých zmien. Na argumentáciu možno využiť poznatky o tom, že množina prvkov prirodzených nárečových systémov obsahuje všetky prvky množiny spisovných jazykov, na druhej strane nie všetky prvky množiny prirodzených nárečových systémov spĺňajú kritériá spisovnosti, t. j. nevyskytujú sa v kodifikovanej podobe jazyka. Preto z hľadiska prirodzeného vývinu jazyka uvažujeme – uvedomujúc si vnútornú diferenciaciu národného jazyka o jeho spisovnej a nespisovnej podobe – o adekvátnosti klasickej opozície centrum – periféria. Na vysvetlenie tohto vnímania upozorňujeme, že osobitne vyčleňujeme štruktúrne centrum a štruktúrnú perifériu, osobitne areálové centrum a areálovú perifériu. Štruktúrna periféria aj areálová periféria nespisovných jazykových útvarov, v našom prípade nárečí, sú výsledkami prirodzeného vývinu jazyka, neobsahujú však prvky, ktoré by im umožnili stať sa súčasťou systému povýšeného do spisovnej podoby.

⁴⁸ Sabol, Ján: Centrum a periféria slovenského spoluhláskového systému. In: Slovenská reč, 2, 54, 1989, s. 97 – 104.

⁴⁹ Sokolová, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 338 s.

⁵⁰ Pauliny, Eugen: Kontrastívna analýza slovenského a českého hláskoslovía. In: Studia Academica Slovaca. 3. Bratislava : Alfa 1974, s. 259.

Štruktúrne centrum nespisovných útvarov, v našom prípade nárečí, obsahuje prvky totožné so štruktúrnym centrom spisovného jazyka: tvary genitívu plurálu *synov* v spisovnom jazyku aj v nárečiach oproti areálovo periférnemu, z hľadiska spisovného jazyka aj štruktúrne periférnemu a z hľadiska nárečí však na obmedzenom areáli štruktúrne centrálnemu tvaru genitívu plurálu *synoch* vo východoslovenskom nárečovom areáli (za štruktúrne perifériu na úrovni spisovného jazyka považujeme málo produktívne deklinačné podvzory, napr. *bábä, finále*⁵¹). Z metodologického hľadiska je dôležité pripomenúť, že naše interpretácie sa opierajú o morfonologické rekonštrukcie gramatických koncoviek. V rámci vnútroparadigmatických a medziparadigmatických analogických zmien berieme vždy ohľad na východiskovú gramatickú morfému a pri morfonologickej rekonštrukcii zovšeobecňujeme hláskoslovný vývin konkrétneho areálu. Takýmto spôsobom sa na úrovni rovnakej východiskovej morfémy *-ovъ v genitíve plurálu pôvodných *u*-kmeňov rekonštruujú podoby, ktoré v jednotlivých nárečových areáloch v rámci pravidelných vývinových zmien nadobudli súčasne podoby *-uf, -iü, -aü, -ú, -ó*⁵²...

Spôľahlivým dôkazom spontánnych procesov v jazyku z diachronického ako aj synchronického hľadiska sú uniformne transparentné gramatické koncovky, ktoré sú svedectvom stabilizácie vnútroparadigmatických aj medziparadigmatických vzťahov, sú zároveň vhodným prostriedkom na typologickú charakteristiku širších jazykových areálov.

Kvalitatívna – kvantitatívna analógia

Analogickým zmenám vo vývine jazyka, ktoré nadobúdajú povahu pravidiel, venuje osobitnú pozornosť H. H. Hock⁵³. Z metodologického hľadiska autor pojem *princíp* chápe ako pravidlo, na základe ktorého možno vysvetľovať zmeny⁵⁴ v geneticky príbuzných jazykoch (o. c., s. VII). Túto poznámku považujeme za dôležitú vo vzťahu k teoretickopoznávaciemu zmyslu pojmu *princíp* v takom zmysle, ako ho v nadväznosti na práce z teó-

⁵¹ Pozri Sokolová, o. c., s. 150, 249, 300 – 302.

⁵² Pozri poznámku 121.

⁵³ Hock, Hans Henrich: Principles of Historical Linguistics. Trends of Linguistics, Vol. 34, 2. vyd. Berlín – New York – Amsterdam : Mouton de Gruyter 1988. 727 s.

⁵⁴ Dolník, J, 1999, s. 8.

rie poznania definuje J. Dolník: „V Teórii poznania⁵⁵ nachádzame tento výstižný výklad: Poznaný zákon sa mení na princíp, ktorý zjednocuje predtým oddelené poznatky o skutočnosti do určitého vedeckého systému. Z tohto hľadiska plní systémotvornú funkciu. Čím hlbšie vedecký zákon preniká do podstaty vecí, tým je jeho schopnosť zjednocovať rozdielne a zdanlivo sa vylučujúce poznatky do uceleného systému väčšia. Vedecký zákon môže plniť funkciu systémotvorného princípu tak vo vzťahu k poznatkom o bezprostredne pozorovateľnej skutočnosti, ako aj vo vzťahu k empirickým a teoretickým zákonom.” Pri opise princípov nám teda – v zhode s Dolníkovou koncepciou – ide predovšetkým o odhalenie ich explanačnej hĺbky, ktorá závisí na jednej strane od stupňa ich všeobecnosti a na druhej strane od toho, či majú len vnútrojazykovú alebo aj mimojazykovú povahu. Podstatu princípov historickej jazykovedy možno ilustrovať vývinovou zmenou **es-* > **jes-* a jej dôsledkami na vyrovnávanie singulárových a plurálových podôb prítomného času slovesa *byť* v praindoeurópcine v porovnaní so stavom v praslovančine:

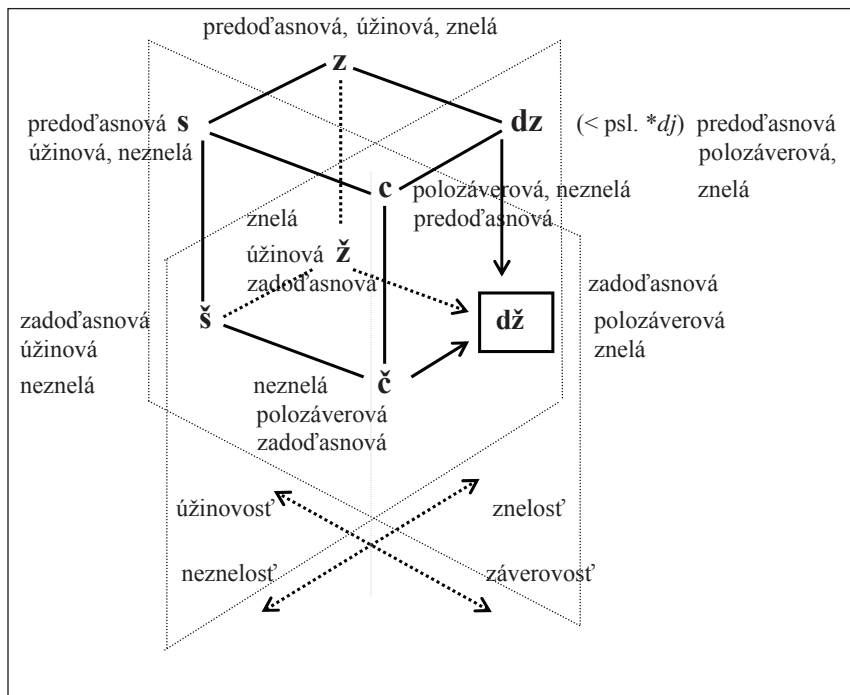
<i>praindoeurópcina</i>	<i>praslovančina</i>
singulár	singulár
1. <i>es-mi</i>	<i>jes-mъ</i>
2. <i>es-i</i>	<i>jes-i</i>
3. <i>es-ti</i>	<i>jes-tъ</i>
<i>plurál</i>	<i>plurál</i>
1. <i>s-me/os</i>	<i>jes-mъ</i>
2. <i>s-te</i>	<i>jes-te</i>
3. <i>s-e/onti</i>	<i>s-qtъ</i>

Ide tu o čiastkovú analogickú zmenu na úrovni hláskoslovia. Slabou stránkou tejto argumentácie analógie je, že obidva jazykové útvary sú rekon-

⁵⁵ Černík, Václav – Farkašová, Etela – Viceník, Jozef: Teória poznania. Bratislava : Pravda 1986. 371 s.

štruované. Pri charakteristike analógie však treba tento jav vnímať v širších súvislostiach a vo viacerých jazykových rovinách. Ide o také javy, pri ktorých je analogická zmena nižšej štruktúry inkorporovaná do vyššej jednotky a vyvoláva v nej buď analogickú zmenu, alebo sa prejavuje ako napätie v štruktúre. Analógiu klasického typu $a : b = c : d$ možno potom uplatniť na skupine najstarších zmien, výsledkom ktorých je v slovenčine fonéma *dž*. Zmenou pôvodnej praslovanskej skupiny **dj* vznikol prealveolárny konsonant *dz*, ktorý nemal vo fonologickej štruktúre postalveolárny pendant. Na pozadí uvedomovania si ideálneho vzoru došlo k mentálnemu dotvoreniu javu a umocňovaním potreby imaginárnej homogenizácie, prejavujúcej sa aj vo vzťahu infinitívnych a prítomníkových kmeňov typu *česat'* – *češem*, *mazat'* – *mažem*, *sácat'* – *sáčem*. V takomto vzťahu bol infinitívny kmeň so spoluhláskou *-dz-* typu *hádzat'* kontrastný, pretože nemal adekvátny pendant prítomníkového kmeňa. V dôsledku napätia vo fonologickej aj v morfolologickej štruktúre vznikla z vývinového hľadiska potreba imaginárneho pendantu. Jeho vznik podporilo pôsobenie fonologických protikladov *kompaktnosť* – *difúznosť* ($D^{\circ} - D$) medzi prvkami *c - č*, *s - š*, *z - ž*, *dz - Ø*, *znelosť* – *neznelosť* ($Vc^{\circ} - Vc$) medzi prvkami *z - s*, *ž - š*, *dz - c*, $\emptyset - č$ a integračná sila sibilantnosti S° existujúcich siedmich foném *s*, *š*, *c*, *č*, *z*, *ž*, *dz*⁵⁶. Trieda postalveolárnych konsonantov sa tak vznikom hlásky *dž* homogenizovala a je charakteristickým znakom slovenčiny, resp. tých jazykov, kde striednicou za pôvodnú praslovanskú skupinu **dj* je hláska *dz* (pozri v iných slovanských jazykoch zmenu **dj* > *z*, *ž*, *đ*, *j*... a ich fonologické štruktúry). Pri vzniku fonémy *dž* treba teda vnímať relevantnosť fonologických vlastností *kompaktnosť* – *difúznosť*, *znelosť* – *neznelosť* a *sibilantnosť*, vyvolávajúce napätie a tlak až po vznik novej fonémy.

⁵⁶ Pozri Král', Ábel – Sabol, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava : SPN, 1989, s. 286 – 288.

Obr. 1. Štruktúrny model analogického vzniku hlásky dž v slovenčine.

Ďalším príkladom klasického modelu analógie je praslovanská palatalizácia velár *k, g, ch*. Ak sa v susedstve týchto hlások nachádzali praslovanské vokály **b, *i, *e, *ě*, resp. nosová samohláska **ę*, menilo sa pod vplyvom artikulačného miesta vokálov artikulačné miesto velár *k, g, ch* a tieto hlásky sa menili na alveolárne úžinové, resp. úžinovo-záverové spoluhlásky (prealveolárne *c'* za pôvodné *k'*, za pôvodné *ch'* to bola hláska *s'*, za pôvodné *g'* to boli hlásky *dz', z'*, resp. postalveolárne *č* za pôvodné *k'*, za pôvodné *ch'* to bola hláska *š*). Východiskom týchto zmien bolo ešte v praslovanskom období napätie, ktoré spôsobovali protiklady ostrosť – neostrosť (acute) a difúznosť – nedifúznosť, kompaktnosť (compact) pri velárach, ako aj vysoká miera koncentrovanosti vokálov **i, *e, *ě*, a tak isto aj predpokladaná vysoká miera koncentrovanosti **ę* a **b*.

Pôsobenie analógie však v staršom vývinovom období slovenského jazyka výrazne ovplyvnila snaha o homogenizáciu tried (v mladogramatickej koncepcii jazyka bola na báze analogických zmien postavená bezvýnimnosť hláskových zmien). Dôsledná zmena na úrovni jednej jazykovej roviny spôsobila anomáliu na úrovni inej jazykovej roviny, presiahla hranice jedného princípu a na úrovni ontologickej registrácie sa pociťovala ako zásah spôsobujúci anomáliu v ekvivalencii. Táto anomália spôsobila rozpor výsledného stavu s pôvodným identifikačným prototypom a vyvolala imaginárnu snahu o opätovnú homogenizáciu triedy: stav po palatalizácii veľár spôsobený zmenami v hláskoslovnej rovine (typ *ruka*, *od ruky*, *k ruce*, *ruku*, *o ruce*, *s rukou*) vyvolal anomálie v tvarotvorných základoch. V dôsledku týchto anomálií vznikol v starej slovenčine tlak vnútroparadigmatickej analógie, ktorá spôsobila homogenizáciu tried vedúcu v skutočnosti k pôvodnému stavu a k narušeniu výsledkov neskorších zmien. Pod výrazným tlakom vnútroparadigmatickej analógie sa pôvodné tvarotvorné základy zmenené palatalizáciou do podôb typu *k ruc-e*, *o ruc-e* pod vplyvom internej homogenizácie tried, t. j. pod vplyvom analógie tvarotvorného základu *ruk-*, analogicky prispôsobili a nadobudli pôvodnú podobu *k ruke*, *o ruke*. V dimenziách praslovanskej genézy slovenského jazyka hodnotíme vnútroparadigmatickú analógiu typu *k ruce* > *k ruke* ako diferenčiacny prvok v západoslovanskom makroareáli: čeština, poľština a lužická srbčina si zachovali tvary, ktoré sú dôsledkom palatalizácie. V týchto jazykoch je oslabená tendencia imaginárnej homogenizácie triedy v paradigmatickej rovine a zachovanie tvarov s palatalizovanými veľármi v koreni slova spôsobuje anomálie v odstraňovaní príznakových javov.

Súčinnosť a konfliktnosť princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka v oblasti slovenskej substantívnej deklinácie je vo vzťahu k jej kodifikovanej podobe zložitým problémom, ktorého podstatu treba odvíjať od staršieho vývinového obdobia a od hláskoslovných zmien, ktoré sa tak v retrospektíve javia ako relatívne. Na ilustráciu relatívnej⁵⁷ platnosti výsledkov

⁵⁷ Relatívnosť tu treba chápať ako podmienenosť zmien v jazykových štruktúrach. Nejde o klasické chápanie jazykového relativizmu, ale o snahu dopracovať sa k modelu, ktorý by vystihoval proces teoretickej rekonštrukcie vzniku genetickej štruktúry ako podstaty samovyvíjajúcich sa interakčných systémov. Dôležité je, aby sa v tomto postupe odrážalo aj vyjadrovanie vzťahu medzi logickou štruktúrou riešeného problému a teóriami, ktoré tomuto riešeniu predchádzali.

najstarších hláskových zmien možno uviesť už spomenutú praslovanskú palatalizáciu velár a s ohľadom na predmet nášho výskumu najmä tlak prejavujúci sa v podobe vnútroparadigmatickej analógie. Pod jej vplyvom došlo k opätovnej homogenizácii pôvodnej triedy A, v skutočnosti k pôvodnému stavu a k narušeniu výsledkov zmien spôsobených v triede B. Pri pohľade na túto problematiku nemožno obísť tri klasické kritériá vymedzovania gramatického rodu F. Míka⁵⁸: 1. kategória gramatického rodu je vlastná nielen substantívam, ale všetkým menám, 2. existencia rodovo silných koncoviek, 3. existencia prirodzeného rodu a opis modelu gramatického rodu v západoslovanských jazykoch od J. Horeckého⁵⁹. Spracovaním mennej lexiky spisovnej slovenčiny zo šesťzväzkového Slovníka slovenského jazyka (1959 – 1968) a porovnaním jej tvarových súborov a tvarových okruhov so stavom v západoslovanských jazykoch – s určitými obmedzeniami – vyčleňuje J. Horecký⁶⁰ podľa tvarových súborov: mužský životný rod, mužský neživotný rod, zvierací rod, ženský rod a stredný rod a pri rozlišovaní rodov – oproti Míkovmu tvaru nominatívu⁶¹ – zavádza dnes už klasické kritérium rozlišovania príslušnosti ku vzoru – tvar akuzatívu. Na citovanom príspevku J. Horeckého sú z retrospektívneho pohľadu zaujímavé tri problémy: 1. vymedzenie prechodov medzi rodmi, 2. porovnanie rozsiahleho výskumného súboru Slovníka slovenského jazyka s výsledkami neskorších výskumov na materiáli Krátkeho slovníka slovenského jazyka, 3. interpretácia prechodov medzi rodmi z hľadiska staršieho vývinu slovenskej deklinácie.

Riešenie prvého problému uzatvára J. Horecký⁶² tabuľkou, v ktorej na spracovaním rozsiahlej pramennej základne slovanských jazykov vymedzil počet možných prechodov medzi rodmi:

⁵⁸ Miko, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1962. 254 s.

⁵⁹ Horecký, J., 1966, s. 3 – 12.

⁶⁰ Horecký, J., tamže, s. 6.

⁶¹ Miko, F., 1962, s. 19 a n.

⁶² Horecký, J., 1966, s. 7.

rod	živ. mask.	zvierací	neživ. mask.	neutrá	feminína
živ. mask.	-	10	9	8	4
zvierací		-	11	10	4
neživ. mask.			-	10	6
neutrá				-	6
feminína					-

Obr. 2. Vymedzenie deklinačných typov slovenských substantív podľa rodu od J. Horeckého⁶³.

Riešenie druhého problému – porovnanie výsledkov zo Slovníka slovenského jazyka s výsledkami novších lexikografických prác, t. j. Krátkeho slovníka slovenského jazyka – nie je pre rozdielny rozsah pramennej základne a nerovnaké metódy výskumu v takejto podobe celkom spoľahlivé. S ohľadom na predmet nášho výskumu je však pre nás zaujímavý práve tretí problém: kontinuita vzniku jednotlivých deklinačných sústav v staršom období vývinu slovanských jazykov, ku ktorým patrí aj slovenčina, a hľadanie vzťahu medzi týmito staršími tendenciami a prechodmi medzi rodmi z hľadiska súčasného spisovného jazyka.

Východiskový stav

Klasická historická a porovnávacía jazykoveda chcela poukázať na vývin slovanskej substantívnej deklinácie porovnaním východiskového stavu so súčasným výsledkom v jednotlivých slovanských jazykoch. V našom texte sme viackrát upozornili na to, že takéto porovnanie má svoju poznávaciu hodnotu, ale že je limitované kodifikovanou podobou národných jazykov a administratívno-geografickým členením území ich nositeľov. Našou snahou je rozšíriť tento pohľad o jazykový materiál, ktorý odráža súčasnú distribúciu morfológických javov v prirodzených formách jazyka – v nárečiach. Napriek tomuto konštatovaniu nemožno z vývinového hľadiska obísť prirodzený vývin jazykov v ich predspisovných obdobiach a výsledky v súčasných nárečiach. Ide o známu tendenciu, ktorú v súvislosti s nedostatkom písomných dokladov zo staršieho obdobia – tesne po rozpade praslovanskej jednoty a konštitutívnych procesov slovanských jazykov – uvie-

⁶³ Horecký, J., 1966, s. 7.

dol E. Pauliny⁶⁴. Spoľahlivosť nárečového materiálu je v tom, že v úplnosti odrážajú vývin jazyka, jednotlivé prvky sú overovateľné a kontrolovateľné. Nedostatkom nárečových dokladov je, že z ich súčasnej povahy nemožno určiť vývinovú chronológiu javov, možno ju len približne rekonštruovať porovnávacou metódou s tými dokladmi, ktoré sa ako historický archívny materiál zachovali v iných slovanských jazykoch. S touto vlastnosťou nárečového materiálu sa metodologicky nedokázala vyrovnáť mladogramatická jazykoveda a veľmi citlivo ju treba vnímať aj z dnešného pohľadu⁶⁵.

Maskulína⁶⁶

samohláskové kmene

o-kmene

	singulár	plurál
N	plod-ъ	plod- <i>i</i>
G	plod- <i>a</i>	plod-ъ
D	plod- <i>u</i>	plod- <i>omъ</i>
A	plod-ъ	plod- <i>y</i>
V	plod- <i>e</i>	plod- <i>i</i>
L	plod-ě	plod-ěchъ
I	plod- <i>omъ/ьmъ</i>	plod- <i>y</i>

duál

N, A, V	plod- <i>a</i>
G, L	plod- <i>u</i>
D, I	plod- <i>oma</i>

⁶⁴ Pauliny, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1963, s. 5.

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ Triedenie vychádza z práce E. Paulinyho, 1990, s. 28 – 32.

jo-kmene

	singulár	plurál
N	møž- <i>b</i>	møž- <i>i</i>
G	møž- <i>a</i>	møž- <i>b</i>
D	møž- <i>u</i>	møž- <i>emъ</i>
A	møž- <i>b</i>	møž- <i>ě</i>
V	møž- <i>u</i> (<i>otъč-e</i>)	møž- <i>i</i>
L	møž- <i>i</i>	møž- <i>ichъ</i>
I	møž- <i>emъ/-ьmъ</i>	møž- <i>i</i>

duál

N, A, V	møž- <i>a</i>
G, L	møž- <i>u</i>
D, I	møž- <i>ema</i>

u-kmene

	singulár	plurál
N	syn- <i>ъ</i>	syn- <i>ove</i>
G	syn- <i>u</i>	syn- <i>ovъ</i>
D	syn- <i>ovi</i>	syn- <i>ьmъ</i> ⁶⁷
A	syn- <i>ъ</i>	syn- <i>y</i>
V	syn- <i>u</i>	syn- <i>ove</i>
L	syn- <i>u</i>	syn- <i>ъchъ</i> ⁶⁸
I	syn- <i>ьmъ</i>	syn- <i>ьma</i>

duál

N, A, V	syn- <i>y</i>
G, L	syn- <i>u</i>
D, I	syn- <i>ьma</i>

⁶⁷ Dokázané sú aj dobové tvary *-omъ*.

⁶⁸ Dokázané sú aj dobové tvary *-ochъ*.

spoluhláskové kmene

n-kmene

	singulár	plurál
N	kam-y	kam-en-e
G	kam-en-e	kam-en-ъ
D	kam-en-i	kam-en-ъmъ
A	kam-ъ	kam-en-i
V	- ⁶⁹	-
L	kam-en-e	kam-en-ъchъ
I	kam-en-ъmъ	kam-en-ъmi

duál

N, A, V	kam-en-i
G, L	kam-en-u
D, L	kam-en-ъma

Feminína

samohláskové kmene

a-kmene

	singulár	plurál
N	rɔk-a	rɔk-y
G	rɔk-y	rɔk-ъ
D	rɔc-ě	rɔk-amъ
A	rɔk-ρ	rɔk-y
V	rɔk-o	rɔk-y
L	rɔc-ě	rɔk-achъ
I	rɔk-oj/	rɔk-ami

⁶⁹ Pri neživotných substantívach sú tvary vokativu nereálne.

duál
 N, A, V r̥ć-ě
 G, L r̥k-*u*
 D, I r̥k-*ama*

ja-kmene

	singulár	plurál
N	duš- <i>a</i>	duš-ě/ę
G	duš-ě/ę	duš- <i>ь</i>
D	duš- <i>i</i>	duš- <i>amъ</i>
A	duš- <i>o</i>	duš-ě/ę
V	duš- <i>e</i>	duš-ě/ę
L	duš- <i>i</i>	duš- <i>achъ</i>
I	duš- <i>ejo</i>	duš- <i>ami</i>

N, A, V duš-*i*
 G, L duš-*u*
 D, I duš-*ama*

i-kmene

	singulár	plurál
N	kost- <i>ь</i>	kost- <i>i</i>
G	kost- <i>i</i>	kost- <i>ьju</i>
D	kost- <i>i</i>	kost- <i>ьmъ</i>
A	kost- <i>ь</i>	kost- <i>i</i>
V	kost- <i>i</i>	kost- <i>i</i>
L	kost- <i>i</i>	kost- <i>ьchъ</i>
I	kost- <i>ьjo</i>	kost- <i>ьmi</i>

duál
 N, A, V kost-*i*
 G, L kost-*ьju*
 D, I kost-*ьma*

spoluhláskové kmene

r-kmene

	singulár	plurál
N	mat- <i>i</i>	mat-er- <i>i</i>
G	mat-er- <i>e</i>	mat-er- <i>ъ</i>
D	mat-er- <i>i</i>	mat-er- <i>ьmъ</i>
A	mat-er- <i>ъ</i>	mat-er- <i>i</i>
V	mat- <i>i</i>	mat-er- <i>i</i>
L	mat-er- <i>i</i>	mat-er- <i>ьchъ</i>
I	mat-er- <i>ьjъ</i>	mat-er- <i>ьmi</i>

duál nie je doložený

ī-kmene

	singulár	plurál
N	svekr- <i>y</i>	svekr- <i>ьv-i</i>
G	svekr- <i>ьv-e</i>	svekr- <i>ьv-ъ</i>
D	svekr- <i>ьv-i</i>	svekr- <i>ьv-amъ</i>
A	svekr- <i>ьv-ъ</i>	svekr- <i>ьv-i</i>
V	-	-
L	svekr- <i>ьv-e</i>	svekr- <i>ьv-achъ</i>
I	svekr- <i>ьv-ьjъ</i>	svekr- <i>ьv-ami</i>

duál nie je doložený

Neutrá

samohláskové kmene

o-kmene

	singulár	plurál
N	lět- <i>o</i>	lět- <i>a</i>
G	lět- <i>a</i>	lět- <i>ъ</i>
D	lět- <i>u</i>	lět- <i>omъ</i>
A	lět- <i>o</i>	lět- <i>a</i>
V	lět- <i>o</i>	lět- <i>a</i>
L	lět- <i>ě</i>	lět- <i>ěchъ</i>
I	lět- <i>omъ/-ъmъ</i>	lět- <i>y</i>

	duál
N, A	lět- <i>ě</i>
G, L	lět- <i>u</i>
D, I	lět- <i>oma</i>

-*bjо*-kmene

	singulár	plurál
N	znamen- <i>bjе</i>	znamen- <i>bjа</i> ⁷⁰
G	znamen- <i>bjа</i> ⁷¹	znamen- <i>bjъ/-ii</i>
D	znamen- <i>bjи</i>	znamen- <i>bjemъ</i>
A	znamen- <i>bjе</i>	znamen- <i>bjа</i>
V	- ⁷²	-
L	znamen- <i>bjи</i>	znamen- <i>bjichъ</i>
I	znamen- <i>bjъmъ</i>	znamen- <i>bjи</i>

⁷⁰ V zápisoch v hlaholike -*bjа*, v cyrilike -*bjе*.

⁷¹ V zápisoch v hlaholike -*bjе*, v cyrilike -*bjа*.

⁷² Pri neživotných substantívach sú tvary vokativu nereálne.

	duál
N, A	znamen- <i>bjī</i>
G, L	znamen- <i>bjū</i>
D, I	znamen- <i>bjema</i>

spoluhláskové kmene

s-kmene

	singulár	plurál
N	slov- <i>o</i>	slov- <i>es-a</i>
G	slov- <i>es-e</i>	slov- <i>es-ъ</i>
D	slov- <i>es-i</i>	slov- <i>es-ъmъ</i>
A	slov- <i>o</i>	slov- <i>es-a</i>
V	slov- <i>o</i>	slov- <i>es-a</i>
L	slov- <i>es-e</i>	slov- <i>es-ъchъ</i>
I	slov- <i>es-ъmъ</i>	slov- <i>es-y</i>

	duál
N, A	slov- <i>es-ě</i>
G, L	slov- <i>es-u</i>
D, I	slov- <i>es-ъma</i>

nt-kmene

	singulár	plurál
N	jagn- <i>ę</i>	jagn- <i>ęt-a</i>
G	jagn- <i>ęt-ě</i>	jagn- <i>ęt-ъ</i>
D	jagn- <i>ęt-i</i>	jagn- <i>ęt-ъmъ</i>
A	jagn- <i>ę</i>	jagn- <i>ęt-a</i>
V	jagn- <i>ę</i>	jagn- <i>ęt-a</i>
L	jagn- <i>ęt-e</i>	jagn- <i>ęt-ъchъ</i>
I	jagn- <i>ęt-ъmъ</i>	jagn- <i>ęt-y</i>

	duál
N, A	jagn- <i>ęt-i</i>
G, L	jagn- <i>ęt-u</i>
D, I	jagn- <i>ęt-ьma</i>

jo-kmene

	singulár	plurál
N	pol- <i>e</i> ⁷³	pol- <i>ie</i> ⁷⁴
G	pol- <i>ie</i> ⁷⁵	pol- <i>ь</i>
D	pol- <i>iu</i>	pol- <i>iemь</i> ⁷⁶
A	pol- <i>e</i> ⁷⁷	pol- <i>ię</i>
V	pol- <i>e</i> ⁷⁸	pol- <i>ię</i>
L	pol- <i>i</i>	pol- <i>ichь</i>
I	pol- <i>emь</i> ⁷⁹	pol- <i>i</i>

	duál
N, A	pol- <i>i</i>
G, L	pol- <i>iu</i>
D, I	pol- <i>iema</i> ⁸⁰

n-kmene

N	im- <i>ę</i>	im- <i>en-a</i>
G	im- <i>en-e</i>	im- <i>en-</i>
D	im- <i>en-i</i>	im- <i>en-ьmь</i>
A	im- <i>ę</i>	im- <i>en-a</i>

⁷³ V zápisoch hlaholickou *pol-e*, cyrilickou *pol-ie*.

⁷⁴ V zápisoch hlaholickou *pol-ie*, cyrilickou *pol-ia*.

⁷⁵ V zápisoch hlaholickou *pol-ie*, cyrilickou *pol-ia*.

⁷⁶ V zápisoch hlaholickou *pol-em*, cyrilickou *pol-iem*.

⁷⁷ Ako v poznámke 70.

⁷⁸ Ako v poznámke 70.

⁷⁹ V zápisoch hlaholickou *pol-em*, cyrilickou *pol-iem*.

⁸⁰ V zápisoch hlaholickou *pol-ema*, cyrilickou *pol-iema*.

V	im- <i>ę</i>	im- <i>en-a</i>
L	im- <i>en-e</i>	im- <i>en-ьchъ</i>
I	im- <i>en-ьтъ</i>	im- <i>en-y</i>
	duál	
NA	im- <i>en-ě</i>	
G	im- <i>en-u</i>	
DI	im- <i>en-ьта</i>	

Okrem tohto triedenia⁸¹ sa v historickej jazykovede uplatňuje aj členenie na päť skloňovaní⁸²: 1. skloňovanie tvorili maskulína a neutrá pôvodných *o*-kmeňov a *jo*-kmeňov, 2. skloňovanie tvorili pôvodné *u*-kmeňové substantíva, 3. skloňovanie tvorili pôvodné *i*-kmeňové substantíva, 4. skloňovanie tvorili pôvodné *a*-kmeňové a *ja*-kmeňové substantíva, 5. skloňovanie tvorili substantíva (maskulína, feminína aj neutrá) spoluhláskových kmeňov: *s*-kmene, *r*-kmene, *n*-kmene, *nt*-kmene, zo samohláskových kmeňov pôvodné *ũ*-kmene. Spoločným formálnym znakom piateho skloňovania bolo, že v nepriamych pádoch mali v porovnaní s nominatívom o jednu slabiku viac. Tento prvok nebol súčasťou ani koreňovej ani gramatickej morfémy a hodnotíme ho ako submorfému, ktorá má klasifikačný charakter.

Jedným z prístupov širšieho nazerania na typologické znaky slovanských jazykov bola rozsiahla štúdia, ktorú pri príležitosti V. medzinárodného slavistického zjazdu v Sofii (1963) pripravila skupina ruských slavistov⁸³. Ambícia týchto jazykovedcov o identifikáciu typologických znakov substantívnej deklinácie slovanských jazykov sa opierala o vtedajšie metodologické postupy. Typológia substantívnej deklinácie slovanských jazykov vychádzala zo vzťahu medzi morfémy a počtom gramém, ktoré sa kumulujú v syntetickom tvare (rus. *муноформа*)⁸⁴. Ide tu pravdepodobne o paralelu

⁸¹ Pozri poznámku 65.

⁸² Kurz, Jozef: Učebnice jazyka staroslověnského. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1969, s. 48.

⁸³ Volockaja, Z., M., Mološnaja, T., N., Nikolaeva, T., M., Revzin, I, I., Civjan., T., V.: Ob odnom podchode k tipologii slavianskich jazykov. Na materiale sistemy sklonenija suščestvitelnogo. In: Slavianskoje jazykoznanije. Doklady sovetskoj delegacii. V. međunarodnyj sjezd slavistov Sofija 1963. Moskva : Akademija Nauk SSSR. Sovetskij komitet slavistov 1963, s. 510 – 542.

⁸⁴ Tamže, s. 514.

s pojmom *screeve*⁸⁵, ktorý pri typologickej charakteristike kaukazských jazykov zaviedol A. Šanidze⁸⁶. Tento pojem v typologických štúdiách s orientáciou na kartvelské jazyky použila kartvelologička T. Zaldastanišviliová⁸⁷, H. Fähnrich⁸⁸ ho v nemeckom jazykovom prostredí nahradil nemeckým pojmom *die Reihe*, americký lingvista H. Aronson⁸⁹ ho v anglofónnej oblasti používa v pôvodnej podobe *screeve*. Tento pojem vyjadruje potenciálny možný počet gramatických významov, ktorých nositeľom môže byť jeden formálny znak. Tabuľky, ktoré ilustrujú formálne prostriedky na vyjadrenie konkrétnych gramatických významov substantív v jednotlivých slovanských spisovných jazykoch, nepreberáme od citovaných autorov mechanicky⁹⁰. Pri ich štúdiu sme zistili niekoľko nedostatkov, ktoré v čase vydávania mohli vzniknúť aj z technických príčin, preto sme jednotlivé údaje preverili a aktualizovaný prehľad uvádzame ako ilustračný materiál zasahujúci oblasť slovanskej porovnávacej jazykovedy. Čítanie tabuľky v riadkoch (horizontálna orientácia) odhaľuje polysémickú povahu formálneho znaku, stĺpce (vertikálna orientácia) variantnosť, resp. dubletnosť nositeľov rovnakých gramatických významov. Spoločným východiskom porovnávania stavu v jednotlivých slovanských spisovných jazykoch je distribúcia gramatických koncoviek v staroslovienčine, tesne pred rozpadom praslovanskej jednoty a pred základnými hláskoslovnými zmenami, ktorých priebeh, distribúcia a stabilizácia vyústili do konštituovania fonologických štruktúr a boli východiskom dlhotrvajúcej stabilizácie morfológických štruktúr. Ich kodifikovné podoby s uvedením konkrétneho jazyka v prvom riadku zachytávajú ďalšie tabuľky. Prirodzené hranice javov v nespisovných podobách, ich distribúciu a výskyt za hranicami jednotlivých makroareálov, resp. nárečí jednotlivých slovan-

⁸⁵ Po rusky *скрыты*.

⁸⁶ Šanidze, Akaki: Grammatičeskije zametki. In: Voprosy jazykoznanija, 2, 1984; predtým v článku Kategorija riada v glagole. Izvestija Instituta Jazyka, Istorii i Material'noj Kul'tury Im. Akademika Marra. Tbilisi 10, 1941, s. 209 – 229.

⁸⁷ Zaldastanišvili, Tinatin Givis-asuli: Grammatičeskaja kategorija vremeni v sovremennom gruzinskom. Avtoreferat na soiskanije učonoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Tbilisi 1986. 28 s.

⁸⁸ Fähnrich, Heinz: Kurze Grammatik der georgischen Sprache. Leipzig : Enzyklopädie 1986. 191 s., pozri našu recenziu: Kurze Grammatik der georgischen Sprache. In: Asian and African Studies 25, 1989. Bratislava : Veda 1990, s. 284 – 286.

⁸⁹ Aronson, Howard: Georgian. A reading grammar. Chelsea – Michigan : Book Crafters 1982. 526 s.

⁹⁰ Ako v poznámke 83, s. 46.

sých jazykov sú predmetom spracovania konkrétnych javov substantívnej deklinácie v ďalších kapitolách.

Na ilustráciu uvádzame prehľad gramatických koncoviek v staroslovienčine, ktorá bola predpokladaným východiskom neskorších vývinových tendencií a tabuľky tých istých koncoviek v súčasných slovanských jazykoch.

		starosloviencky jazyk																																											
		maskulina															femina										neutrá																		
		s	g	d	u	p	l	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i								
1	ь	+	+	+																																									
2	ъ	+																																											
3	а	+	+	+																																									
4	е	+																																											
5	ѣ																																												
6	ѣ																																												
7	і	+	+	+	+	+																																							
8	ь/ѣ																																												
9	о																																												
10	у	+																																											
11	о																																												
12	е/ѣ																																												
13	о/ѣ																																												
14	ь/ѣ																																												
15	у	+	+	+																																									
16	ові																																												
17	емь																																												
18	омь																																												
19	ьмь																																												
20	ьмь																																												
21	їь																																												
22	їу																																												
23	ове																																												
24	овь																																												
25	амь																																												
26	емь																																												
27	омь																																												
28	ьмь																																												
29	ахь																																												
30	эхь																																												
31	ихь																																												
32	ьхь																																												
33	ьхь																																												
34	ама																																												
35	ьма																																												
36	ьма																																												
37	ѣма																																												
38	ома																																												
39	амі																																												
40	ьмі																																												
41	ьмі																																												
42	ову																																												

Obr. 3. Prehľad gramatických koncoviek staroslovienkeho substantívneho deklináčného systému ako východiska rozpadu pôvodného stavu.

Výsledky vývinu v jednotlivých makroareáloch a ich jazykoch

a. Západoslovanské jazyky

		s l o v e n s k ý j a z y k																								
		m a s k u l i n a				f e m i n i n a				n e u t r a l																
		s g		p l		s g		p l		s g		p l		s g		p l										
		n g	d a	l i	n g	d a	l i	n g	d a	l i	n g	d a	l i	n g	d a	l i	n g	d a	l i							
1	o	+		+						+									+							
2	o	+		+				+		+																
3	a	+	+	+										+					+							
4	a	+	+	+				+						+		+										
5	á																		+							
6	ia					+								+					+							
7	i	+			+			+	+	+	+	+	+					+								
8	j					+		+		+						+		+	+							
9	y					+		+		+				+												
10	e				+	+		+		+				+		+	+									
11	ie													+												
12	é									+		+														
13	o	+												+					+							
14	u	+	+	+	+					+									+							
15	iu									+									+							
16	ovi			+		+																				
17	om					+													+							
18	ov					+		+																		
19	ovia					+																				
20	och							+																		
21	mi								+																	
22	ou									+																
23	ám												+						+							
24	ách														+				+							
25	ami								+							+			+							
26	ím																+									
27	ho	+		+																						
28	mu			+																						
29	m				+	+																				
30	ej								+	+	+															
31	*at																+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

* rozšírenie kmeňa

Obr. 4. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklinačného systému slovenčiny.

		h o r n á l u ž i c k á s r b ě i n a																											
		m a s k u l i n a						f e m i n i n a						n e u t r á															
		s g		d u		p l		s g		d u		p l		s g		d u		p l											
		n	g	d	a	i	l	i	n	g	d	a	i	l	i	n	g	d	a	i	l	i	n	g	d	a	i	l	i
0	+	+							+	+										+	+								
a	+	+	+						+	+										+						+	+		
aj									+	+																			
am										+																	+		
i									+	+	+															+			
ami									+	+															+			+	
o																													
y	+	+							+	+					+	+									+	+			
e	+	+	+						+	+	+	+	+	+	+	+									+	+	+	+	
ej		+																											
emi																													
ach																												+	
u	+	+	+																										
ě																													
oj																													
om																													
ov																													
ovaj																												+	

Obr. 7. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklinačného systému hornej lužickej srbčiny.

		d o l n á l u ž i c k á s r b ě i n a																											
		m a s k u l i n a						f e m i n i n a						n e u t r á															
		s g		d u		p l		s g		d u		p l		s g		d u		p l											
		n	g	d	a	i	l	i	n	g	d	a	i	l	i	n	g	d	a	i	l	i	n	g	d	a	i	l	i
1	0	+	+						+	+																			
2	a	+	+						+																		+	+	
3	am																										+		
4	i								+	+																+	+		
5	imi																											+	
6	y mi																											+	
7	o																												
8	y								+	+					+	+									+	+	+		
9	e								+	+	+	+	+	+	+	+									+	+	+		
10	eju																												
11	ě	+																											
12	oj																												
13	ami																												
14	ach																											+	
15	u	+	+	+																									
16	ou																												
17	om																												
18	ov																												
19	ovi																											+	
20	ovu																											+	
21	im																											+	
22	oma																											+	

Obr. 8. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklinačného systému dolnej lužickej srbčiny.

b. Južnoslovanské jazyky

		s l o v i n s k ý j a z y k																										
		m	a	s	k	u	i	f	i	n	a		f	e	m	i	n	i	n	a		n	e	u	t	r	á	
		s	g	d	a	l	i	n	a	p	l	s	g	d	u	p	l	s	g	d	u	p	l					
		n	g	d	a	l	i	n	a	g	d	a	l	i	n	a	g	d	a	l	i	n	a	g	d	a	l	i
0	+		+																									
i																												
l																												
a	+																											
á	+																											
é																												
e	+																											
ó																												
u	+																											
am																												
em																												
om																												
ami																												
emi																												
imi																												
mi																												
ov																												
ah																												
eh																												
ih																												
jó																												
jo																												
ama																												
ema																												
ima																												
oma																												
ov-*																												
es-*																												
et-*																												
ev-*	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

* rozšírenie kmeňa

Obr. 9. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklinačného systému slovinčiny.

		s r b s k ý j a z y k																										
		m	a	s	k	u	i	f	i	n	a		f	e	m	i	n	i	n	a		n	e	u	t	r	á	
		s	g	d	a	l	i	n	a	p	l	s	g	d	u	p	l	s	g	d	u	p	l					
		n	g	d	a	l	i	n	a	g	d	a	l	i	n	a	g	d	a	l	i	n	a	g	d	a	l	i
0	+		+																									
i																												
a	+																											
á	+																											
é																												
e																												
ó																												
u																												
em																												
om																												
mi																												
eh																												
ih																												
ama																												
ima																												
ov-*																												
er-*																												

* rozšírenie kmeňa

Obr. 10. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklinačného systému srbciny, chorvátčiny a bosniačiny.

c. Východoslovanské jazyky

		r u s k ý j a z y k																				
		m	a	s	k	u	l	i	n	a	f	e	m	i	n	a	n	e	u	t	r	á
		g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a
0	+		+				+	+						+								
'0	+											+			+	+						
a		+	+									+					+	+	+			
'a		+	+			+		+			+						+				+	+
j	+			+											+							
ej						+		+	+			+		+	+							+
i		+	+			+	+	+			+	+	+	+	+						+	+
y		+				+		+			+		+	+					+	+		
e		+	+		+	+					+	+	+					+	+			
o	+		+															+	+			
u			+	+								+							+			
ju	pr 11	+		+								+							+			
'ju												+										
em						+															+	
'em						+															+	
om						+															+	
ěv								+		+												
ev								+		+												+
ov								+		+												+
oj						+								+								
oju														+								
ejū														+								
ětu						+																
ěj														+								
jam								+							+							+
'am								+							+							+
ach										+												
jach										+												+
'mi																						+
ami										+												+
jami										+												+
ě	+		+																+	+		

Obr. 11. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklináčného systému ruštiny.

Napriek známym transformačným mechanizmom N. Chomského⁹¹ nemožno vývin substantívnej deklinácie redukovať na transformáciu v synchronickom poňatí, ale treba rešpektovať a najmä vysvetliť transformačné mechanizmy meniacich sa formálnych dominánt na významové. Zo synchronického hľadiska na tento aspekt upozorňujú citovani⁹² autori najmä preto, že ťažiskom ich výskumu je určovanie horizontálnych aj vertikálnych vzťahov medzi formou a významom v paradigmách jednotlivých slovanských jazykov. Pozitívom takejto typologickej charakteristiky je okrem iného aj to, že napriek synchronickému prístupu si uvedo-

⁹¹ Chomsky, Noam: Syntaktické struktury. Praha : Akademie 1966. 212 s.

⁹² Ako v poznámke 83, s. 46.

lógia nemôže vyhnúť komparácii najmenej dvoch podôb prvkov. Preto ani v intenciách prirodzenej areálovej distribúcie výsledkov jazykového vývinu substantívnej deklinácie nemožno obísť predpokladaný východiskový stav z obdobia pred rozpadom pôvodných kmeňových deklináčnych sústav⁹³.

	b i e l o r u s k ý j a z y k										b i e l o r u s k ý j a z y k																					
	m	a	s	k	u	l	f	i	n	a	f	e	m	i	n	i	n	a	n	e	u	t	r	á	s	g	p	l	s	g	p	l
	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i	n	g	d	a	l	i		
0	+																															
a	+	+																														
'a	+	+	+																													
i	+	+																														
y	+																															
e																																
o																																
u	+	+	+																													
ju	+	+	+	+																												
ém																																
Am																																
aU																																
oU																																
eU																																
jaU																																
aj																																
jaj																																
ej																																
oj																																
ěj																																
oju																																
aju																																
joju																																
jaju																																
jam																																
am																																
ach																																
jach																																
ami																																
jami																																
em																																
om																																

Obr. 13. Prehľad gramatických koncoviek substantívneho deklináčného systému bieloruštiny.

⁹³ Pozri Pauliny, E., 1990, s. 28.

2. Základné tendencie morfológického vývinu slovanských jazykov

Predchádzajúce tabuľky s distribúciou gramatických koncoviek v jednotlivých deklináčnych typoch vychádzajú z formálnej morfológie. Sú len východiskom uvažovania o vzťahoch jednotlivých tvarov v paradigmách a neberú do úvahy pragmatický aspekt komunikácie. Takýto spôsob vysvetľovania morfológie historická jazykoveda potrebuje na to, aby bola možnosť vysvetliť vplyv hláskoslovných zmien na ostatné roviny, najmä morfológickú, ktorá je s vývinom hláskoslovnia najtesnejšie spätá. Výrazné zmeny vo formovaní morfológických štruktúr sa mohli uskutočniť až po ukončení takých zmien v hláskoslovnej rovine, ktoré mali na vplyv na konštituovanie samostatných jazykov. Z pohľadu slovenského jazyka a jeho postavenia medzi slovanskými jazykmi sú tieto zmeny výstižne opísané v prácach R. Krajčoviča⁹⁴ a E. Paulinyho⁹⁵. Z areálového aj funkčného hľadiska, možno, že aj v perspektíve smerujúcej k fenomenológii jazyka, je však zaujímavé sledovať formovanie morfológických štruktúr v širších slovanských súvislostiach a na prirodzených jazykových útvaroch⁹⁶. Na opis niektorých základných tendencií vývinu formálnej morfológie v slavistických jazykovedných prácach sme poukázali v úvodnej časti našej práce⁹⁷. Prv, ako sa zameriame na charakteristiku tejto problematiky z pohľadu jazyka ako diasystému, najmä s prihliadnutím na prirodzené jazykové útvary – nárečia jednotlivých slovanských jazykov, uvedieme všeobecné vývinové tendencie, na ktoré nadväzujú ťažiskové problémy našej práce – vývin substantívnej deklinácie a vznik areálov, ktoré súvisia s prehodnocovaním pôvodných genetických areálov slovanských jazykov. V. Oblak, R. Jakobson,

⁹⁴ Krajčovič, Rudolf: Slovenčina a slovanské jazyky. I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 324 s., tenže: Historický komentár k morfológii spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 2. Bratislava : Alfa 1973, s. 43 – 55, tenže: Slovenčina a slovanské jazyky. II. Fonologický vývin. Bratislava : Univerzita Komenského 2003. 168 s.

⁹⁵ Pauliny, E., 1975, s. 243 – 257, tenže: 1990, 270 s.

⁹⁶ V historickojazykovedných prácach konca minulého storočia prevládala tendencia komentovať vývin jednotlivých jazykov vo vzťahu k ich súčasným spisovným podobám; pozri odkazy v poznámke 28, s. 21.

⁹⁷ Pozri poznámky č. 11 – 16.

E. Stankiewicz, D. S. Worth, A. V. Isačenko, L. Ďurovič, H. Běličová⁹⁸ a i. chceli vo svojich prácach vyčerpávajúco opísať morfológické zákonitosti slovanských jazykov a ťažisko ich argumentácie bolo na javoch v tvarotvornom základe. Išlo o dôsledky predchádzajúceho vývinu, na ktorý zo širšieho slavistického pohľadu možno aplikovať migračno-intergračnú teóriu o pôvode slovanských jazykov R. Krajčoviča⁹⁹; na jej základe možno predpokladať výraznú diferenciáciu slovanských jazykov až v konštitutívnom období, t. j. od 10. stor. V klasických slavistických prácach¹⁰⁰ sú odkazy na základné tendencie vo vývine deklinačných typov a na povahu tvarotvorných základov. Ide o zachovanie pôvodných deklinačných zásad v pôvodnej *a*-kmeňovej deklinácii v češtine a ruštine s pripomienkou, že v ruštine sa oproti češtine pod vplyvom vnútroparadigmatickej analógie zjednotil tvarotvorný základ typu *рука – на руке / рука – на руке* oproti ukrajinčine a bieloruštine, kde sa alternácia tvarotvorného základu dodnes zachováva¹⁰¹. V slovenčine sa tento typ alternácie zachoval len v oblasti záhorských nárečí, v časti Považia (okolie Považskej Bystrice) a z východoslovenských nárečí na území abovských a šarišských nárečí¹⁰². Obmedzený výskyt tohto javu v slovenských nárečiach je svedectvom intenzívneho vývinového procesu, v ktorom dominovala vnútroparadigmatická unifikácia tvarotvorného základu. K typickým vývinovým znakom substantívnej deklinácie v ruských nárečiach je aj unifikácia pôvodných mäkkých a tvrdých vzorov: pôvodne *недел-я – недел-е – недел-и / жен-а – жен-ы – жен-е / недел-я – недел-и – недел-е* oproti južnoslovenskej tendencii v srbčine a chorvátčine. Na tomto území došlo k unifikácii deklinácie analogickým vyrovnaním podľa pôvodných mäkkých kmeňov typu *душ-а – душ-е – душ-и : жен-а – жен-е – жен-и* (pôvodne *жен-а – жен-ы – жен-е*)¹⁰³, v lokáli *ženi* tak isto podľa lokálu

⁹⁸ Ako v poznámke 38 – 44, s. 28.

⁹⁹ Krajčovič, R., 1974, s. 157 a n., tenže: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2009, s. 14 a n.

¹⁰⁰ Lamprecht, Arnošt: Praslovanština. Brno : Univerzita J. E. Pukryně 1987, s. 180 a n.

¹⁰¹ Podrobnejší opis tohto javu a distribúciu pozri na s. 102 – 106.

¹⁰² Štolc, Jozef: Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť druhá: Úvod – komentáre. Bratislava : Veda 1978, s. 42.

¹⁰³ Brozović, Dalibor – Ivić, Pavle: Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvatski ili srpski. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 1988, s. 23, Matasović, Ranko: Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb : Matica Hrvatska 2008, s. 22.

mäkkého typu *duši*¹⁰⁴. Z hľadiska jazykového vývinu by sme očakávali, že k týmto zmenám došlo krátko po hláskoslovných zmenách, t. j. niekedy po 12. – 13. stor. S týmto obdobím sú späté najmä analogické procesy, súvisiace s vývinom mäkkostnej konsonantickej korelácie v časti južnoslovanských jazykov a výsledky typu *duš-a* v nominatíve singuláru oproti *duš-i* v genitíve singuláru. Dôkazom tohto procesu sú aj geneticky podmienené analogické tvary typu *z pivňici*¹⁰⁵ zo stredoslovenského nárečového územia, ktoré svedčia o spoločnom pôvode týchto areálov. Archívne pramene z neskorších čias však dokazujú, že vývin deklinácie, resp. celkový morfológický vývin, sa viaže na neskoršie obdobie. Mnohé stabilizačné procesy v deklinácii substantív siahajú až na hranice 17. a 18. storočia¹⁰⁶.

Samostatným problémom, ktorému venujeme pozornosť aj v našej práci, je otázka vývinu deklinácie životných maskulín. Všeobecne známou a často opisovanou problematikou je formovanie deklinačných paradigiem pôvodných *o*-kmeňov a *u*-kmeňov, lebo v jednotlivých nárečových areáloch pôsobia nehomogénne analogické vplyvy na jednotlivé pôvodne formálne homogénne, významovo nehomogénne triedy substantív. Preto často dochádzalo k nerovnorodému prehodnocovaniu kritérií a vzniku samostatných tried mužských životných substantív, pričom sa ako samostatná skupina vyčlenila trieda mužskoosobových podstatných mien, životných zvieracích substantív a neživotných substantív¹⁰⁷. Tento spontánny proces viedol k vzniku mnohých variantných a dubletných koncoviek v súčasných deklinačných vzoroch a k diferenciacii jednotlivých jazykových areálov. Z areálového hľadiska sa výrazným integračným prvkom, presahujúcim hranice národných jazykov, stávajú práve gramatické štruktúry. Dokazuje to odlišná distribúcia základných gramatických koncoviek *-a* a *-u* v genitíve singuláru maskulín v západoslovanskom a východoslovanskom makroareáli, rovnako „neočakávaná“ distribúcia pôvodných *u*-kmeňových koncoviek *-ovi* na poľskom a ukrajinskom jazykovom území. Intenzita analógie sa prejavila pri formovaní kategórie životnosti v triede maskulín. Je dôkazom toho, v akej miere v tomto pôvodne homogén-

¹⁰⁴ Pozri nižšie obr. 33 lokál singuláru substantíva *ruka* na s. 105.

¹⁰⁵ Štolc, J., 1978, s. 23.

¹⁰⁶ Lamprecht, A., 1987, s. 181.

¹⁰⁷ Mareš, Josef, Václav: Diachronische Morphologie des Ur- und Frühslawischen. Wien : Peter Lang 2001. 215 s., Horecký, Ján: Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch. In: Jazykovedný časopis, 17, 1966, s. 3 – 12.

nom významovom súbore došlo k celkovému narúšaniam vzťahov medzi nominatívom a akuzatívom a formovaniu nového vzťahu genitívu podľa akuzatívu. Mieru tejto analógie nedokazujú len nové vzťahy v pôvodne homogénnych triedach, v súčasnosti nových skupinách životných a neživotných maskulín typu nominatív *chlap* – akuzatív *chlap* : nominatív *dub* – akuzatív *dub* > nominatív *chlap* akuzatív *chlapa* : nominatív *dub* – akuzatív *dub*, ale v nárečiach aj hovorovom jazyku stredoslovenského a časti východoslovenského nárečového areálu sú živé tvary akuzatívu singuláru vzoru *dub* v podobe *duba*¹⁰⁸, ktoré sa vyskytujú aj v kajkavských nárečiach. Tento prvok možno považovať za morfológickú paralelu s južnoslovanským areálom. Podobnú povahu majú aj zmeny v pôvodných vzťahoch *a*-kmeňovej deklinácie: v rámci nich sa narušil pôvodný vzťah medzi nominatívom *sluha*, genitívom *sluhy* a akuzatívom *sluhu* – analogicky ako v nominatíve *žena*, v genitíve *ženy* a v akuzatíve *ženu*, a akuzatív pôvodných *a*-kmeňov, t. j. *žen-u* sa stal východiskom analogickej stabilizácie pôvodného *a*-kmeňového vzoru *sluga* (v súčasnom jazyku vzor *hrdina*) v procese vyrovnávania genitívu s akuzatívom, v tomto prípade bola východiskom pôvodná podoba akuzatívu. Opora stabilizácie tejto koncovky v genitíve singuláru bola aj v genitíve *u*-kmeňov: *syn-u*. Kategória životnosti sa vyrovnávaním akuzatívu podľa genitívu prejavovala v celoslovanskom meradle nerovnomernou intenzitou aj v pluráli. V severovýchodnom slovenskom areáli – ruských nárečiach – sa táto tendencia prejavila v rámci všetkých životných substantív bez ohľadu na menný rod (*я вижу мужчин, женщин, кошек, котят*), zo západoslovanského areálu v slovenských, poľských a lužickosrbských nárečiach len na triede osôb (*pánov/panów*)¹⁰⁹. V týchto jazykoch sa vyvinula osobitná trieda zvieracích substantív, ktorá má v singulári paradigmu životných substantív, v pluráli naproti tomu paradigmu neživotných substantív: genitív singuláru *rak-a*, akuzatív singuláru *rak-a*, genitív plurálu *rak-ov*, akuzatív plurálu *rak-y*. Výraznými stopami po tomto procese sú v češtine tvary, ktorými sa – oproti spomínanému rozvoju kategórie životnosti – trieda neživotných substantív odlišila od životných tým, že nominatív plu-

¹⁰⁸ Pauliny, E., 1990, s. 34.

¹⁰⁹ Podrobne je tento proces opísaný v štúdiu Mračníková-Kamenárová, Renáta: Kategórie životnosti a mužskej osoby v západoslovanských jazykoch. In: *Studia Academica Slovaca* 35. Bratislava : Stimul 2006, s. 435 – 450, táže: Paradigmatika maskulín v Slováckom jazykovom atlase. In: *Jazykovedné štúdie* 28. Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie. Bratislava : Veda 2010, s. 72 – 78.

rálu sa pôsobením vnútroparadigmatickej analógie vyrovnal s pôvodným tvarom akuzatívu typu: pôvodne *sadi, potoci* > *sady, potoky*. Práce o nespisovných jazykových útvaroch sú cestou na odhaľovanie spoločných vlastností jazykových kódov, ktoré spája konkrétny jazykový prvok¹¹⁰. Dialekt treba automaticky považovať za prvok, ktorý má so spisovným jazykom spoločný kód, poznačený divergenciou v čase aj v priestore a oddelený od ostatných kódov. Vlastnou vnútornou divergenciou kódu vznikol diasystém. Pod pojmom *dialekt* tradičná slovanská jazykoveda vníma lokálne aj teritoriálne diferencovaný jazykový útvar, v neslovanskej (západoeurópskej či americkej) jazykovednej tradícii sa areálová diferenciácia jazyka väčšinou dáva do vzťahu so spisovnou (štandardizovanou) podobou jazyka, pojem *dialekt* je viac spätý so sociálnym statusom používateľov jazyka. Výskumy v oblasti dialektológie sa vo východiskových pozíciách ničím neodlišujú od výskumov spisovných jazykov, pretože a priori skúmajú fonologickú, morfológickú, syntaktickú, lexikálnu, slovotvornú a čiastočne aj štylistickú rovinu jazyka. Rozdiel medzi klasickým opisom spisovných útvarov jednotlivých slovanských jazykov a ich nespisovnými útvarmi, konkrétne areálovými nárečiami je v tom, že kartografickou metódou spracovania jednotlivých javov možnosť skúmať také prvky prirodzeného vývinu jazykov, ktoré nemožno ohraničiť administratívnymi hranicami štátov, resp. areálovým ohraničením používania spisovných podôb jazyka. Kartografická metóda interpretovania javov za hranicami národných jazykov postupom času nadobudla charakter, ktorého podstata nie je v mechanickej prezentácii materiálu. Skutočná poznávacía hodnota prvkov z oblasti dialektológie je v tom, že ich interpretácia či projekcia konkrétneho javu v priestore sa stáva čiastkovým cieľom výskumu a v komplexnej interpretácii sa tieto poznatky využívajú ako východisko, resp. prostriedok ďalších výskumov. Prednosťou projektov, v ktorých sa spracúvajú javy prirodzených podôb viacerých systémov národných jazykov je v porovnaní s národnými projektmi to, čo nemožno spoľahlivo interpretovať na obmedzenom území. Typickým znakom národných atlasov je, že zobrazujú vnútornú hláskoslovnú, prozodickú, tvaroslovnú, syntaktickú, lexikálnu, sémantickú či slovotvornú diferenciáciu jedného jazyko-

¹¹⁰ Topolińska, Zuzana: Arealna lingvistika kako rekonstrukcija na jazyčnata i kulturna evolucija. In: Arealna lingvistika kako pat kon rekonstrukcija na jazyčnata i kulturna evolucija. Skopje : Istraživački centar za arealna lingvistika 2009, s. 13.

vého územia a neodhaľujú väzby s jazykovým okolím. Dôležité pritom je, či ide o kontakty na úrovni spisovných jazykov, alebo o výsledky kontaktov na úrovni nespisovných útvarov – nárečí, resp. predspisovných podôb konkrétneho národného jazyka. V súčasných globalizačných tendenciách treba citlivo posudzovať jazyk súčasnej komunikácie a odlišovať ho od reálneho jazykového priestoru, ktorým sa orientačne vymedzujú pôvodné hranice národných jazykov tak, ako sa vyvinuli od rozpadu praslovanskej jednoty približne do druhej polovice dvadsiateho storočia. Dominantou súčasnej dialektológie či areálovej jazykovedy je určenie jazykového priestoru podľa prirodzeného vývinu, prehodnocovania pôvodných systémov v meniacej sa sociálnej paradigme, ako aj pokus o hľadanie väzieb medzi východiskom a výsledkom, resp. hľadanie príčin týchto zmien.

Cesty k interpretácii slovanského jazykového materiálu

Vysvetľovanie javov substantívnej deklinácie z vývinového hľadiska si vyžaduje poznanie množstva divergentných aj konvergentných tendencií, ktoré sa na jednej strane vyznačujú určitou mierou analogických procesov, na druhej strane sa ako produktívny prvok javí tendencia k anomáliám, ktoré vyplývajú zo zmeny funkčnosti, resp. kritérií. Aj anomálie, narušajúce pôvodný stav, sú druhmi analógií s prvkami odlišných vlastností. Na rozpoznanie vývinových zmien a ich konvergentných aj divergentných tendencií nám v našej práci slúžia prirodzené zmeny v geneticky príbuzných, resp. najpríbuznejších – slovanských jazykoch. S uvedením si stavu v prirodzených formách týchto jazykov sa dajú presvedčivo sledovať zmeny v konkrétnych jazykoch aj makroareáloch, a takýmto spracovaním možno presvedčivo interpretovať aj integračné a diferenciacné javy konkrétnych jazykov, t. j. aj typologické znaky slovenskej substantívnej deklinácie. V súčasnosti je v projekte *Slovanský jazykový atlas* k dispozícii rozsiahly materiál substantívnych tvarov rozličných deklinačných typov z celého slovanského územia a vďaka nemu možno sledovať nielen výsledky zmien, ale aj identifikovať ich postupnosť pod vplyvom meniacich sa historických a spoločenských podmienok, prehodnocovania pôvodných sociálnych paradigiem a spontánných jazykových zmien. V takto zaznamenanom vývine môžeme vedecky interpretovať dve protichodné tendencie: 1. stabilizáciu pôvodného stavu v areáli, ktorý nebol vystavený výraznému externému tlaku, 2. zmeny

v štruktúre a posúvanie hraníc výskytu pôvodného stavu na území, kde pôsobením externého tlaku vznikalo napätie, vyvolávajúce zmeny. Základné kontúry týchto tendencií sformuloval E. Pauliny v práci *Vývin slovenskej deklinácie*, ktorá nadväzuje na jeho celoživotné poznatky o fonologickom vývine slovenského jazyka, o jeho dejinách, a vychádza z vedomia, že jazyk v svojich mnohých podobách je súčasťou národnej kultúry. Monografiu *Vývin slovenskej deklinácie*, ktorá vyšla z pozostalosti E. Paulinyho, ocenila z hľadiska jej poznávacej hodnoty viac zahraničná slavistika. Menej ohlasov vyvolala táto práca v domácom vedeckom prostredí, možno aj preto, že vyšla sedem rokov po autorovej smrti, azda aj preto, že problematiku sa pre jej náročnosť časť jazykovedcov nesnažila pochopiť, časť z nich v „poprevratových rokoch“ posledných dvoch desaťročí minulého storočia stratila o takúto tematiku záujem a hľadala si „atraktívnejšie“ či „aktuálnejšie“ témy aj metódy jazykovedných výskumov, odkláňajúce sa od slovenskej jazykovednej tradície.

Veľká poznávacia hodnota *Vývinu slovenskej deklinácie* je vo väzbách aj hraniciach medzi viacerými jazykovými rovinami a v autorovom upozornení na množstvo typických znakov slovenskej deklinácie nielen z porovnávacieho hľadiska, ale aj z pohľadu typológie. Vývinové zmeny v morfologickej rovine E. Pauliny vysvetlil zo širokospektrálneho pohľadu – vo vzťahu k zmenám vo fonologickej rovine a v slabičných štruktúrach. Dvadsaťročný časový odstup, ktorý delí vydanie Paulinyho práce *Fonologický vývin slovenčiny*¹¹¹ od dokončenia rukopisu *Vývin slovenskej deklinácie* (marec 1983), je len fiktívny. Výkladom, logickou indukciou a presvedčivou argumentáciou tvoria tieto diela kontinuálny celok; vývinové zmeny v morfológii E. Pauliny chronologizuje v nadväznosti na končiace sa zmeny vo fonologickej rovine konštatovaním, že „z morfologického hľadiska bolo pri znelostnej neutralizácii v slovenčine dôležité, že sonórne spoluhlásky na morfematických švíkoch ani v ohýbaní ani v odvodzovaní nepôsobili ako znelé neutralizujúce fonémy. Na týchto miestach fungovali tak ako vokalicke koncovky v ohýbaní: *sek-nú-t'* – *sek-a-ti*, *kost'-mi* – *kost-i*. Naproti tomu na hraniciach slova v spojení „predpona + základ slova“ aj sonórne spoluhlásky aj vokály začali fungovať ako neutralizujúce znelé fonémy. Napr. *chlap-mi*, ale *chlab mi dal*; *chlap-a*, ale *chlab a žena*. Šumové spoluhlásky fungovali ako neutralizova-

¹¹¹ Ako v poznámke 37, s. 25.

né i neutralizujúce fonémy z hľadiska znelosti aj na hraniciach odvodzovacích morfém, aj na hraniciach slov“.

Rozhodujúcim činiteľom vývinu morfológických štruktúr sa stal rozvoj znelostnej neutralizácie konsonantov v prvej polovici 13. storočia, čím sa stabilizoval spôsob spájania foném na hranici morfém a odlišil sa od spôsobu spájania foném na ich hraniciach. Pri ich odvodzovaní sa stretáva na morfematickej hranici najčastejšie konsonant s konsonantom, pri ohýbaní sa na hranici morfémy stretáva konsonant s vokálom alebo vokál s konsonantom. Z vývinového hľadiska je dôležité najmä to, že na hraniciach morfém sa pri odvodzovaní dostávajú do susedstva šumové konsonanty s nerovnakou vlastnosťou znelosti (znelá – neznelá, neznelá – znelá), typu *dup-ček, koz-ba*. E. Pauliny upozornil na vývinovú zákonitosť: ak je jednou z týchto foném sonóra, neutralizácia nenastáva práve tak, ako keby tam bol vokál (typ *pás-mo, pás-avý*). Okolnosť, že vokály a sonórne konsonanty vnútri slova nespôsobujú znelostnú neutralizáciu, na hraniciach slov ju však spôsobujú, iniciovala stabilizačnú tendenciu nemeniť základ slova pri ohýbaní. Tieto znaky v hláskoslovnej rovine viedli k zblížovaniu gramatických morfém tej istej funkcie, resp. k redukcii pôvodných gramatických morfém tej istej funkcie menším počtom morfém, resp. jedinou morférou. Týmto procesom sa najneskôr v 13. stor. začal formovať zvláštny druh slovenskej flexie, inklinujúci k aglutinujúcej flexii. E. Pauliny určil dva základné znaky tejto aglutinujúcej flexie¹¹²: 1. Hranica medzi základom slova a koncovkou nie je vyznačená alternáciou konsonantu v základe slova. Pri nekongruentnom skloňovaní a pri časovaní sú napr. v spisovnom jazyku pravidelné iba striedania *t-t, d-d', n-n, l-l'*, napr. *plet-ú – pletiem, hrud-a – hrud'-e, žen-a – žen-e, kol-ú – kol-em*, alternácie iného druhu sú zriedkavé (napr. *robotník-0 – robotník-i*). 2. Tendencia k aglutinácii sa prejavuje aj tým, že ohýbacie koncovky tej istej funkcie s tými istými gramatickými významami sa zblížujú, resp. namiesto viacerých pôvodných koncoviek ostáva iba jedna. V slovenskom spisovnom jazyku, ale aj v nárečiach, majú životné maskulína jednotné koncovky bez ohľadu na to, či pôvodne patrili do *o*-kmeňovej, *jo*-kmeňovej, *i*-kmeňovej, *a*-kmeňovej deklinácie alebo k spoluhláskovým kmeňom. Typickým príkladom je výsledok vývinu datívu singuláru *chlap-ovi*, (*o*-kmeň), *mužovi* (*jo*-kmeň), *host'-ovi* (*i*-kmeň), *sluh-ovi* (*a*-kmeň), *sudc-ovi* (*ja*-kmeň), *syn-ovi* (*u*-kmeň),

¹¹² Pauliny, E., 1990, s. 19.

krest'an-ovi (*n*-kmeň). Dôkazom toho, ako sa posilňovala aglutinujúca flexia časti slovenských substantív, ako sa „ohýbacie koncovky tej istej funkcie s tými istými gramatickými kategóriami zblížovali, resp. namiesto viacerých pôvodných koncoviek ostala iba jedna“¹¹³, je naše spracovanie spomenutého javu v rámci *Slovenského jazykového atlasu* z celoslovenského hľadiska.

Porovnanie tejto stránky vývinu slovenskej substantívnej deklinácie s jej vývinom v ostatných západoslovenských jazykoch, hlavne v češtine a v poľštine, poukazuje na zreteľné rozdiely. Z vývinového hľadiska sa slovenský jazyk týmto javom typologicky zblížil s južnoslovenskými jazykmi – s areálom srbských, chorvátskych a bosniackych nárečí, resp. v spisovnom období aj s kodifikovanými podobami jazykov tohto areálu. E. Pauliny¹¹⁴ poukazuje aj na zložitosť vysvetľovania tohto javu, pretože vplyvy cudzích jazykov sa pri vysvetľovaní typologických zmien ťažko dokazujú, ale zároveň aj ťažko vyvracajú. Je však rozhodne isté, že Slováci žili dlhší čas svojej histórie v tesnej blízkosti a v spoločnom štáte s nositeľmi jazykov iného typu, s Maďarmi. Srbi, Chorváti a Bosniaci boli dlhý čas pod tureckým vplyvom, resp. žili v susedstve s turecky hovoriacim obyvateľstvom. Obidva spomenuté jazyky – maďarčina aj turečtina – sú jazykmi aglutinačného typu, vyznačujú sa pravidelnou morfológickou stavbou, prejavujúcou sa v rovnakej podobe koreňa a každý tvar toho istého ohybného slovného druhu sa vyznačuje nemennou koncovkou. Možno teda predpokladať, že takýto typ jazyka mohol vplyvať na vývin slovenskej morfológie aj napriek tomu, že slovenčina bola od vzniku jazykom flektívneho typu. Okrem tohto činiteľa treba mať na zreteli aj skutočnosť, že takéto vyrovnávanie umožnili aj interné jazykové vývinové stimuly prejavujúce sa na takých miestach, na ktorých domáci jazyk nemal dostatok interných predpokladov na odolávanie tlaku. Klasickým príkladom sú tvary lokálu plurálu maskulín pôvodných *o*-kmeňov *rab-ěchъ*, *u*-kmeňov *syn-ъchъ*, *i*-kmeňov *gost-ichъ*, *a*-kmeňov *slugachъ*, kde sa po prehodnotení formálneho kritéria (kmeňových deklináčnych sústav) na významové kritérium (rodové klasifikačné kritérium) napätie štyroch variantných koncoviek odstránilo ustálením uniformne transparentnej – piatej koncovky *-och*: *chlap-och*, *hrdin-och*, *dub-och*, *stroj-och*, akoby analogickým vokalickým vyrovnaním *o*-ového typu genitívu, datívu, lokálu,

¹¹³ Tamže.

¹¹⁴ Pauliny, E. 1990, s. 20

plurálu maskulín, resp. aj genitívu plurálu životných maskulín. Impulzom tohto vývinu mohli byť aj širšie spoločenské súvislosti konca 13. storočia, najmä v jeho druhej polovici: tatársky vpád spôsobil reorganizáciu vtedajšieho štátu tak, že panovník začal rozdeľovať donácie servientom, z ktorých mnohí boli slovenskej etnickej príslušnosti, časť z nich však bola aj maďarskej etnickej príslušnosti a na novom území sa rýchlo asimilovala. V tomto asimilačnom procese však v období 10. – 13. storočia, ktoré bolo vo vývine slovenskej morfológie rozhodujúce, sa posilňovala aglutinujúca flexia. Trináste storočie E. Pauliny¹¹⁵určil za medzník vo vývine slovenskej morfológie najmä zo spoločenskej stránky.

***Slovanský jazykový atlas* – prostriedok areálovej identifikácie prirodzených zmien**

Vymedzovanie prirodzených areálov substantívnej deklinácie v nárečiach všetkých slovanských jazykov v súčasnosti umožňuje materiál *Slovanského jazykového atlasu*. Tento projekt je uskutočnením idey, ktorú ešte v r. 1929 prezentovali na prvom slavistickom zjazde v Prahe jazykovedci Antoine Meillet (1866 – 1936) a Lucien Tesnière (1893 – 1954). Takýto rozsiahly projekt od začiatkov predpokladal riešenie množstva teoretických aj metodologických otázok a jednotný prístup kolektívu bádateľov pri interpretácii množstva areálovo diferencovaných javov. Náročnosť problematiky a nežičlivá medzivojnová politická situácia na sklonku tridsiatych rokov viedli aspoň k záveru, prijatému na III. slavistickom zjazde v r. 1939 v Belehrade, v zmysle ktorého sa na jednotlivých národných slavistických, resp. jazykovedných pracoviskách systematicky budovali lexikálne nárečové bázy. Komplexné spracovanie nárečí jednotlivých slovanských jazykov nadobudlo konkrétnu realizáciu až po vzniku Medzinárodného komitétu slavistov, ktoré bolo výsledkom stretnutia jazykovedcov v Belehrade v r. 1956, resp. až na IV. slavistickom zjazde v Moskve v r. 1958. Na základe spoločne prijatého rozhodnutia interpretovať výsledky komplexného slavistického výskumu metódou lingvistickej geografie vznikla pri Medzinárodnom komitétu slavistov Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas, ktorej hlavným cieľom sa stala príprava dotazníka, vytvorenie siete výskumných lokalít a vypracovanie jednotnej fonetickej transkripcie. Naše ďalšie úvahy

¹¹⁵ Pauliny, E. 1990, s. 21.

budú vychádzať z rozsiahleho terénneho materiálu, ktorý v rámci projektu *Slovanský jazykový atlas*¹¹⁶ získali explorátori v 853 lokalitách z nárečového územia všetkých slovanských jazykov, nachádzajúcich sa od Jadranského mora po Ural, pričom sa do projektu zahrnuli aj slovanské lokality, ktoré sú administratívne začlenené do štátnych útvarov s neslovanským obyvateľstvom. Lokality označené ako výskumné body č. 1 – 21 reprezentujú slovinské nárečia (body č. 1 – 3 ležia na území Talianska), body č. 22 – 45 a 52 reprezentujú chorvátske nárečia (body č. 146 – 153 predstavujú chorvátske nárečia na území Rakúska), body č. 46 – 51 a 57 – 61 reprezentujú z dnešného pohľadu nárečia Bosny a Hercegoviny, body č. 53 – 55 a 62 – 88 reprezentujú srbské a čiernohorské nárečia, body č. 90 – 105 macedónske nárečia (č. 106 na území Albánska, č. 107 – 113a Grécko), body č. 114 – 145 bulharské nárečia (č. 850 – 852 na území Grécka, č. 853 na území Turecka), body č. 172 – 207 reprezentujú české a moravské nárečia, č. 208 – 233 sú slovenské nárečia (body č. 154 – 156 reprezentujú slovenské nárečia na území Maďarska, v lokalite č. 233 na území Slovenska ide o rusínske nárečie), v bodoch č. 234 – 237 sú lužickosrbské nárečia, v bodoch č. 238 – 326 ide o poľské nárečia, body č. 327 – 400 bieloruské nárečia, body č. 401 – 521 predstavujú ukrajinské nárečia (č. 167 – 171 ukrajinské nárečia na území Rumunska, č. 522 – 524 na území Moldavska), body č. 528 – 849 reprezentujú ruské nárečia (lokality č. 525 – 526 reprezentujú ruské nárečia na území Litvy, bod č. 527 ruské nárečia na území Estónska)¹¹⁷. V uvedených lokalitách vyplňali explorátori dotazník, ktorý pod názvom *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*¹¹⁸ vyšiel v r. 1965 a tvorí ho 3 454 skúmaných javov z oblasti hláskoslovia, tvaroslovia, lexiky, tvorenia slov, sémantiky, prozódie a syntaxe¹¹⁹. Pri vyplňaní dotazníka sa uplatnili zásady jednotnej fonetickej transkripcie, ktorá bola po viacerých oponentúrach prijatá a vyšla ako metodický materiál v zborníku *Общеславянский лингвистический атлас* (1964)¹²⁰. Na zasadnutí Medzinárodnej komisie

¹¹⁶ Autor textu je od r. 1988 riešiteľom projektu a spoluautorom vydání, od r. 1990 je členom Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov.

¹¹⁷ Súpis lokalít uvádzame v prílohe na konci práce na s. 151 – 169.

¹¹⁸ *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*. Moskva : Nauka 1965. 272 s.

¹¹⁹ Elektronická verzia dotazníka je dostupná na adrese www.slavatlas.org.

¹²⁰ *Общеславянский лингвистический атлас*. Фонетическая транскрипция. Moskva : Nauka 1964. 17 s. Ako v predchádzajúcej poznámke.

pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktoré sa konalo na 6. medzinárodnom slavistickom zjazde vo Varšave r. 1973, jeho účastníci skonštatovali, že terénny výskum vo všetkých lokalitách je podľa *Dotazníka* ukončený a získaný terénny materiál možno spracúvať a pripravovať na publikovanie. Od tohto medzníka sa na základe dohody začali prípravy na vydávaní dvoch sérií Slovanského jazykového atlasu: hláskoslovnogramatickej, v ktorej sa interpretujú javy z oblasti hláskoslovia, prozódie, tvaroslovia a skladby slovanských nárečí, v druhej – lexikálno-slovotvornej sérii sa publikujú výsledky javov z oblasti tvorenia slov, lexiky a sémantiky. Osobitné postavenie pri interpretácii materiálu z rozsiahleho jazykového územia má morfológická sekcia, ktorej hlavným cieľom je rekonštrukcia kartografovaných štruktúr do praslovančiny, pretože len na spoľahlivo vypracovanom jednotnom základe možno v rozsiahlych slavistických dimenziách interpretovať spoločné východiskové štruktúry sledovaných nárečových javov. Bez takéhoto prístupu nie je možné kartografické spracovanie veľkého množstva javov rozsiahleho skúmaného areálu.

Variantnosť

Východiskom vývinu substantívnych deklinačných sústav slovanských jazykov, ako je všeobecne známe, bolo pôvodné triedenie substantív podľa kmeňov, v ktorom dominovalo formálne kritérium. Od najstarších čias vývinu substantívnej deklinácie však už popri ňom zohrávalo veľký význam vnímanie významového kritéria – vzťah prirodzeného rodu a gramatického rodu. V dôsledku tohto uvedomovania sa pôvodné deklinačné sústavy rozpadali a formovali sa nové, pozostávajúce z častí pôvodných gramatických koncoviek, časť gramatických koncoviek sa však na pozadí mentálnej registrácie relevantného znaku – prirodzeného rodu – zmenila.

Pri riešení problematiky gramatických koncoviek a ich variantov si treba uvedomiť vzťah jazyka a modelu, ideálneho prototypu. Dôkazom je vývin deklinačných sústav, resp. uvedomenie si rozdielov medzi východiskovým a súčasným stavom. V kategórii substantív sa predpokladá vznik osobitnej skupiny substantív stredného rodu ako výsledok relatívneho, nedôsledného prehodnocovania pozostatkov pôvodnej ontologickej registrácie relevantných vlastností. Na základe nových klasifikačných kritérií podľa kategórie rodu tak vznikli rozdiely v začlenení pôvodných *o*-kmeňov maskulín

(**plodъ*) a neutier (**lěto*), *a*-kmeňov feminín (**žena*) a maskulín (**sluga*), *i*-kmeňov maskulín (**gostъ*) a feminín (*kostъ*) atď. do tej miery, že z vývinového hľadiska došlo napokon k úplnému rozpadu pôvodných kritérií členenia podľa kmeňov. Táto tendencia sa najmä vo vývine slovenčiny prejavila aj napriek tomu, že rozdiely v gramatických koncovkách maskulín a neutier, patriacich pôvodne do rovnakej deklinačnej sústavy, boli minimálne. Týkali sa – prirodzene – rozdielov v nominatíve a akuzatíve singuláru a pri neutrách pod silným vplyvom feminín aj datívu, lokálu a inštrumentálu plurálu:

	pôv. <i>o</i> -kmeň > maskulína	pôv. <i>o</i> -kmeň > neutrá
N	<i>dub-Ø</i>	<i>lět-o</i>
G	<i>dub-a</i>	<i>lět-a</i>
D	<i>dub-u</i>	<i>lět-u</i>
A	<i>dub-Ø</i>	<i>lět-o</i>
L	<i>dub-ě</i>	<i>lět-ě</i>
I	<i>dub-om</i>	<i>lět-om</i>
N	<i>dub-y</i>	<i>lět-á</i>
G	<i>dub-ov</i>	<i>lět- Ø</i>
D	<i>dub-om</i>	<i>lět-ám < žen-ám</i>
A	<i>dub-y</i>	<i>lět-á</i>
L	<i>dub-och</i>	<i>lět-ách < žen-ách</i>
I	<i>dub-mi</i>	<i>lět-ami < žen-ami</i> ¹²¹

Pri formovaní nových deklinačných sústav sa výrazne prejavila analógia, ktorá mala z hľadiska vzniku nových paradigmatických štruktúr dvojakú povahu: prejavovala sa medziparadigmaticky aj vnútroparadigmaticky. Klasickým prípadom takéhoto pôsobenia analógie je vývin deklinačného vzoru *sluha* (v súčasnej spisovnej slovenčine *hrdina*) z pôvodných *a*-kmeňov, pri ktorom sa na pozadí vnímania mužskej osoby výrazne prejavila vnútroparadigmatická, najmä medziparadigmatická analógia. V tvarovom okruhu pôvodných *a*-kmeňových gramatických koncoviek *sluh-a/hrdin-a* ide o pôvodné tvarotvorné prípony len v nominatíve a v akuzatíve, ostatné prvky vývinovo ovplyvnili podobu tvarového okruhu pod intenzívnym vplyvom vnímania mužskej osoby, na základe ktorého sa pod vplyvom me-

¹²¹ Pozri aj Krajčovič, R., 2009, s. 143.

dziparadigmatickej analógie ustálili gramatické koncovky datívu, lokálu, inštrumentálu – v týchto prípadoch sa prejavil tlak pôvodných *u*-kmeňových substantív, pod vplyvom kategórie životnosti sa pôsobením vnútroparadigmatickej analógie vyrovnali tvary nominatívu a akuzatívu.

Ako ďalší príklad prehodnocovania pôvodného kmeňového triedenia tvarových okruhov vo vzťahu k pôsobeniu analógie možno uviesť rozpad tvarového súboru pôvodných *i*-kmeňových substantív typu *oheň* (< **ognь*), *kost'* (< **kostь*) a *host'* (< **gostь*), pri ktorom sa pri feminínach v súčasnom vzore *kost'* zachovala podstatná časť tvarového súboru a analogické vyrovnávanie sa prejavilo len v datíve, lokáli a inštrumentáli plurálu, a to medzi-paradigmaticky pod vplyvom *a*-kmeňovej deklinácie. Dnešné maskulínium *host'* sa však ako pôvodné *i*-kmeňové substantívum pod vplyvom vnímania mužskej osoby analogicky začlenilo do tvarového okruhu životných maskulín (vzor *chlap*, pôvodné *o*-kmeňové gramatické koncovky s prvkami *u*-kmeňovej deklinácie: *host'a*, *host'ovi*, *host'a*, *o host'ovi*, *s host'om*). K najstaršej zmene pri prehodnocovaní pôvodných deklináčnych sústav patrí prechod pôvodného *i*-kmeňového substantíva *oheň* do *jo*-kmeňovej deklinácie. Tento prechod je jedným z najstarších dôkazov prehodnocovania pôvodných – ešte formálnych kritérií začleňovania substantív do deklináčnych vzorov a ich ďalšieho postupného rozpadu: v rámci pôvodne homogénnej skupiny *jo*-kmeňovej deklinácie, do ktorej patrilo popri slove **mъžь* už aj slovo **ognь*, sa na pozadí kategórie životnosti časť slov začlenila do vzoru životných maskulín vzoru *chlap*, časť sa – na základe protikladu *kompaktnost' – difúznost'* (Cp) – začlenila do vzoru *stroj*.

Ako ukazujú novšie čiastkové výsledky počítačového spracovania substantívnej deklinácie súčasnej spisovnej slovenčiny podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*¹²² a presvedčivé opisy dynamiky súčasnej spisovnej slovenčiny¹²³, na množstve substantívnych deklináčnych vzorov a ich okru-

¹²² Benko, Vladimír – Hašanová, Jana – Kostolanský, Eduard: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Časť Morfológia podstatných mien. Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 1998. 87 s., tí istí: Morfológická databáza ohybných slovných druhov slovenčiny na účely algoritmického spracovania textov. Jazykovedný časopis, 52, 2001, s. 3 – 22, Furdík, Karol: Automatické generovanie vzorov slovenských substantív. Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 20 – 29.

¹²³ Horecký, Ján – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján, et al., Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava : Veda 1989. 436 s.

hov sa z vývinového hľadiska prezentujú jednotlivé princípy v nerovnakej miere. Tento jav nie je na pozadí poznatkov o vývine geneticky a typologic-ky príbuzných jazykov neprirodzený. Rozpad pôvodných kmeňových deklináčnych sústav v staršej fáze vývinu slovenčiny a formovanie skloňovacích vzorov podľa rodu je výrazným prejavom vzájomného pôsobenia a konflikt-nosti jednotlivých princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka.

Napriek tomu, že sa pre nerovnaký rozsah porovnávaného materiálu snažíme vyhnúť absolutizácii variantnosti gramatických koncoviek zistených analýzou *Slovníka slovenského jazyka* (zv. 1 – 6, pozri J. Sabol, 1980, s. 65 – 71) a počítačovým spracovaním Krátkeho slovníka slovenského jazyka¹²⁴, na ilustráciu uvádzame počet zistených variantov tých vzorov, ktoré sa vyskytujú v obidvoch výskumoch:

skloňovací typ	J. Sabol 1980	V. Benko et al. 1998
chlap	21	41
hrdina	3	6
dub	19	31
stroj	5	15
žena	4	21
ulica	5	9
dľaň	2	8
kosť	bez variantov	4
mesto	14	36
srdce	4	10
vysvedčenie	bez variantov	bez variantov
dievča	5 (+ dieťa)	(mláďa) *7

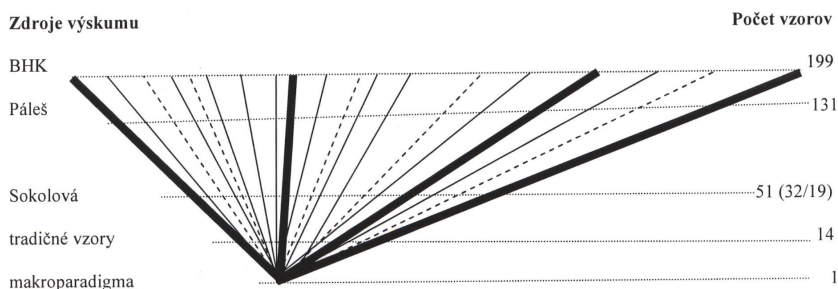
Obr. 14. Vymedzenie deklinačných vzorov od J. Sabola a autorov V. Benko, J. Hašanová a E. Kostolanský.

Z hľadiska nášho výskumu nie je dôležité zistenie, ktoré z čísel má väčšiu výpovednú hodnotu, ale je ním vysvetlenie príčin variantnosti, ktorá je zrejma z obidvoch výskumov. Hĺbková analýza gramatických koncoviek v jednotlivých vzoroch je na jednej strane svedectvom stabilizácie rodovo

¹²⁴ Pozri Benko, V., Hašanová, J., Kostolanský, E., 1998, 2001.

silných koncoviek, na druhej strane je svedectvom nerovnakej miery ustáľovania konkrétnych tvarových okruhov.

Ako východiskovú ilustráciu možno uviesť lokál plurálu životných maskulín, do ktorých sa začlenili pôvodné tvary *o*-kmeňov (**chlapěchъ*), *u*-kmeňov (**synъchъ*), *a*-kmeňov (**slugachъ*), resp. *jo*-kmeňov (**mъžichъ*) a *i*-kmeňov (**gostichъ*) a vo všetkých prípadoch sa v tomto tvare v konkurencii gramatických koncoviek *-ěchъ*, *-ъchъ*, *-achъ*, *-ichъ* ustálila rodovo silná gramatická koncovka *-och*¹²⁵. Nie vo všetkých tvaroch sa však intenzita analogického vyrovnávania prejavila v rovnakej miere a časť životných maskulín si zachovala pôvodné gramatické koncovky¹²⁶. Tým, že sa do súčasného vzoru *chlap* začlenil rozsiahly súbor životných maskulín pôvodnej *o*-kmeňovej (*chlap*), *jo*-kmeňovej (*muž*), *i*-kmeňovej (*host*), *u*-kmeňovej (*syn*), *a*-kmeňovej (*sluha*) a *n*-kmeňovej deklinácie (typu *krestania*), posilnilo sa pôsobenie medziparadigmatickej analógie v silných pádoch. Toto pôsobenie však nebolo absolútne a spôsobilo variantnosť gramatických koncoviek. Čiastočný podiel na tejto variantnosti mal aj vývin slabičnej štruktúry, ktorému sa pri morfolologickej adaptácii nedomácich slov v dôsledku odstraňovania napätia prispôbovali slová typu *lump* (inštrumentál plurálu *lump-mi* > *lump-ami*).

Obr. 15. Rozdielny počet deklinačných vzorov v práci M. Sokolovej¹²⁷.

¹²⁵ Pozri výsledky jej vývinu na s. 117, a n. a obr. 38, s. 119.

¹²⁶ Pri interpretácii vývinových tendencií treba striktne zohľadňovať potenciálny hláskoslovný vývin sledovaného areálu. V ruských nárečiach koncovka *-achъ* môže byť pôvodná *a*-kmeňová, ale môže byť aj výsledkom hláskoslovného vývinu – *akania* – z pôvodnej *u*-kmeňovej koncovky *-ъchъ*.

¹²⁷ Sokolová, M., 2007, s. 26.

sg	maskulínium	neutrum	feminínium
N	-Ø, -o, -us, -as, -es, -os, -s, -a, (u)	-o, -e, -a/-ä, -um, -on, -ie	-a, -Ø, -á
G	-a, -u,	-ia, -ho	-y, -e, -i, -ej
D	-u, -iu, -ovi, -mu	-u, -iu, -ovi, -mu	-e, -i, -ej
A	-Ø, -a, -u, -ho	A = N	-u, -Ø, -ú
L	-e, -u, -i, -í,	-ovi, -m	-e, -i, -ej
I	-om, -ím,	-m	-ou
	v singulári majú spoločné koncovky	neživotné maskulína a neutrá,	v pluráli feminína a neutrá
pl	maskulínium	neutrum	feminínium
N	-i, -ovia, -ia, -y, -e	-á (-a), -ia (a)	-y, -e, -i, -é
G	-ov, (-i), -Ø	-Ø, -í	
D	-om	-ám, (-am),	-iam, (-am)
A	-y, -e; -ov, (-i)	A = N	A = N
L	-och	-ách, (-ach),	-iach, (-ach)
I		-mi, -ami, iami	

Obr. 16. Prehľad gramatických morf, makroparadigma, podľa M. Sokolovej¹²⁸.

¹²⁸ Tamže, s. 27.

3. Formovanie nových substantívnych deklinačných sústav a ich súčasná areálová distribúcia

Rozpad pôvodných deklinačných sústav a pôsobenie analógie pri formovaní sa nových vzorov sa vyznačuje množstvom nepravidelných analogických procesov, spôsobujúcich variantnosť gramatických koncoviek. Z vývinového hľadiska k takýmto procesom patrí skupina životných maskulín s gramatickou koncovkou *-o* v nominatíve singuláru. Pôvodné podoby substantív typu **děďь*, **ujь*, **stryjь(-cb)* boli po zániku redukovaných vokálov štruktúrne identické so súčasným vzorom *chlap*. Vplyvom nepravidelných analogických zmien, v rozpore s formujúcimi sa silnými gramatickými koncovkami nominatívu singuláru maskulín, „akoby“ pod vplyvom tradície pôvodných *o*-kmeňových neutier typu *mesto*, sa v nominatíve singuláru v skupine týchto životných maskulín ustálila gramatická koncovka *-o*. Nepravidelnou analogickou zmenou sme tento proces nazvali preto, lebo nie je špecifický pre ostatné slovanské jazyky. V nich sa – okrem bulharčiny a macedónčiny¹²⁹ – v nominatíve singuláru zachovala podoba s nulovou gramatickou koncovkou. Predpokladáme, že tvary *dedo*, *ujo*, *stryco* sú funkčnými novotvarmi a vznikli pôsobením analógie na medziparadigmatickej úrovni podľa vokatívu pôvodných *a*-kmeňov (typu *žena* > *ženo* // *tata* > *tato*) aj pri oslovovaní osôb, **děďь*, **ujь*, **stryjь(-cb)*¹³⁰.

Najintenzívnejšie sa z hľadiska vývinu slovenčiny vnímali rozdiely pôvodných *a*-kmeňových substantív označujúce živé entity mužského pohlavia. Táto skupina substantív sa pod výrazným vplyvom medziparadigmatickej analógie sformovala ako osobitný novovzniknutý deklinačný vzor *sluha* (v súčasnej spisovnej slovenčine *hrdina*), v ktorom sú pôvodné len gramatické koncovky nominatívu a akuzatívu singuláru a inštrumentálu plurálu. Z vývinového hľadiska so stúpajúcim počtom nepôvodných gramatických koncoviek v tvarovom okruhu sa znižuje predpoklad ich variantnosti. Dôkazom tejto tendencie sú na jednej strane pôvodné gramatické koncovky v nominatíve singuláru životných maskulín typu *chlapi* (*o*-kmeň), *bratia* (*ьjo*-kmeň), *synovia* (*u*-kmeň) a na druhej strane gramatická koncovka *ge-*

¹²⁹ V oboch prípadoch máme na mysli územie prirodzených podôb – nárečí.

¹³⁰ Porovnaj s vnútroparadigmatickou analógiou nominatívu a akuzatívu *a*-kmeňov na s. 40.

nitívu plurálu maskulín *-ov*, ktorá zo súčasného hľadiska nie je pôvodná ani v jednom tvarovom okruhu vzorov *chlap*, *hrdina*, *dub*, *stroj*.

Genitív plurálu maskulín je klasickým dôkazom intenzívneho pôsobenia analógie vo vývine deklinácie. Najprv sa pôsobenie analógie prejavilo na medziaparadigmatickej úrovni tým, že sa pod jej vplyvom rozšírili a ustálili tvarotvorné prípady pôvodných *u*-kmeňov (*chlapov* – *hrdinov* – *dubov* – *strojov*) oproti pôvodnej tvarotvornej prípone *-v* pri maskulínach *o*-kmeňov (*chlap-v*), *jo*-kmeňov (*môž-v*) a *n*-kmeňov (*kam-en-v*), resp. pri pôvodných *-bjo*-kmeňoch: z pôvodného *-bjb* ako ojedinelá pôvodná tvarotvorná prípona, pri ktorej sa uplatnila pravidelnosť vývinu, vznik gramatickej koncovky *-bjb* > *-i* (*ľudí*). Vnútroaparadigmaticky sa analógia prejavila len pri životných maskulínach ako dôsledok vývinu pôvodnej mužskej osoby aj pri vzore *kuli* : *kuli-ov*¹³¹. Pri neživotných maskulínach sú kodifikované pôvodné gramatické koncovky (neutralizuje sa kategória mužskej osoby a relativizuje sa pôsobenie analógie): *ľud-i* (pôv. *bjb*-kmeň), *dub-y* (pôv. *o*-kmene), *stroj-e* (pôv. *jo*-kmene), *dn-i* (pôv. *i*-kmene). Pôvodnou gramatickou koncovkou bol v tvaroch genitívu plurálu – ako je známe – redukovaný vokál. Po jeho zániku v slabej pozícii došlo k napätiu medzi nulovou gramatickou koncovkou genitívu plurálu ženského rodu a stredného rodu typu *žien*, *ulíc*, *miest...* a maskulínami (genitív plurálu **rabv*, **dobjv*, **môžv*, pôvodná motivácia medziaparadigmatickej analógie v tomto prípade je v životných maskulínach, t. j. v pôvodnej mužskej osobe). Výsledkom týchto procesov je potom na pozadí prirodzeného rodu známa existencia rodovo silných gramatických koncoviek.

Genitív plurálu *i*-kmeňových maskulín typu *host'*

Variantnosť gramatických koncoviek v určitej – obmedzenej – skupine slov a ich odlišné štylistické hodnotenie v tomto prípade spôsobuje napätie medzi synchronným a diachrónnym hodnotiacim kritériom v prípadoch typu *hostí* < **gostbjb* s pôvodnou *i*-kmeňovou gramatickou koncovkou oprotitvaru *host'ov* – v tomto prípade s nepôvodnou *u*-kmeňovou gramatickou koncovkou. Dvojtvár *hostí* : *host'ov* celkom oprávnené – ako výsledok prirodzeného vývinu jazyka – uvádza aj najnovší Slovník súčasného

¹³¹ Pri tomto vzore ide o slová nedomáceho pôvodu a ich použitie v slovenskom jazyku je zriedkavé.

slovenského jazyka¹³². Prirodzený výskyt obidvoch podôb na slovenskom jazykovom území je síce vnútorne diferencovaný, ale celkom prirodzený¹³³. Podoba *hostí* sa v morfolologickej rovine javí ako stabilný a klasický prvok pôvodnej *i*-kmeňovej deklinácie, ktorým sa v slovenskom jazyku prejavuje pôvodný integračný genetický prvok¹³⁴, ktorý je na jednej strane analogický s genetickým východiskom, na druhej strane je tvar *hostí* svedectvom anomálie pri formovaní skloňovacích vzorov maskulín (pôvodná gramatická koncovka *-í* ostala v slovenskom jazyku len v genitíve plurálu feminín a neutier). Naproti tomu podoba *host'ov* svedčí o intenzite významového kritéria, ktorou sa tento tvar na časti slovenského nárečového areálu pod tlakom uniformnej transparentnosti prirodzeným vývinom začlenil do skupiny maskulín ako analogický vývinový jav pod vplyvom pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácie: *synov* > *host'ov*. Takáto tendencia sa prejavila v geograficky zaujímavom – laterálnom areáli, v ktorom sa slovanské etnikum počas prehodnocovania formálnych deklinačných kritérií na významové ocitalo v susedstve s neslovanským obyvateľstvom. Dôsledkom týchto kontaktov sa v areáli slovinských, českých, moravských nárečí, časti dolnolužických nárečí, časti slovenských nárečí a juhozápadnej časti ukrajinských nárečí ako uniformne transparentný jav ustálil tvar s pôvodnou *u*-kmeňovou koncovkou *-ovъ* (< **synovъ*). Asymetrická periférna poloha bulharských, časti macedónskych a časti prizrensko-timockých nárečí (juhovýchodosrbská jazyková oblasť) sa z vývinového hľadiska vyznačuje stratou pôvodného substantívneho deklinačného systému, gramatikalizáciou predložiek, t. j. rozvojom javu, označovaného ako *casus generalis*. Jeho podstatou je, že gramatický význam sa vyjadruje petrifikovanou podobou priameho pádu v spojení s konkrétnou predložkou (v našom prípade ide o podobu *gosti*). Okrem pôvodných tvarov nominatívu plurálu *gosti* sa v pozícii *casus generalis*, t. j. aj ako tvar genitívu plurálu, vyskytuje v juhovýchodných macedónskych nárečiach tvar **gostbje*, ktorý sa v rámci starého prehodnocovania formálnych kritérií na významové v najstaršej fáze vnímal ako *i*-kmeňové

¹³² Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 2. h – l. Red. A. Jarošová a K. Buzássyová Bratislava : Veda 2011, s. 155.

¹³³ Pozri obr. 17, s. 77.

¹³⁴ Medzi západoslovanskými jazykmi sa týmto znakom prejavila napr. aj poľština a dolná lužická srbčina.

substantívum **lud-bje* s neúplnou paradigmou¹³⁵. Vertikálny areál severovýchodných srbských a severovýchodných nárečí Bosny a Hercegoviny sa sformoval v dôsledku prehodnocovania kategórií rodu a čísla. Na tomto území je tvarom **gostbju* v genitíve plurálu petrifikovaná pôvodná gramatická koncovka genitívu¹³⁶ duálu¹³⁷. Tvary *gosta* sú svedectvom dávnej medziparadigmatickej analógie, spôsobujúcej integráciu maskulín dvoch východiskových sústav (pôvodnej *i*-kmeňovej a pôvodnej *o*-kmeňovej deklinácie). Okrem analógie vo významovej úrovni (mužského rodu) na morfológický vývin pôsobil na jednej strane fonologický vývin štokavských nárečí, v ktorých sa pôvodná koncovka genitívu plurálu *-ъ* po 14. stor. začala vnímať ako dlhý polovokál a zmenila sa pod vplyvom písárskej tradície na *-a*¹³⁸. Pádová koncovka *-ch* v zetskojužnosandžackých nárečiach¹³⁹ prešla do genitívu singuláru pod vplyvom vnútroparadigmatického vyrovnania s lokálom plurálu.

Homogénny vývinový areál bez vonkajších analogických vplyvov či anomálií sa stabilizoval na území bieloruských, ruských, severovýchodnej časti ukrajinských a časti poľských nárečí, v ktorých sa súčasné tvary vyvinuli z východiskovej podoby genitívu plurálu **gostbъb*. Intenzita tohto javu sa v nárečiach východoslovanských jazykov dá vysvetliť zachovaním zásad pôvodného formálneho (kmeňového) princípu deklinácie substantív a typickými hláskoslovnými zmenami – neprítomnosťou kontrakcie, ďalším vývinom redukovaných vokálov a vývinom prízvuku (v ruštine napr. typ *zocmeŭ* ako *kozmeŭ* s prízvukom na poslednej slabike). Juhozápadná časť ukrajinských nárečí – ako to neskôr ukážeme aj na ďalších javoch – sa prejavila v tejto sfére vývinu v rámci východoslovanskej skupiny jazykov divergentným vývinom a napriek analogickému vývinu v hláskosloví východoslovanskej skupiny jazykov sa v morfológii vyznačuje anomálnymi tendenciami, integrujúcimi túto časť ukrajinských nárečí k západnému morfológickému typu.

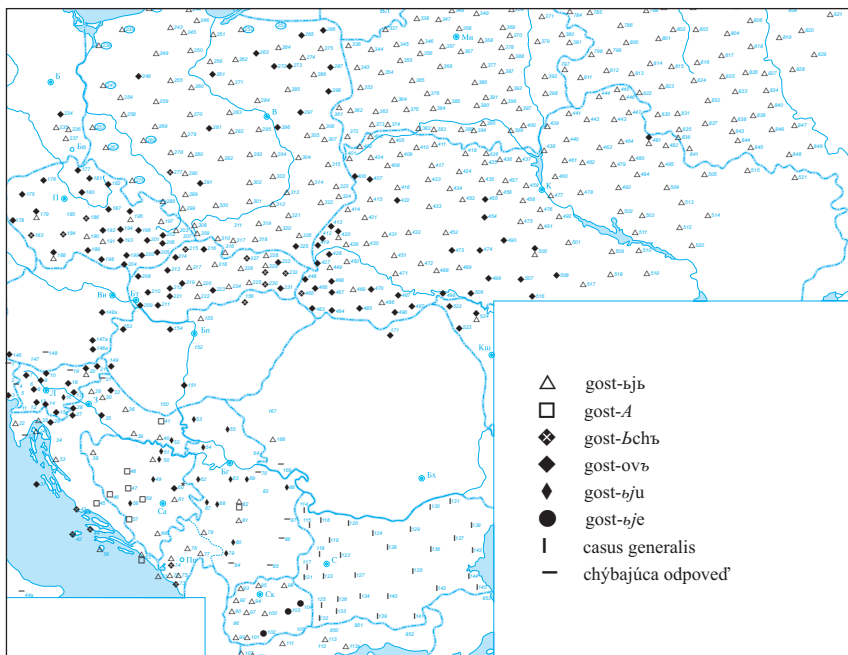
¹³⁵ Maskulinum *lud* vzniklo neskôr ako analogická podoba pôvodného *o*-kmeňového maskulína *narodъ*, pozri Machek, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd 1957, s. 268.

¹³⁶ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 23; Matasović, R., 2008, s. 198.

¹³⁷ Pozri riadok 42 na obr. 3, s. 48.

¹³⁸ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 23; Matasović, R., 2008, s. 24.

¹³⁹ Juhovýchodná časť Čiernej Hory.

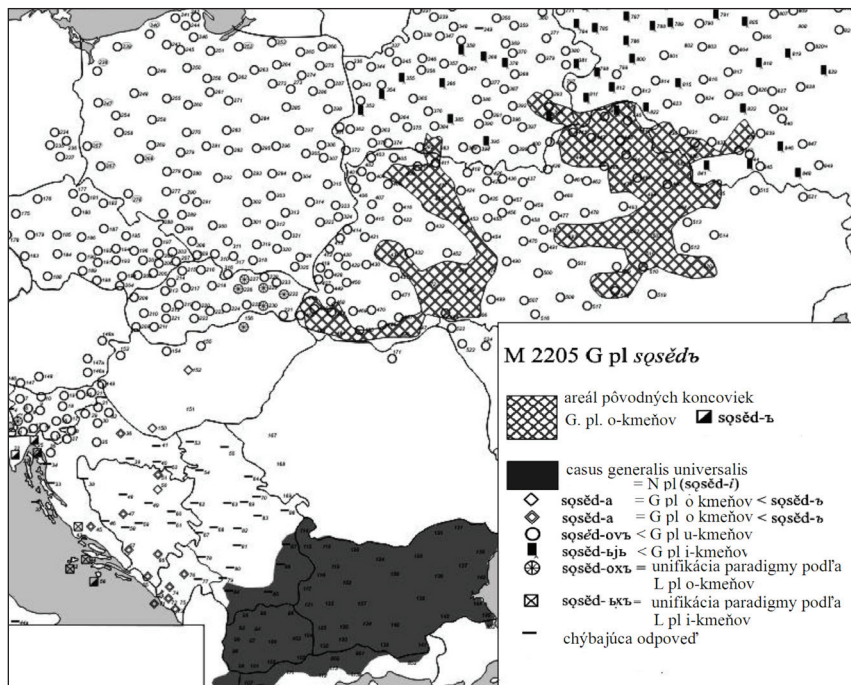
Obr. 17. Genitív plurálu slova *host'* v nárečiach slovanských jazykov.

Genitív plurálu *o*-kmeňových maskulín typu *sused*

Intenzita kritéria gramatického rodu v rámci prehodnocovania formálneho kritéria na významové sa prejavila aj v tvaroch genitívu plurálu pôvodných *o*-kmeňových maskulín. Pôvodná nulová pádová koncovka tejto paradigmy **sъsědъ* sa zachovala len v časti ukrajinských nárečí¹⁴⁰. Na celom území západoslovanských jazykov a v slovinských nárečiach došlo pod intenzívnym vplyvom uniformne transparentnej koncovky pôvodných *u*-kmeňov (< **synovъ*) k medziparadigmatickému analogickému vyrovnávaniu a stabilizácii koncovky *-ov*. Podoba s gramatickou koncovkou *-och* vo východoslovanských nárečiach je výsledkom medziparadigmatickej analógie – unifikácie tvarov podľa lokálu plurálu pôvodných *o*-kmeňov¹⁴¹.

¹⁴⁰ Územie vyznačené šrafmi na obr. 18, s. 79.

¹⁴¹ Pozri Krajčovič, R., 2009, s. 278.

Obr. 18. Genitív plurálu slova *sused* v nárečiach slovanských jazykov.

Pre južnoslovanský nárečový areál je aj v genitíve plurálu substantív so zakončením tvarotvorného základu na tvrdý vokál (typ *sused*) typický vývin, analogický s vyššie opísanými tvarmi genitívu plurálu substantív s mäkkým zakončením tvarotvorného základu (typ *host*). V chorvátskych, srbských a čiernohorských nárečiach, pravdepodobne aj v dôsledku zániku mäkkostnej konsonantickej korelácie, sú gramatické koncovky pôvodných mäkkých a pôvodných tvrdých vzorov identické¹⁴². Pre oblasť bulharských a macedónskych nárečí platí všeobecne zásada o podobách *casus generalis*, t. j. gramatický význam sa vyjadruje petrifikovanou podobou priameho pádu v spojení s konkrétnou predložkou (v našom prípade ide o gramatickú koncovku *-i*). Zrkadlový obraz v porovnaní s areálom chorvátskych, srbských

¹⁴² Na časti tohto územia jav na lexéme **sosěď* nemožno sledovať, lebo ju nahradil neslovanský lexikálny základ *komiš-*.

a čiernohorských nárečí je v časti bieloruských a ruských nárečí, v ktorých sa popri tvare pôvodnej *u*-kmeňovej paradigmy s koncovkou *-ov* vyskytujú tvary *cocedeŭ* ako analogická unifikácia plurálvej paradigmy podľa tvarov nominatívu plurálu pôvodnej *i*-kmeňovej paradigmy, t. j. *cocedu* : *cocedeŭ*. Podrobná distribúcia tvarov z hľadiska mikroareálov ruských nárečí a v závislosti od prízvukových pomerov je spracovaná v národnom atlase ruských nárečí¹⁴³.

Genitív plurálu *jo*-kmeňových maskulín typu *mesiac*

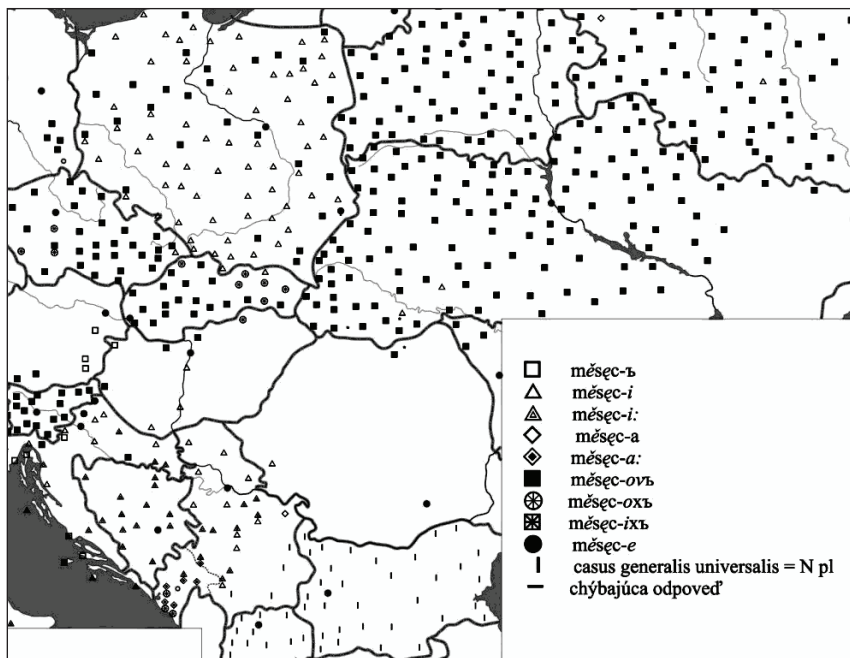
Intenzita uniformnej transparentnosti koncovky genitívu plurálu pôvodných *u*-kmeňov (**syn-ovb*) sa prejavila všeobecne a okrem uvedených príkladov *o*-kmeňov (tvar typu *sused-ov*) a *i*-kmeňov (tvar typu *host-ov*) sa ustálila vo vzoroch všetkých maskulín. Dokazujú to výsledky vývinu pôvodných mäkkých vzorov – *jo*-kmeňových substantív typu *mesiac*. Súvislý areál tvaru s pôvodnou *u*-kmeňovou gramatickou koncovkou, t. j. *-ovb*, tvoria nárečia východoslovanských jazykov, v ktorých sa aj napriek zachovaniu pôvodného formálneho princípu deklinačných vzorov vyvinuli samostatné skupiny maskulín – podľa zakončenia tvarotvorného základu tvrdý, resp. a mäkký konsonant, pričom v „tvrdom“ skloňovaní maskulín sa petrifikovala práve pôvodná gramatická *u*-kmeňová koncovka *-ovb*, resp. jej súčasná alomorfa *-ev*¹⁴⁴. Pôvodná *u*-kmeňová gramatická koncovka *-ovb* je v južnoslovanskom areáli typická pre slovinské nárečia, v západoslovanskej oblasti sa ustálila v hornolužickosrbských aj dolnolužickosrbských nárečiach, v českých a slovenských nárečiach – okrem východoslovenskej nárečovej oblasti. Tu došlo k pôsobeniu medziparadigmatickej analógie pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácie¹⁴⁵ (obr. 19). Gramatická koncovka *-ī* na území čiernohorských, chorvátskych a bosniackych nárečí prenikla do genitívu plurálu maskulín typu *mesecī* z pôvodnej *i*-kmeňovej deklinácie (**-bjb*) v dôsledku intenzívnej medziparadigmatickej analógie, zasahujúcej vývin paradigiem pôvodných *o*-kmeňov a *u*-kmeňov¹⁴⁶.

¹⁴³ Dialektologičeskij atlas russkogo jazyka. Centr evropejskoj časti SSSR. Vypusk II. Morfologija. Kommentarii k kartam. Moskva : Nauka 1989, s. 56 – 57.

¹⁴⁴ Dialektologičeskij atlas russkogo jazyka, 1989, s. 56.

¹⁴⁵ Pozri genitív plurálu typu *host'*, s. 74.

¹⁴⁶ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 25.

Obr. 19. Genitív plurálu slova *mesiac* v nárečiach slovanských jazykov.

Genitív plurálu substantíva *jablko* z hľadiska rodu

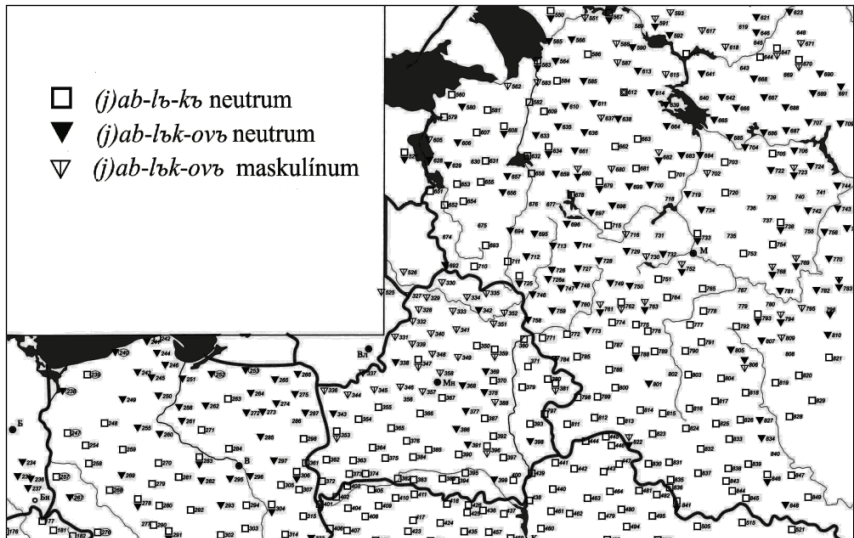
Väzby medzi spisovnými a nespisovnými podobami sú na jednej strane tesné, na druhej strane je odlišná povaha týchto dvoch podôb jazyka príčinou nerovnorodej areálovej distribúcie jednotlivých javov, resp. skrytých či zastretých znakov, prirodzených hraníc výskytu konkrétnych prvkov. Dôkazom môžu byť napr. tvary genitívu plurálu slova *jablko*, ktoré tvoria jeden z motívov spracovania substantívnej deklinácie nárečí slovanských jazykov v rámci *Slovanského jazykového atlasu*. Svedectvom o minulej podobe jazyka je imaginárna stopa, svedčiaca o rozličnej rodovej príslušnosti substantíva *jablk/jablka/jablko*¹⁴⁷ v nárečových areáloch slovanských jazykov¹⁴⁸. S ohľadom na

¹⁴⁷ Etimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond. Red. O. N. Trubačov. Vypusk 1. Moskva : Izdatel'stvo Nauka 1974, s. 44.

¹⁴⁸ Siatkowski, Janusz: Co ma wspólnego łapka z jabłkiem. In: Prace Wydziału 1. – Językoznawstwa. Nauki o literaturze i filozofii. Nr. 101. Łódzkie Towarzystwo Naukowe : Łódz 2002, s. 479 – 482.

rozsiahly areál a rozličné vývinové tendencie si interpretácia tohto javu vyžaduje samostatný pohľad na severnú a južnú oblasť slovanského areálu:

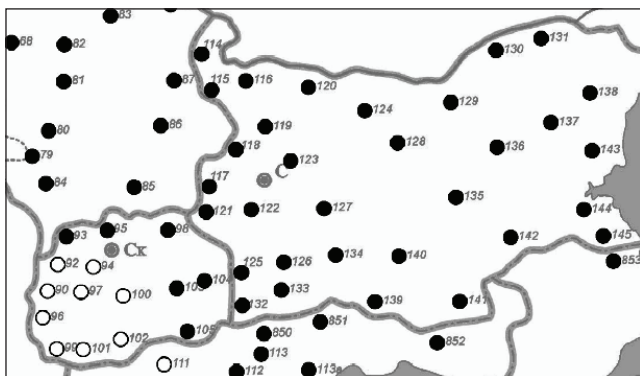
A. Severná oblasť sa vyznačuje protichodnými vývinovými tendenciami; jedna vývinová línia tejto oblasti sa navonok javí ako kontinuálny vývin, integrujúci západoslovanský a východoslovanský areál pôvodnou – nulovou gramatickou koncovkou; ďalšia vývinová línia tejto oblasti je prejavom anomálií vo vzťahu k predpokladanému východiskovému praslovanskému stavu a od predpokladaného vývinu sa vyznačuje divergentnou tendenciou – analogickým zaradením substantíva *jablko* do triedy maskulín¹⁴⁹ a prevzatím uniformne transparentnej koncovky tejto triedy substantív, t. j. *-ov* (od pôvodných *u*-kmeňov) napriek tomu, že sa substantívum *jablko* na tomto území vníma ako neutrum (obr. 20).

Obr. 20. Tvary genitívu plurálu slova *jablko* v severnej časti slovanského jazykového areálu.

¹⁴⁹ Slovanský jazykový atlas. Sériá lexikálno-slovtovorná. Zv. 4. Poľnohospodárstvo. Bratislava : Veda 2012, mapa č. 2.

B. Druhým problémom je vývin deklinácie slova *jablko/jablka/jablko* v južnoslovanskom areáli. Tvary s koncovkou *-i* v areáli s výskytom *casus generalis* (bulharské a macedónske nárečia) svedčia o príslušnosti substantíva k triede feminín s výnimkou juhozápadnej časti macedónskych nárečí, kde je toto substantívum stredného rodu. O tejto jeho povahe nemôže vypovedať tvar genitívu plurálu, pretože pri feminínach aj neutrách ide o rovnakú koncovku. Vyčerpávajúci pohľad na podstatu javu umožní až konfrontácia viacerých javov v navonok homogénnom areáli, v našom prípade porovnanie genitívu plurálu a nominatívu singuláru¹⁵⁰.

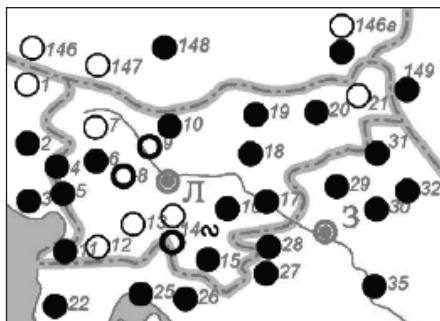
Obr. 21. Rodová diferenciácia slova *jablko* na území srbských, bulharských a macedónskych nárečí (tmavý znak = femininum, svetlý znak = neutrum).

Takýto pohľad na viaceré prvky paradigmy eliminuje možnosť integrovať morfológické javy väčšieho areálu na základe formálnych kritérií a potvrdzuje potrebu komplexnej hĺbkovej analýzy východiskových podôb a súčasných tvarov ako výsledkov rozličných vývinových tendencií. Potvrdilo sa to už pri charakteristike inštrumentálu singuláru súčasných feminín z triedy pôvodných *a*-kmeňov¹⁵¹. Územie srbských, chorvátskych, bosniackych nárečí integruje homogénna oblasť, v ktorej je tvar **(j)ab-lb-kb* súčasťou

¹⁵⁰ Slovanský jazykový atlas. Sériá lexikálno-slovotvorná. Zv. 4. Poľnohospodárstvo. Bratislava : Veda 2012, s. 36, autori mapy T. Morozova, V. Pychov a J. Siatkowski.

¹⁵¹ Pozri charakteristiku vývinu inštrumentálu singuláru pôvodných *a*-kmeňových substantív súčasného ženského rodu vzoru *žena*, obr. 32, s. 101.

paradigmy feminín¹⁵². Kategóriou rodu sa územie slovinských nárečí rozdeľuje na vacero oblastí; vyskytujú sa v nich všetky tri rodové formy: *jablk/jablka/jablko*¹⁵³.

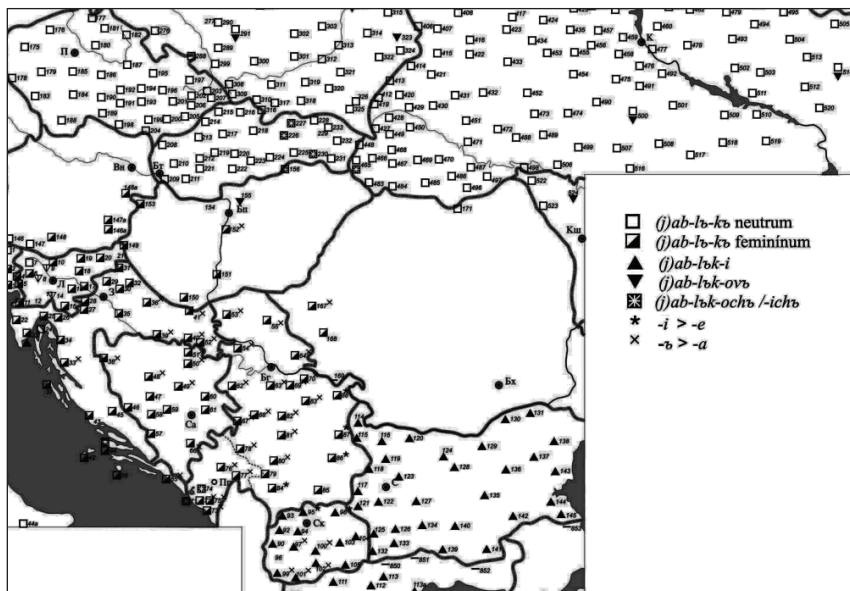

Obr. 22. Diferenciácia slova *jablko* na území slovinských nárečí (hrubý kruh = maskulinum, plný kruh = femininum, tenký kruh = neutrum).

Až syntetizovaním čiastkových javov divergentnej povahy možno nadobudnúť vyčerpávajúci obraz o podstate javov, ktoré sa na rozsiahlom území prezentujú rozličnými vývinovými líniami. Plošné zobrazenie morfológických javov v syntetickom flektívnom type jazyka, ktorý sa vyznačuje vysokým stupňom tvarovej homonymie, nemusí vždy dávať spoľahlivý obraz areálovej distribúcie sledovaného javu. Každý zo spracúvaných morfológických javov len potvrdzuje, že kartografický obraz výskytu prvkov nemôže byť cieľom dialektologickej práce, ale východiskom či prostriedkom vysvetľovania zistených javov. Dôkazom sú predchádzajúce komentáre, nevyhnutné na vysvetlenie homonymných podôb genitívu plurálu neutier aj feminín typu **(j)ab-lb-kb* s areálom výskytu východiskových podôb *jablk/jablka/jablko* na obrázkoch 20 – 23.

¹⁵² Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 25.

¹⁵³ Výsek z mapy Slovanského jazykového atlasu. Séria lexikálno-slovotvorná. Zv. 4. Poľnohospodárstvo. Bratislava : Veda 2012, s. 36, autori mapy T. Morozova, V. Pychov a J. Siatkowski.

Obr. 23. Tvary genitívu plurálu slova *jablko* v južnej časti slovanského jazykového areálu.

Datív singuláru *i*-kmeňových maskulín typu *host'*

Intenzita uniformnej transparentnosti a jej vysoký vplyv na analogické zmeny na medziparadigmatickej úrovni sa prejavila aj v singulárových paradigmách životných maskulín. V súlade so zmenami, ktoré sme opisovali v súvislosti so stabilizáciou genitívu plurálu, uvádzame na slovách toho istého typu – slova *host'*, patriaceho pôvodne do *i*-kmeňovej deklinácie, aj vývinové zmeny v datíve singuláru. Kategória životnosti v skupine maskulín sa javila ako silný fenomén, ktorý spôsobil rozpad pôvodnej deklinačnej sústavy navyše aj v tom, že napätie v rode (femininum **kostb* – maskulinum **gostb*) nadobudlo pri maskulínach vyššiu mieru aj vyčlenením kategórie životných maskulín a neživotných maskulín, resp. formovaním sa osobitnej skupiny mužskoosobových substantív¹⁵⁴. Výsledkom prehodnocovania tohto silného tlaku viacerých fenoménov bola stabilizácia uniformne trans-

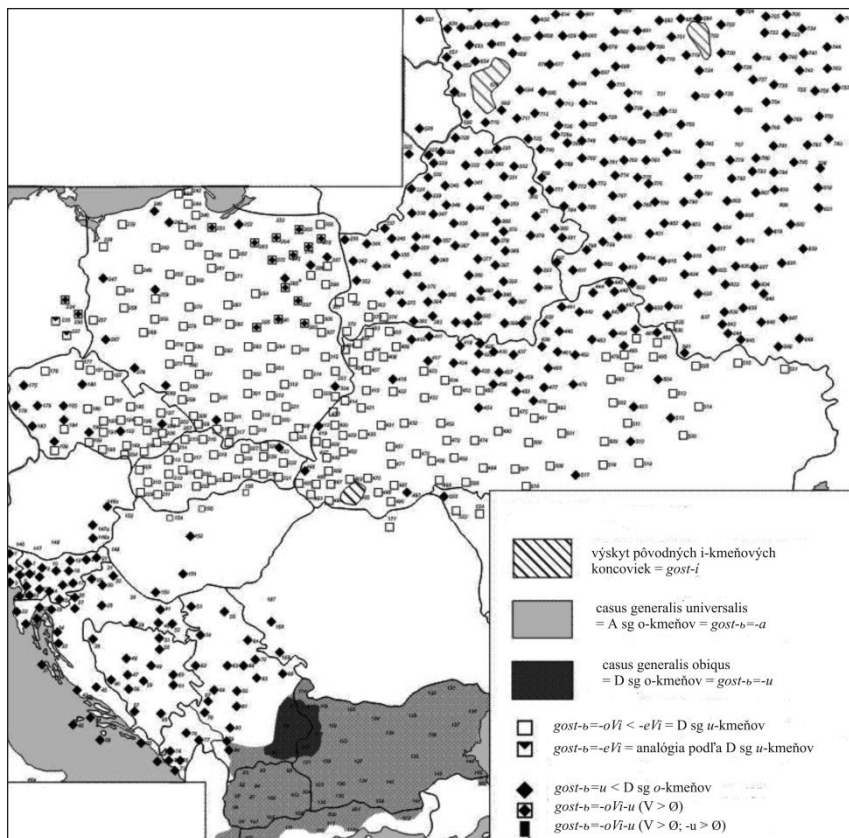
¹⁵⁴ Mračníková-Kamenárová, R., 2006, s. 435 – 450.

parentnej koncovky *-ovi* pôvodných *u*-kmeňov¹⁵⁵. Rezistentnou oblasťou voči zmenám, t. j. zachovaním pôvodného stavu *i*-kmeňovej paradigmy, sa vyznačujú len malé nárečové ostrovčeky niekoľkých výskumných lokalít z juhozápadnej oblasti Ukrajiny (dve lokality), západnej, resp. aj centrálnej časti ruských nárečí. V ďalších dvoch výrazne ohraničených areáloch sa prejavili medziparadigmatické analogické zmeny tým, že na nárečovom území východoslovanského a južnoslovanského areálu – okrem bulharských a macedónskych nárečí a v juhozápadnej časti českých nárečí – došlo k ústupu *i*-kmeňového datívu singuláru maskulín **gost-i* v prospech pôvodného *o*-kmeňovému tvaru s gramatickou koncovkou *-u*. Táto podoba sa ustálila aj v prizrenských kosovských nárečiach a v severozápadobulharských nárečiach moravsko-torlackého typu. Územie macedónskych a bulharských nárečí sa vyznačuje morfológickým javom, známym ako *casus generalis obliquus*, ktorého podstatou je, že celá paradigma substantíva má univerzálny tvar nepriameho pádu, v tomto prípade genitívu *o*-kmeňov. Intenzívny tlak uniformne transparentnej *u*-kmeňovej koncovky datívu singuláru (*-ovi*) sa prejavil ako stabilizačný prvok životných maskulín v prevažnej časti západoslovanského jazykového areálu, v hornolužických nárečiach so zachovaním zásady, že po mäkkom konsonante môže nasledovať len predný vokál, a tak vzniká podoba *-evi* (obr. 24). Čiastkové odchýlky od pôvodnej podoby sú výsledkom špecifických hláskoslovných zmien v mazovských, resp. mazovsko-chelmnianskych nárečiach poľského jazykového areálu a v dolnolužickosrbských nárečiach, kde sa predpokladá vývinová línia **gostb-ovi + -u* po labializácii *v*, resp. po jeho zániku až do podoby *gost'oju*.

Datív singuláru *ja*-kmeňových maskulín typu *muž a zajac*

Ak sme intenzitu vplyvu pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácie na vývin deklinácie maskulín ilustrovali na príklade stabilizácie datívu singuláru pôvodných *i*-kmeňových životných maskulín, nasledujúci príklad je dôkazom, ako sa fenomén uniformnej transparentnosti prejavil na vývinových zmenách všetkých životných – mužskoosobových aj zvieracích – maskulín. Od východiskového tvaru datívu singuláru *jo*-kmeňovej deklinácie – **mož-u* – sa odvíjajú dve základné, pritom divergentné vývinové tendencie. Napokon sa sformovali aj dva základné a výrazne diferencované jazykové areály. Typickým

¹⁵⁵ Pozri tabuľku, obr. 3, riadok 16 na s. 48.

Obr. 24. Datív singuláru slova *host'* v nárečiach slovanských jazykov.

znakom prvej vývinovej línie je rezistentnosť voči tlaku *u*-kmeňovej deklínácie, čoho príčinou bola dostatočná stabilita pôvodného tvaru a analogické gramatické koncovky tvrdej aj mäkkej paradigmy (t. j. *o*-kmeňov a *jo*-kmeňov: *rab-u – muž-u*)¹⁵⁶. Intenzita tohto druhu analógie sa prejavila buď v tých nárečových oblastiach, v ktorých nedochádzalo k mentálnemu prehodnocovaniu formálnych kritérií na významové – v ruských, bieloruských a časti ukrajinských nárečí, patriacich do východoslovanskej skupiny slovanských

¹⁵⁶ Pozri tabuľku na obr. 3, riadok 15, s. 48.

jazykov, alebo v nárečiach, ktoré sa vyznačujú prehodnocovaním pôvodných mäkkostných konsonantických štruktúr na území slovinských, srbských, chorvátskych, bosniackych, macedónskych a bulharských nárečí¹⁵⁷.

<i>t</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>w</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>l</i>	
<i>ć</i>	<i>đ</i>							<i>ñ</i>	<i>r'</i>	<i>l'</i>	<i>j</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>c</i>	–								
<i>ch</i>	–	<i>č</i>	–								
		<i>š</i>	<i>ž</i>								

Obr. 25. Predpokladaná východisková konsonantická štruktúra srbských, chorvátskych a bosniackych nárečí.

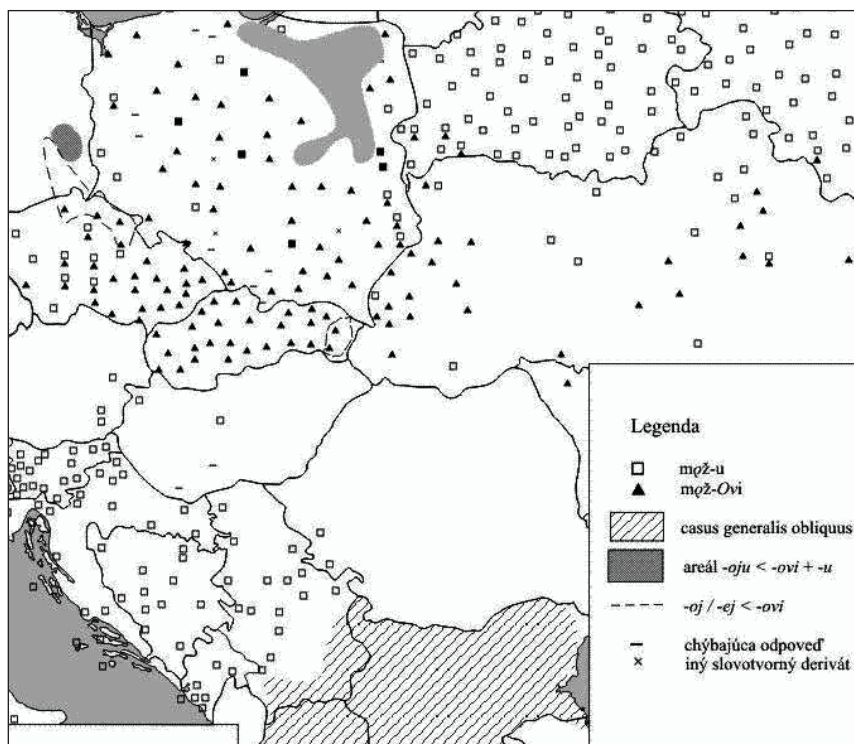
Druhá vývinová línia je typická pre tie nárečia, kde došlo k výraznému štruktúrnemu prehodnoteniu pôvodného stavu. Prirodzeným spôsobom sa na tomto území prejavil iný typ analogických vývinových procesov s prevahou významového kritéria nad formálnym a v týchto nárečiach došlo pri životných maskulinách k unifikácii datívu singuláru pôvodných *jo*-kmeňov podľa *u*-kmeňovej deklinácie, t. j. do podoby *-ovi*. Čiastkové odchýlky od východiskovej podoby (ako to bolo aj pri *i*-kmeňových substantívach) sú výsledkom unifikácie špecifických hláskoslovných zmien v mazovských, resp. mazovsko-chelmnianskych nárečiach poľského jazykového areálu a v dolnolužickosrbských nárečiach, kde sa predpokladá vývinová línia **-ovi + -u* po labializácii *v*, resp. po zániku *v* až do podoby *-oju*, prípadne *-oj*. Tieto tvary sa vyskytujú aj vo východoslovenských nárečiach¹⁵⁸. V areáli prizrensko-južnomoravských nárečí Kosova, v macedónskych a bulharských nárečiach je vo význame datívu typický tvar *casus generalis obliquus*, identický s pôvodným *jo*-kmeňovým tvarom genitívu (*muž-a*; v severozápadných bulharských dialektoch sú ojedinelé aj datívne tvary *mužu*).

Tie isté mechanizmy sa – celkom analogicky – uplatnili v datíve singuláru aj pri zvieracích substantívach typu *medveď*, *pes*, *zajac*; v súvislosti s kategóriou životnosti a mužskej osoby v slovanských nárečiach ako súčasť morfológických javov Slovanského jazykového atlasu ich spracovala R. Kamenárová¹⁵⁹ (obr. 26).

¹⁵⁷ Krajčovič, R., 2003, s. 21, uvádza sa len stav v srbčine a chorvátčine.

¹⁵⁸ Pozri obr. 31, resp. J. Štolc, 1981, s. 25, Pauliny, E., 1990, s. 35.

¹⁵⁹ Kamenárová, R., 2010, s. 74.

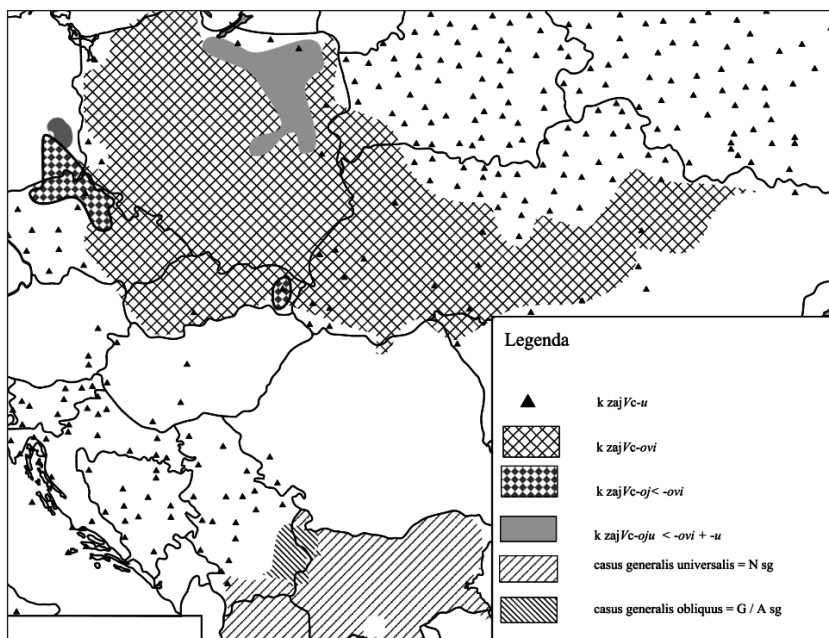
Obr. 26. Datív singuláru slova *muž* v nárečiach slovanských jazykov.

Lokál singuláru *o*-kmeňových maskulín typu *brat(r)*

Uniformná transparentnosť pádovej koncovky *-ovi* v datíve singuláru maskulín z pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácie sa prejavila aj na stabilizácii vnútroparadigmatických vzťahov datív – lokál singuláru životných maskulín. Tento nejednotný proces sa vyznačuje dvoma protichodnými tendenciami – zachovaním pôvodnej podoby lokálu singuláru *o*-kmeňov **o brate*¹⁶⁰ v ruskom nárečovom areáli¹⁶¹ a na území poľských nárečí. Tlak vnútroparadigmatickej analógie sa v plnej miere prejavil na prieniku uniformne

¹⁶⁰ Naša interpretácia nemá byť vyčerpávacím etymologickým výkladom podoby **bhrātēr* s možnou väzbou na pôvodné *r*-kmeňové substantíva typu *mater*, *pater*; pozri Machek, V., 1957, s. 41.

¹⁶¹ Okrem juhozápadnej oblasti ruských nárečí, pozri obr. 28, s. 91.

Obr. 27. Datív singuláru slova *zajac* v nárečiach slovanských jazykov.

transparentnej koncovky *-ovi* z datívu singuláru aj do lokálu singuláru. Predpokladom takýchto analogických procesov boli podľa E. Paulinyho¹⁶² doznievajúce zmeny v hláskosloví, konkrétne odstraňovanie alternácií typu *človek – o človece*, *duch – o duse/o duše*, ktoré sú späté so zánikom jerov a so stabilizáciou mäkkostnej konsonantickej korelácie. Pre nedostatok domácich písomných prameňov z týchto čias ťažko usúdiť, či tento proces nadväzuje na vývinové zmeny v hláskosloví. Nazdávame sa, že sa začal ešte v čase pôvodných praslovanských alternácií ako proces proti destabilizácii tvarotvorného základu.¹⁶³ Spracovanie nárečového materiálu z celoslovanškého územia, ako aj podrobnejšia charakteristika tohto javu v slovenských nárečiach¹⁶⁴ dokazujú, že vnútroparadigmatická väzba datívu a lokálu sin-

¹⁶² Pauliny, E., 1990, s. 35 – 36.

¹⁶³ Dôsledky týchto zmien sú aj východiskom typologickej charakteristiky flektívneho základu slovanských jazykov v práci E. Ďuroviča, 2004, s. 127 a n.

¹⁶⁴ Pauliny, E., 1990, s. 35.

guláru maskulín sa stala súčasťou formovania kategórie životnosti na území českých, slovenských a veľkej časti aj ukrajinských nárečí. Oporou tohto tvrdenia je aj vyrovnávanie tvarov datívu a lokálu singuláru životných maskulín v tých areáloch, kde sa stabilizovala pádová koncovka *-u*. Zdalo by sa, že ide o pôvodnú motiváciu vzťahu datívom lokálu pôvodných *o*-kmeňov; vývinová charakteristika nárečí v slovinskom, chorvátskom, srbskom a bosnianskom nárečovom areáli dokazuje, že ide o pôvodnú *u*-kmeňovú koncovku¹⁶⁵. Problematika pádov *casus generalis* v bulharských a macedónskych nárečiach má – analogicky s predchádzajúcimi príkladmi – rovnakú distribúciu. V časti bulharských nárečí sa ako *casus generalis obliquus* po stabilizácii kategórie životnosti ustálila forma genitívu/akuzatívu *brata*, druhá časť bulharského areálu a územie macedónskych nárečí sa vyznačuje formou *casus generalis universalis*, totožnou s nominatívom singuláru¹⁶⁶ (obr. 28, s. 91).

Lokál singuláru *jo*-kmeňových maskulín typu *zajac*

Tá istá tendencia prevláda v lokáli singuláru – v zhode so životnými maskulínami (*rationalia animata*)¹⁶⁷ – aj v triede¹⁶⁸ zvieracích maskulín (*non-rationalia animata*)¹⁶⁹ typu *o zajacovi*¹⁷⁰ (obr. 29, s. 92). Gramatické tvary s týmto významom sú dôkazom stabilizácie zvieracích maskulín v rovnakej miere, v akej došlo k vývinovým zmenám mužskoosobových substantív. Tlak vnútroparadigmatickej analógie sa v plnej miere prejavil na prieniku uniformne transparentnej koncovky *-ovi* z datívu singuláru pôvodných *u*-kmeňov aj do lokálu singuláru. Spracovanie nárečového materiálu z celoslovenského územia, ako aj podrobnejšia charakteristika tohto javu v slovenských nárečiach dokazujú, že vnútroparadigmatická väzba datívu a lokálu singuláru maskulín sa stala súčasťou formovania kategórie životnosti na území českých, slovenských a veľkej časti aj ukrajinských nárečí. Oporou tohto tvrdenia je aj vyrovnávanie tvarov datívu a lokálu singuláru životných maskulín

¹⁶⁵ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 21.

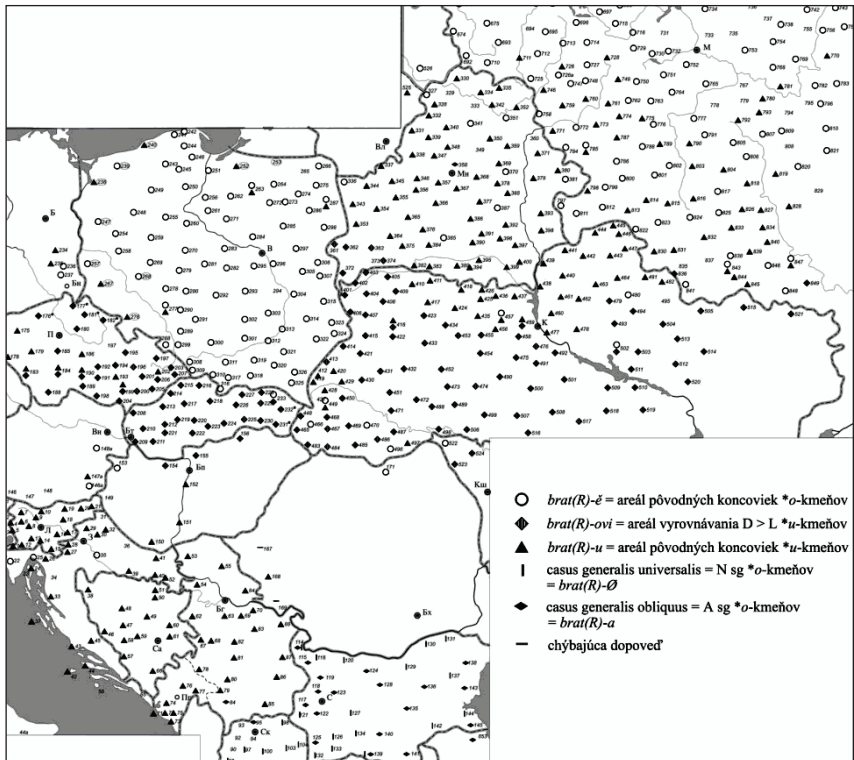
¹⁶⁶ V legende sa kurzívoým veľkým písmenom *R* naznačuje prítomnosť predpokladanej podoby, ktorá sa zachovala len v českých a moravských nárečiach.

¹⁶⁷ Mareš, J., V., 2001. 215 s.

¹⁶⁸ Mračníková-Kamenárová, R., 2005, s. 46 – 50.

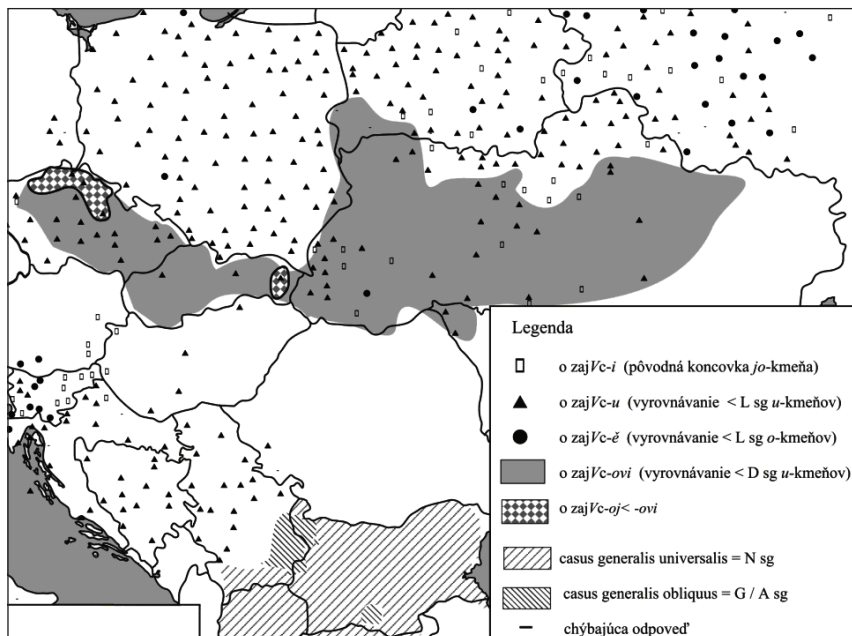
¹⁶⁹ Ako v poznámke 159.

¹⁷⁰ Kamenárová, R., 2010, s. 76.

Obr. 28. Lokál singuláru slova *brat(r)* v nárečiach slovanských jazykov.

v tých areáloch, kde sa stabilizovala pádová koncovka *-u*. Zdalo by sa, že ide o pôvodnú motiváciu vzťahu datívom lokálu pôvodných *o*-kmeňov; vývinová charakteristika nárečí v slovinskom, chorvátskom, srbskom a bosnianskom nárečovom areáli dokazuje, že ide o pôvodnú *u*-kmeňovú koncovku. Problematika pádov *casus generalis* v bulharských a macedónskych nárečiach má – analogicky s ostatnými príkladmi – rovnakú distribúciu. V malej južnej časti bulharských nárečí a v prizrenských kosovských nárečiach sa ako *casus generalis obliquus* po stabilizácii kategórie životnosti ustálila forma genitívu/akuzatívu *-a*, väčšina bulharského areálu a územie macedónskych nárečí sa vyznačuje formou *casus generalis universalis*, totožnou s nominatívom singuláru.

Obr. 29. Lokál singuláru slova *zajac* v nárečiach slovanských jazykov.

Vývin niekoľkých morfológických javov genitívu plurálu maskulín, datívu a lokálu maskulín je dôkazom zmien, na ktorých sa pri formovaní deklinačných paradigiem na jednej strane výrazne prejavila uniformná transparentnosť pôvodných *u*-kmeňových koncoviek ako fenomén, výrazne stimulujúci medziparadigmatické analogické procesy, založené na dominantnom uvedomovaní si rodového významu pri substantívach. Na druhej strane je tento vývin aj svedectvom rezistencie voči tomuto vnímaniu a súčasne dôkazom protichodného procesu – anomálií, ktoré sa v konkrétnych areáloch vnímali ako externý tlak na stabilitu systému či stavu vnímaného s dostatočnou mierou funkčnosti. Tieto protichodné tendencie vytvárajú predpoklad na rozvinutie idey synchronného celku, ktorý určuje hodnotu svojich prvkov a spĺňa požiadavky nezávislosti a sebaregulácie aj napriek tomu, že pri detailoch môže vzbudzovať dojem asymetrických častí¹⁷¹. Svedectvom takýchto pro-

¹⁷¹ Barthes, Roland: Príklad Barthes. Bratislava : Kalligram 2001, s. 212.

tichodných a v spoločenských vedách celkom prirodzených procesov môže byť práve sledovanie anomálií, resp. vývinových procesov, ktoré dokazujú rezistentnosť voči predpokladanému či očakávanému analogickému efektu. Pôvodná stabilita, vyvolávajúca anomálie v predpokladaných vývinových procesoch na analogickom základe, sa prejavuje ako prirodzený a pre používateľov jazyka funkčný a stabilný základ jazykového systému, na ktorý sa z teoretického hľadiska odvolávajú aj semiotici a filozofovia, a tí sa netaja tým, že sú ochotní nasledovať jazykovedcov tam, kde sa začali odvolávať na prirodzené základy jazykového systému¹⁷². Tieto prirodzené základy vychádzajú z poznatku, že pôvodnej hierarchii významov zodpovedal v pôvodnom čase súhrn foriem, založených na konkrétnych kritériách. Aplikácia takéhoto prístupu však, rovnako v spoločenských ako aj v prírodných vedách, naráža na veľký problém, pretože nie sme schopní v tom istom čase určiť stav a súčasne aj vývin prvkov či vzťahov medzi nimi. Do dominantnej pozície sa tak dostáva jeden zo zaujímavých princípov – Heisenbergov princíp neurčitosti: jeho podstatou v prírodných vedách je, že nemožno presne zmerať polohu aj smer a rýchlosť pohybu častice súčasne¹⁷³. Keďže východiskový aj finálny stav – bez ohľadu na to, k akým rozsiahlym zmenám vo vývine došlo – zachováva korelácie medzi prvkami, resp. sústavami, možno na každú vývinovú fázu sledovaného javu a jeho vzťahov aplikovať princíp superpozície¹⁷⁴. Jeho podstatou je konkrétny stav konkrétnych prvkov v konkrétnom okamihu, ktorý konkrétne spoločenstvo vníma ako funkčné optimum. Tento princíp je neprotirečivý práve vďaka tomu, že jednotlivé porovnávané sústavy navzájom korelujú. Mieru zmeny možno na jednej strane vnímať ako dôsledok funkčnej motivácie, ako pragmatický prvok v prípadoch, kde došlo k analogickej zmene, narúšaniu pôvodného stavu, ktorý sa s odstupom času fascinovane vníma ako ľudská schopnosť na dlhý čas si zachovať – aspoň v pamäti – to, čo sa medzičasom zmenilo. Na druhej strane stav, ktorý je výsledkom rezistencie voči vonkajšiemu tlaku a dôkazom vnímania dostatočnej funkčnosti prvkov, anomálie pôsobiace proti analogickým či až absolutizujúcim stabilizačným procesom v jazyku vyvolávajú ilúziu zastaveného okamihu. Dôsledky či výsledky analogických aj anomálnych vývinových tenden-

¹⁷² Marcelli, M.: *Příklad Barthes*. Bratislava : Kalligram 2001, 219.

¹⁷³ Smolin, L., 2003, s. 47

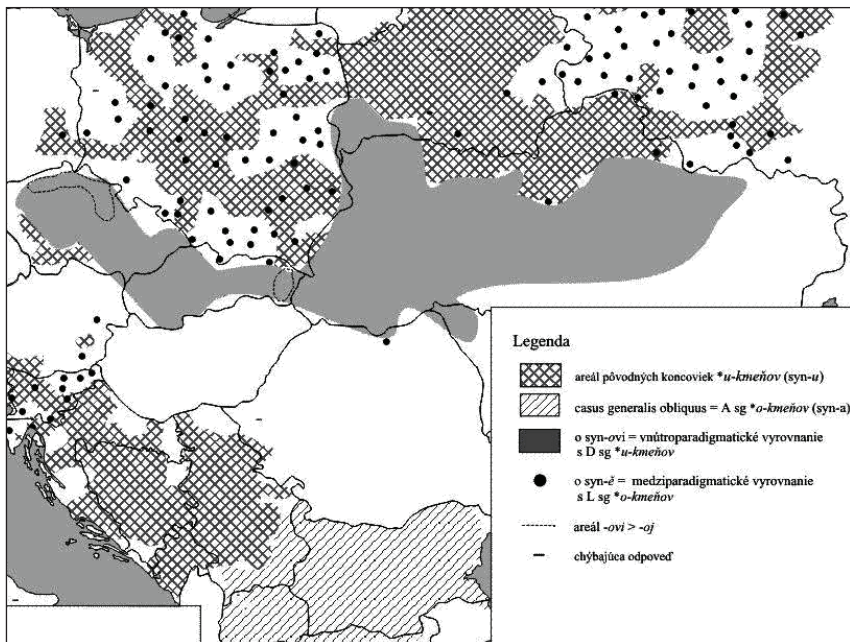
¹⁷⁴ Tenže, s. 52.

cií v jazyku spája možnosť skladať svet, jeho odraz vo vedomí a funkčnosť pomenúvania týchto prvkov ako súbory počítateľných diskrétnych prvkov, nachádzajúcich sa v konkrétnom čase a v konkrétnej komunikačnej situácii v superpozícii. Z akejkolvek pozície – analogistickej či anomalistickej – by sme sa snažili pristupovať k vysvetľovaniu vývinových zmien z pohľadu superpozície „nemáme na výber, musíme zohľadniť oboje“¹⁷⁵.

Lokál singuláru *u*-kmeňových maskulín typu *syn*

Predchádzajúce príklady datívu a lokálu životných maskulín boli svedectvom intenzívneho tlaku *u*-kmeňovej uniformne transparentnej koncovky na ostatné paradigmy. Tak isto, ako sa pôsobením analógie vyrovnávali tvary genitívu a akuzatívu životných maskulín, prejavilo sa analogické vyrovnávanie aj pri formovaní vzťahu týchto substantív v datíve a lokáli singuláru. Pod dominantným vplyvom analógie (medziparadigmatickej a následne aj vnútroparadigmatickej) sa v datíve a aj v lokáli singuláru životných maskulín ustálila pod rovnako intenzívne sa prejavujúcou funkčnou motiváciou tvarotvorná prípona *-ovi* ako výsledok zjednotenia rôznych koncoviek pôvodného systému: *chlapovi* (pôv. *o*-kmeň), *muž-ovi* (pôv. *jo*-kmeň), *host-ovi* (pôv. *i*-kmeň), *sluh-ovi* (pôv. *a*-kmeň), *sudc-ovi* (pôv. *ja*-kmeň), *syn-ovi* (pôv. *u*-kmeň). Gramatická koncovka *-ovi* sa prejavila ako produktívna preto, že zo všetkých pôvodných paradigiem (*o*-kmeňov, *jo*-kmeňov, *i*-kmeňov, *a*-kmeňov, *ja*-kmeňov, *u*-kmeňov) najviac zasahovala mužskú životnú osobu a najmenej sa pri nej prejavila konkurencia pôvodných gramatických koncoviek lokálu s gramatickými koncovkami iných pádov (*-ě* v *o*-kmeňovej deklinácii, *-i* v *jo*-kmeňovej deklinácii), resp. datívu (*-u* v *o*-kmeňovej a v *jo*-kmeňovej deklinácii, *-i* v *i*-kmeňovej deklinácii, *-ě* v *a*-kmeňovej deklinácii). Formovanie substantívnych deklinačných sústav a ich súčasný stav v pluráli svedčí o menšej miere súčinnosti princípov a o intenzívnejšom vplyve analógie. Ilustrovať to možno pohľadom na zmeny, resp. zachovanie pôvodného stavu tvarov lokálu plurálu slova *syn* v pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácii. Transparentnosť gramatickej koncovky *-u* v lokáli singuláru v medziparadigmatických vzťahoch so všetkými ostatnými deklinačnými sústavami viedla k zachovaniu pôvodného tvaru *syn-u* na území srbských, chorvátskych, bosniackych a väčšine slovinských nárečí (obr. 29, s. 95).

¹⁷⁵ Tenže, s. 77.

Obr. 29. Lokál singuláru slova *syn* v nárečiach slovanských jazykov.

Pôvodný – východiskový – stav sa vo východoslovanskej skupine jazykov zachoval aj na veľkej časti ruských nárečí, zo západoslovanskej jazykovej skupiny v centrálnej, juhovýchodnej a severozápadnej časti poľských nárečí. Hľadanie koreňov takéhoto vývinu vo východoslovanskom a južnoslovanskom areáli – nevynímajúc formy *casus generalis* v bulharských a macedónskych nárečiach – nie je zložitú. V skupine východoslovanských jazykov je vývin typický tým, že na tomto území nedošlo k rozsiahlemu prechodu deklinačných paradigiem od formálneho kritéria na významové, možno aj preto, že toto územie nebolo pod výrazným inojazyčným tlakom. Zachovanie pôvodných transparentných *u-kmeňov*ých foriem v južnoslovanskom areáli – s výnimkou kajkavských a severozápadných čakavských dialektov¹⁷⁶ s koncovkami *-i* a *-ě* a bulharských a macedónskych nárečí s tvarmi *casus generalis* – malo oporu v unifikácii tvarov a vo výraznej neutralizácii kategó-

¹⁷⁶ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 21.

rie rodu. Areálom s veľmi intenzívnym vplyvom vnútroparadigmatickej analógie pri stabilizácii vzťahu *datív – lokál* singuláru sa stalo územie českých, slovenských a ukrajinských nárečí. Potenciálnou príčinou tohto vývinu je na jednej strane zjednodušovanie inventáru gramatických koncoviek, kde koncovka pôvodného datívu *u-kmeňovej* deklinácie *-ovi* nemala takú výraznú formálnu konkurenciu, akú mala koncovka *-u*¹⁷⁷, na druhej to bolo upevňovanie vnútroparadigmatického vzťahu *datív – lokál* v rámci životných maskulín (*rationalia animata/irationalia animata*) oproti neživotným maskulínam (*nonanimata*). Z typologického hľadiska, na ktoré pozornila T. Vendina¹⁷⁸, ide o javy, vyskytujúce sa v súvislom, veľkom, z hľadiska množstva a povahy jazykov polylingválnom a stabilnom areáli priľahlých jazykov. Tento jav okrem polylingválnej podstaty svojou dimenziou presahuje klasické makroareály slovanských jazykov a integruje časť západoslovanskej jazykovej oblasti s priľahlou – geneticky odlišnou východoslovanskou oblasťou. Predpokladáme, že ide o javy, ktoré tvoria vyššiu vrstvu vývinových zmien, presahujúcich genetickú podstatu jednotlivých jazykov. Ide tu podľa nás o novšie javy, ktoré nadväzujú na vývin fonologických štruktúr v pôvodných areáloch, sú svedectvom rovnakého či paralelného mentálneho prehodnocovania pôvodných – nevyhovujúcich kritérií a vyvracajú myšlienku o tom, že zmeny v morfológickom systéme sú a priori založené na odstraňovaní najpríznačkovejších javov. Dôkazom sú vývinové tendencie príznakových javov v pôvodnom formálnom deklinačnom systéme, akým bola gramatická koncovka *-ovi*¹⁷⁹. Jej príznakové postavenie prehodnocovania pôvodných kritérií spôsobila ontologická registrácia množiny špecifikovaných vlastností, v ideálnom mentálnom dotváraní nadobudla motivačne optimálnu a uniformne transparentnú povahu s vysokým parametrom prirodzenosti, ktorá sa prejavila: 1. v príslušnosti ohýbateľného výrazu k istež flektívnej triede (ako klasifikačnú motiváciu), 2. v motivácii výskytu tvarotvorného formantu vo viacerých paradigmách (ako funkčnú motiváciu) a 3. v diferenciacii členov paradigmy, t. j. diferenčnou motiváciou.

V opozícii so súvislým, veľkým, z hľadiska množstva a povahy jazykov polylingválnym a stabilným areálom, pre ktorý je typické analogické vyrov-

¹⁷⁷ Pozri tabuľku na obr. 3, riadky 15 a 16, s. 48.

¹⁷⁸ Vendina, T. I., 2009, s. 10.

¹⁷⁹ Pozri tabuľku na obr. 3, riadok 15, s. 48.

návanie tvarov datívu a lokálu singuláru životných maskulín s gramatickou koncovkou *-ovi*, vznikol areál na druhej strane typologicky odlišný, z pôvodného pohľadu anomálny areál tvarov *casus generalis*, vyznačujúci sa súvislý, rozsahom stredný, polylingválny, stabilný, laterálny areál príbuzných jazykov, vyznačujúci sa v porovnaní s celým rozsiahlym pôvodným územím typologickou divergenciou, vyvolanou pravdepodobne externým tlakom. Ide tu o prejav nerovnomerného prejavu analogických tendencií v jazyku, ktorým sa dokazujú dva možné prístupy pri charakteristike analógie: 1. prístup vyjadrujúci systémovosť analógie a 2. prístup vyjadrujúci anomálie, spôsobujúce výnimky analogicky vznikajúcich štruktúrnych vzťahov. Vývin substantívnej deklinácie je zreteľným svedectvom o tom, že pri výklade jazyka sa súčasne uplatňujú obidva prístupy. Vyplýva to jednak z prirodzeného vzťahu analógie a anomálie, jednak z podstaty analógie, ktorú ako princíp nemožno vysvetľovať bez rešpektovania ďalších princípov¹⁸⁰ a bez vnímania ich vzájomnej súčinnosti a konfliktnosti.

Inštrumentál singuláru slova *a*-kmeňových feminín typu *voda* a *žena*

Ďalší problém nerovnomerného prehodnocovania kritérií substantívnej deklinácie súvisí s viacerými vývinovými fázami jazyka, s javmi, ktoré sa okrem časovej odlišnosti či chronologickej postupnosti vyznačujú aj zmenami v rozličných jazykových rovinách. Po takýchto viacdimenzálnych zmenách vzniká potreba vnímať ich vývinovú hierarchiu. Jedným z prístupov interpretácie typologických odlišností substantívnej deklinácie slovanských jazykov je abstrakcia od hláskoslovných vývinových procesov a ich integrácia do spoločného morfológického typu bez ohľadu na divergentný vývin v hláskosloví či v prozódii. Takýmto prístupom sa ako jeden z množstva sledovaných javov v rámci morfológického typu slovanských jazykov vyčleňuje areál geneticky príbuzných jazykov, tvoriacich morfológický makrotyp. Jeho typickými vlastnosťami je veľký rozsah, homogénnosť, polylingválny základ a stabilita systému, ktoré sú podmienené ukončenými hláskoslovnými zmenami. Príkladom takejto typologickej vrstvy javov sú tvary inštrumentálu plurálu feminín, ktoré tvoria tri morfológicky diametrálne odlišné typologické, vnútorne homogénne triedy slovanských jazykov. Morfológický makrotyp – z nášho hľadiska –

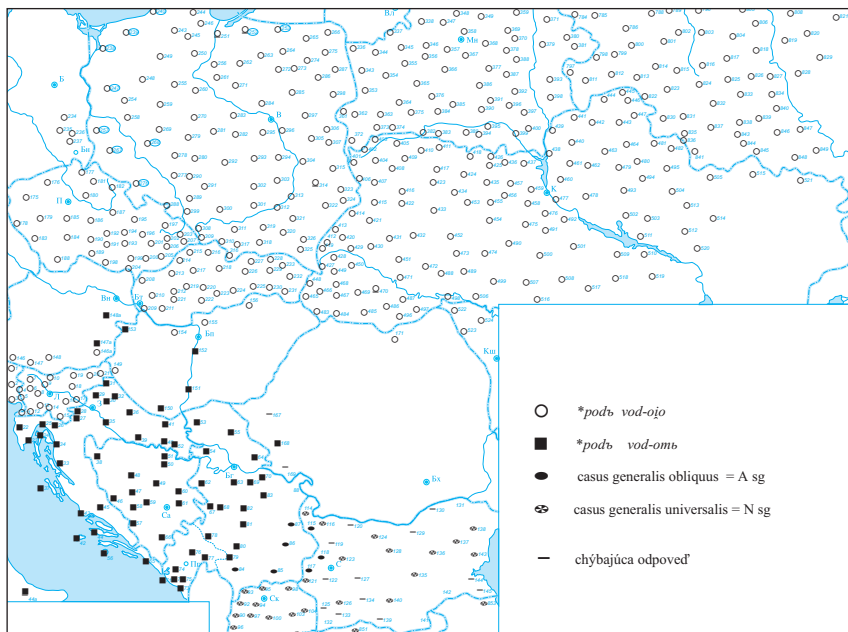
¹⁸⁰ Žigo, Pavol: Vývinový aspekt. In: Princípy jazyka. Bratislava : Stimul 2003, s. 86.

tvoria jazyky so zachovanou pôvodnou koncovkou *a*-kmeňovej deklinácie (*-*oijō*). Ide o kompaktný, stabilný, polylingválny areál nárečí východoslovenskej a západoslovenskej skupiny jazykov, z južnoslovanských jazykov sa táto tendencia zachovala v nárečiach slovinského jazykového areálu. Zaujímavým javom je vývin dvoch diametrálne odlišných súvislých, rozsahom stredných, polylingválnych, príbuzných stabilných areálov laterálnej povahy. Tieto nárečia spoločného pôvodu južnoslovanského typu sú od ostatnej slovanskej jazykovej oblasti oddelené nepríbuznými jazykmi, nachádzajúcimi sa z hľadiska svojho pôvodu tak isto v laterálnej pozícii. Prvý južnoslovanský laterálny areál sa v inštrumentáli singuláru pôvodných *a*-kmeňov vyznačuje neutralizovanou kategóriou rodu a výsledkom medziparadigmatickej analógie s dominanciou gramatických koncoviek maskulín v podobe *-om* (srbské, chorvátske a bosniacke nárečia)¹⁸¹. Druhý južnoslovanský laterálny areál integruje spoločná tendencia k redukcii tvarov, t. j. prevaha foriem *casus generalis*: v macedónskych a bulharských nárečiach *casus generalis universalis*, t. j. jediná forma nominatívu; vo funkcii *casus generalis obliquus* vystupuje forma akuzatívu singuláru v prizrenských kosovských nárečiach a v severozápadobulharských nárečiach moravsko-torlackého typu.

Okrem vzťahu morfológického vývinu a nerovnomerného prehodnocovania klasifikačných kritérií substantívnej deklinácie sme upozornili aj na časovú odlišnosť, resp. chronologickú postupnosť zmien v rozličných jazykových rovinách a na potrebu vnímať ich vývinovú hierarchiu. Nadväzujeme tak na presvedčivú argumentáciu väzieb medzi fonologickým vývinom a jeho vplyvom na zmeny vo vývine deklinácie v často spomínanej práci E. Paulinyho¹⁸². Jedným z prístupov pri určovaní typologických odlišností substantívnej deklinácie slovanských jazykov bola v prípade makrotypov inštrumentálu singuláru pôvodných *a*-kmeňov abstrakcia od hláskoslovných vývinových procesov a ich integrácia do spoločného morfológického typu bez ohľadu na divergentný vývin v hláskosloví či prozódii. Takýto prístup k hodnoteniu výsledkov vývinových procesov nemôže byť priamočiary a nesmie sa obmedziť na konštatovanie výsledného stavu, pretože formálne rovnaké tvary môžu byť výsledkom homonymie, veď ich

¹⁸¹ Podrobnejšiu distribúciu tvarov pozri Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 22.

¹⁸² Pauliny, E., 1990, s. 19.

Obr. 31. Inštrumentál singuláru slova *voda* v nárečiach slovanských jazykov.

vývinová podstata je na jednej strane podmienená súhrom hláskoslovných zmien, na druhej strane je výsledkom analogických procesov morfolologickej povahy. Dôležité uvedomenie si zložitosti historickofonologických zmien a ich väzieb na zmeny v morfologických štruktúrach sa skrýva aj v myšlienke J. Štolca¹⁸³, ktorý uvádza, že „lingvistická geografia iba svojím spôsobom zobrazuje to, čo v skutočnosti existuje“. Kartografické spracovanie sledovaného javu – bez rozdielu na jazykovú rovinu – nemôže byť cieľom, ale východiskom, resp. prostriedkom vyčerpávajúceho pohľadu na sledovaný jav. Svedectvom nevyhnutnosti takéhoto prístupu k interpretácii sledovaného javu je problematika už spomenutého inštrumentálu singuláru pôvodných *a*-kmeňových substantív, v slovenčine dnešného ženského rodu vzoru *žena*. Priebek kontrakcie v stredoslovenských nárečiach a jej výsledok v podobe *-ou* sa stáva

¹⁸³ Štolc, Jozef: Lingvistická geografia a medzislovné jazykové vzťahy. In: Československé přednášky pro VII. Mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Lingvistika. Praha: Academia 1973, s. 83 – 92.

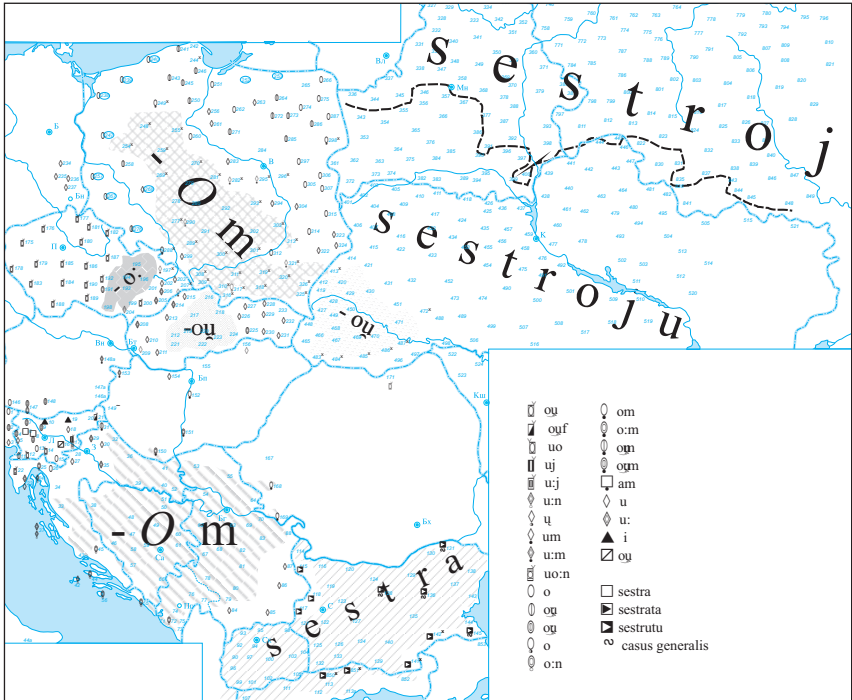
integračným znakom so západoukrajinským areálom¹⁸⁴. Kartografická interpretácia však nevysvetľuje podstatu odlišnej vývinovej línie tohto areálu v porovnaní s koncovou *-ou* v českých nárečiach, v ktorých sa táto podoba vyvinula diftongizáciou pôvodného dlhého vokálu *ú* > *ou* rovnako, ako sa zmenila v pozíciách typu *lúka* > *louka*, *múka* > *mouka*, *súd* > *soud*. Tak isto synchronická distribúcia iného nehovorí nič o odlišnom pôvode koncoviek *-om* v poľských nárečiach, v ktorých ide – napriek rôznym vokalickým podobám v dôsledku neskoršieho hláskoslovného vývinu – o rozvoj nazálnosti. Rovnako koncovka inštrumentálu singuláru feminín – *ženom* – v srbských, chorvátskych a bosniackych nárečiach je však dôsledkom diametrálne odlišného procesu, navyše v inej jazykovej rovine, je výsledkom medziparadigmatického analogického vyrovnávania s deklináciou maskulín, je výsledkom neutralizácie gramatickej kategórie rodu. Z genetického, ale najmä odlišného typologického hľadiska sú porovnávané areály slovanských jazykov svedectvom divergentnej vývinovej línie aj napriek tomu, že zvuková realizácia finálnych podôb evokuje ich totožnosť (koncovka *-ou* odlišného pôvodu v českých a moravských nárečiach v porovnaní so slovenským, resp. ukrajinským areálom, tvarová homonymia *-om* časti poľského nárečového areálu s časťou srbského, chorvátskeho a bosniackeho areálu). Synchronická interpretácia javu sa tak bez príslušného vývinového komentára s adekvátnym poznaním vývinu vo viacerých jazykových rovinách stáva skresleným a nepoužiteľným obrazom jeho distribúcie. Týmto javom sa zdôrazňuje nevyhnutná potreba rozlišovať medzijazykovú homonymiu, ktorá vznikla v rámci toho istého jazyka hláskovým splynutím pôvodne odlišných tvarov, ale tie sú výsledkom vývinu odlišnej hierarchie (porovnaj slovenský tvar inštrumentálu singuláru feminín *so sestrou* s moravskou, resp. českou homonymnou podobou *se sestrou*)¹⁸⁵. Odlišná distribúcia tvarov typu *sestroj/sestroju* vo východoslovanskom jazykovom areáli nemá morfológickú podstatu. Odráža len povahu kontrakcie – javu v hláskoslovnej rovine. Hláskoslovné varianty typu *вербую/вербою/вербуя* závisia od prízvukových pomerov v konkrétnom nárečí východoslovanského areálu, pre ktorý je ako pre celok typický pohyblivý prízvuk¹⁸⁶. Vyčerpávajúcou informáciou o pries-

¹⁸⁴ Pozri obrázok 32, s. 101.

¹⁸⁵ Pozri Horálek, Karel: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha : Nakladatelství ČSAV 1955, s. 262.

¹⁸⁶ Dialektologičeskij atlas russkogo jazyka. Centr evropejskoj časti SSSR. Vypusk II. Morfoložija. Kommentarii k kartam. Moskva : Nauka 1989, s. 19 – 20.

torovej distribúcii konkrétneho javu sa tak stáva komentár, resp. teoretický výklad výsledného stavu ako opis skutočnosti, ktorej kartografická podoba je len východiskom ďalšieho vyčerpávajúceho výkladu o najširších vnútrojazykových aj medzijazykových vzťahoch; pri nich si na morfológickej úrovni nemožno vystačiť so synchronickým prístupom¹⁸⁷. Takýto komentár kartografovaného javu vysvetľuje hĺbkovú podstatu morfológickej problematiky zo synchronického aj diachronického hľadiska.

Obr. 32. Inštrumentál singuláru slova *sestra* v nárečiach slovanských jazykov.

Porovnanie teoretických postojov súčasnej historickej jazykovedy s inými jazykovednými disciplínami nemusí pre historickú jazykovedu vyznievať vždy nepriaznivo. Aj preto, že podstatou jej výskumného zámeru sú prirodzené vývinové procesy, dynamický koncept či modely, ktoré nemajú

¹⁸⁷ Stieber, Zdz., 1971, s. 36.

poukazovať na podstatu dichotómie synchronia – diachronia. Prostriedok na dosiahnutie vyčerpávajúceho obrazu o vzťahu jednotlivých foriem, o kontinuite javov, príbuznosti výsledných podôb, t. j. cieľa, poskytuje vývinová jazykoveda, spočívajúca na prirodzených jazykových systémoch a integrujúca bežnú historickú jazykovedu rozšírenú o reanalyzované problémy, integrujúce jazykové zmeny, variantnosť, kreolizáciu, psycholingvistiku, neurolingvistiku. V takejto sfére zohráva historická jazykoveda prednostnú rolu a prestáva byť klasickou služobníckou funkciou v jej prekonanom klasickom ponímaní, ale sa dostáva do pozície jasného a plne rešpektovaného prostriedku všeobecného poznávania podstaty jazyka. Historická jazykoveda a areálová lingvistika tak obohacuje poznanie o historicky overiteľné vývinové procesy, ktoré majú vedecky a teoreticky relevantný zmysel pre teóriu jazyka rovnako, ba možno viac, ako ho má množstvo etikiet, prezentovaných často pod rúškom všeobecnej či teoretickej jazykovedy. Známý jazykovedec a teoretik prirodzenej morfológie W. Mayerthaler¹⁸⁸ preto jeden zo svojich príspevkov na spomenutú tému ukončil slovami „Deshalb historische Linguistik“!¹⁸⁹

Lokál singuláru slova *a*-kmeňových feminín typu *ruka*

Intenzita analógie sa vo vývine substantívnej deklinácie prejavila nielen na medziparadigmatickej úrovni feminín a maskulín (pozri vyššie o neutralizácii gramatického rodu), ale súvisela aj s prehodnocovaním vzťahov v konsonantických štruktúrach, napr. so zánikom mäkkostných párov v srbských, chorvátskych a bosniackych nárečiach¹⁹⁰. Dôsledkom tohto vývinu došlo v pôvodných deklináčnych triedach k unifikácii tvarov analogickým vyrovnávaním podľa pôvodných mäkkých kmeňov: typ *duš-a – duš-e – duš-i* > *žen-a – žen-e – žen-i* (pôvodne *žen-a – žen-y – žen-e*)¹⁹¹, v lokáli *ženi* tak isto podľa lokálu mäkkého typu *duši*¹⁹². Z hľadiska jazykového vývinu by sme očakávali, že k týmto zmenám došlo krátko po hláskoslovných zmenách, t. j. niekedy po 12. – 13. stor. S týmto obdobím sú späté najmä

¹⁸⁸ Mayerthaler, Willi: Warum historische Linguistik. Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft. 7, 1981, Heft 1, s. 38.

¹⁸⁹ Preto historická jazykoveda!

¹⁹⁰ Pozri Krajčovič, R., 2003, s. 21, 65 – 66.

¹⁹¹ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 23; Matasović, R., 2008, s. 22.

¹⁹² Štolc, J., 1978, s. 23

analogické procesy súvisiace s vývinom mäkkostnej konsonantickej korelácie v časti južnoslovanských jazykov a výsledky typu *duš-a* v nominatíve singuláru oproti *duš-i* v genitíve singuláru. Dôkazom tohto procesu sú aj geneticky podmienené analogické tvary typu *do ul'ici*¹⁹³ zo stredoslovenského nárečového územia, ktoré svedčia o spoločnom pôvode týchto areálov. R. Krajčovič¹⁹⁴ vysvetľuje stredoslovenské tvary typu *do ulici*, z *Bistrici*, ale najmä tvary nominatívu plurálu feminín typu *ruke*, *nohe*, *muče*, javom spred 12. storočia, dôsledkom palatalizovaných velár *k*, *g*, *ch*. Priznáva, že impulz tohto javu možno hľadať v pôsobení tvaru nominatívu plurálu substantíva *duša*, t. j. *duše*, na meziparadigmatickej úrovni a výsledkom takejto analógie sú tvary nominatívu plurálu *ruke*¹⁹⁵, *nohe*, *muče*.

Stredoslovenská palatalizácia velár a jej dôsledky v tvaroch *ruke*, *nohe*, *muče* v nominatíve plurálu sa stala predmetom vysvetľovania fonologického vývinu južnostredoslovenského konsonantického systému v klasických prácach R. Jakobsona¹⁹⁶, E. Paulinyho¹⁹⁷, E. Nováka¹⁹⁸, aj spomenutého R. Krajčoviča¹⁹⁹. Myšlienku R. Krajčoviča²⁰⁰, ktorý vidí hlavné predpoklady tohto javu vo fonologickej rovine, treba z nášho pohľadu rozšíriť o primárny stimul, a ten spočíval podľa nás aj v morfológickom tlaku – ten sa na stredoslovenskom nárečovom území prejavil rovnako ako v južnoslovanskom jazykovom areáli: v čakavských nárečiach²⁰¹ sú v genitíve singuláru slov typu *duša*²⁰² ustálené tvary *duši* ako v pôvodnej *a*-kmeňovej, t. j. tvrdej deklináčnej triede, kde bola pôvodná pádová koncovka genitívu singuláru *-y*.

¹⁹³ Krajčovič, R., 2009, s. 249.

¹⁹⁴ Tamže, s. 60 – 61.

¹⁹⁵ Kurzívovým znakom *K* označujeme v legende k obrázku 12 archifonému, ktorá sa v súčasných nárečiach zachovala buď ako výsledok palatalizácie, alebo podľa hla unifikácii tvarotvorného základu.

¹⁹⁶ Jakobson, Roman: Remarques sur l' evolution phonologique du russe. Travaux du Cercle Linguistique de Prague. II. 1929, s. 62 – 65.

¹⁹⁷ Pauliny, E., 1963, s. 188 – 189.

¹⁹⁸ Novák, Ľudovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava : Veda 1980, s. 264 – 271.

¹⁹⁹ Krajčovič, Rudolf: Das Problem der Palatalisierung der Velare im Mittelslowakischen. In: Zeitschrift für Slawistik. 1957. II. 2. s. 219 – 222.

²⁰⁰ Krajčovič, R., 1988, s. 60 – 61.

²⁰¹ Brozovič, D. – Ivič, P., 1988, s. 22.

²⁰² Pôvodný *ja*-kmeňový, t. j. mäkký vzor.

Tvary nominatívu plurálu *ruke, nohe, muche* ako dôsledok stredoslovenskej palatalizácie velár sa v historickojazykovedných prácach vysvetľovali väčšinou z pozície štrukturalizmu, zmenami a vzťahmi v realizácii foném. Takáto je podstata vysvetľovania tvarov nominatívu plurálu typu *ruke, nohe, muche* a jeho chronológia vo vzťahu k analogickej zmene v poľských a ruských nárečiach podľa R. Krajčoviča²⁰³. Na chronológiu palatalizácie velár v súvislosti s vyrovnávaním tvarotvorného základu, t. j. odstraňovaní alomorfie typu *ruk-/ruc-* a na anachronický klasický výklad týchto javov u R. Krajčoviča²⁰⁴ poukázal E. Pauliny²⁰⁵, ktorý sa prikláňa k vysvetľovaniu tohto javu R. Jakobsonom²⁰⁶ a ktoré obsahujú aj výklady Ľ. Nováka²⁰⁷. Napriek tomu, že názory Ľ. Nováka tvoria súčasť monografie vydané až v r. 1980²⁰⁸, jeho názory na vysvetľovanie mnohých javov boli známe z iných jeho prác a uvádza ich v predslove svojej monografie aj E. Pauliny²⁰⁹. S odstupom času a na základe poznatkov o paralelnej distribúcii tvarov nominatívu plurálu *ruke, nohe, muche* v južnostredoslovenskom areáli, ako aj na pozadí teórií o homogénnom/nehogénnom praslovanskom základe slovenčiny nachádzame pravdepodobnejšie východisko k ich vysvetľovaniu u Ľ. Nováka v tom, že podľa neho ide o starý vzťah mäkkostnej konsonantickej korelácie velár v južnej strednej slovenčine. Ľ. Novák tento vývin predpokladal pred 13. storočím, resp. tesne po zániku jerov. Adekvátnosť Novákovho pojmu „predkolonizačná“ južná stredná slovenčina²¹⁰ vo vzťahu k tomuto javu dokazuje jeho areálová distribúcia, pretrvávajúca do súčasnosti²¹¹. Tieto argumenty nás oprávňujú vysloviť tvrdenie, že príčinou tvarov typu *ruke, nohe, muche* v nominatíve plurálu feminín v južnostredoslovenskom nárečovom areáli nie sú len štruktúrnymi zmenami v hláskoslovnej rovine, t. j. že tieto zmeny nie sú stimulom morfológických zmien, ale naopak, že tieto posuny sú dôsledkom prehodnocovania formálneho kritéria na významové,

²⁰³ Krajčovič, R., 1957, s. 220 – 221.

²⁰⁴ Tamže.

²⁰⁵ Pauliny, E., 1963, s. 191.

²⁰⁶ Jakobson, R., 1929, s. 64 – 65.

²⁰⁷ Novák, Ľ., 1980, s. 265.

²⁰⁸ Tamže.

²⁰⁹ Pauliny, E., 1963, s. 10.

²¹⁰ Ako v poznámke 198, s. 103.

²¹¹ Pozri obr. 33, s. 105.

Obr. 33. Lokál singuláru slova *ruka* v nárečiach slovanských jazykov.

dôsledkom zblížovania pôvodných tvrdých a mäkkých vzorov a pôsobenia medziparadigmatickej analógie. Význam morfolologickej roviny v oblasti fonologického vývinu nebol v minulosti dostatočne uznaný z viacerých príčin. Jednou z nich bola dominancia fonologickej roviny v intenciách

štrukturalistickej interpretácie jazyka²¹², resp. v prípade syntaktických štruktúr vždy išlo o jazyky odlišného morfológického typu, o jazyky, ktoré mali v porovnaní so slovanskými jazykmi odlišnú fonologickú štruktúru, a v týchto jazykoch sa vplyv morfológie na hláskovú rovinu neprejavil²¹³. Tvary nominatívu plurálu typu *ruke, nohe, muche*, typické pre stredoslovenské nárečia, svedčia o jeho väzbe s južnoslovanským areálom a v južnej časti stredoslovenských nárečí sú svedectvom o starobyľom pôvode javu, ktorý z hľadiska areálovej, historickej a porovnávacej slovanskej jazykovedy možno považovať za tvaroslovný prvok nezápadoslovanskej povahy.

Genitív singuláru *ja*-kmeňových feminín typu *pšenica*

Ďalším dôsledkom prehľadného korelácie na deklináčnej paradigmy je stav, ktorý v jednotlivých makroareáloch vznikol divergentným vývinom triedy substantív, patriacich do *ja*-kmeňovej deklinácie (vzor *ulica* v súčasnej spisovnej slovenčine). Intenzita zániku mäkkostnej konsonantickej korelácie v južnoslovanských jazykoch *duš-a* – *duš-e* – *duš-i* spôsobila unifikáciu deklinácie feminín (aj *žen-a* – *žen-e* – *žen-i*, pôvodne *žen-a* – *žen-y* – *žen-e*)²¹⁴. Pôvodný morfológický makrotyp tvoria jazyky so zachovanou pôvodnou koncovkou *ja*-kmeňovej deklinácie. Ide o kompaktný, stabilný, polylingválny areál, ktorý tvorí južnoslovanská nárečová oblasť (slovinské, chorvátske, srbské, čiernohorské a bosniacke nárečia okrem bulharských a macedónskych nárečí, tvoriacich známy areál *casus generalis*) a oblasť českých, moravských a západoslovenských nárečí. Pri sledovaní tohto morfológického javu je zaujímavým javom vývin dvoch diametrálne odlišných súvislých, rozsahom veľkých areálov. Prvému možno z hľadiska výskytu prisúdiť čiastočný charakter okrajovej pozície, a to aj napriek tomu, že integruje časť slovenského areálu s územím ukrajinských nárečí. Postavenie fonémy v štruktúre, a touto pozíciou ovplyvnený ďalší fonologický vývin podnecuje analogické procesy v morfológických štruktúrach.

²¹² Najmä v slovenskej a slovanskej jazykovednej tradícii.

²¹³ Pozri Chomsky, N., 1966, 212 s.

²¹⁴ Brozović, D. – Ivić, P., 1988, s. 23; Matasović, R., 2008, s. 22.

<i>t</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>w</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>l</i>
<i>t'</i>	<i>d'</i>	<i>ś</i>	<i>ź</i>	<i>p'</i>	<i>b'</i>	<i>w'</i>	<i>m'</i>	<i>n'</i>	<i>r'</i>	<i>l' j</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>ć</i>	<i>dź</i>							
<i>ch</i>	-	<i>č</i>	-							
		<i>š</i>	<i>ź</i>							

Obr. 34. Predpokladaná východisková konsonantická štruktúra slovenčiny²¹⁵.

Novšie tvary genitívu singuláru *pšenici* slovenského jazykového areálu oproti pôvodnej podobe s koncovkou *-e* dokazujú, že odlišným vývinom mäkkostnej konsonantickej korelácie²¹⁶ boli podmienené aj rozdiely v morfológickom vývine. Areál, kde pôvodný konsonant *ć* nevstupoval do mäkkostných korelačných vzťahov, vnímal sa ako analogický prvok k takým prvkom, ktoré s rovnakou vlastnosťou mäkkosti a do takýchto korelačných vzťahov vstupovali. Dôsledkom boli analogické procesy v rámci pôvodných *ja*-kmeňových a *i*-kmeňových deklinácií s celkom prirodzeným vývinom tvarov genitívu singuláru a nahrádzaním pôvodnej koncovky *-e* koncovkou *-i*, t. j. výslednými tvarmi typu *pšenici*, *ulici*²¹⁷. Uhlopriečna izomorfa v slovenských nárečiach je dôsledkom odlišného fonologického vývinu severozápadného a juhovýchodného slovenského nárečového areálu²¹⁸. V slovenskej nárečovej oblasti sa vyčlenili dva areály – kompaktný areál južnej časti stredoslovenských nárečí, v ktorom sú tvary genitívu singuláru pôvodných *ja*-kmeňových substantív s koncovkou *-i*, t. j. *ulici*, *lavici*. Výsledok analógie s *i*-kmeňovou deklináciou²¹⁹ potvrdzujú aj formy nominatívu singuláru *ul'ic* (< *ulica*), *lav'ic* (< *lavica*), *kukur'ic* (< *kukurica*)²²⁰. V celom ukrajinskom nárečovom areáli, ktorý z hľadiska pôvodu tvaru je v genitíve singuláru *-i* (t. j. *pšenici*) ide však o vývin mäkkých deklinačných paradigiem²²¹ v dôsledku neskorších hláskoslovných zmien *ě* > *i* a nadobud-

²¹⁵ Pozri Krajčovič, R., 2003, s. 21.

²¹⁶ Tamže.

²¹⁷ Pozri obr. 35, s. 108.

²¹⁸ Zánik slabickej mäkkostnej korelácie a jeho dôsledky v jednotlivých areáloch slovenských nárečí podrobne opísal Ľ. Novák, 1980.

²¹⁹ Štolc, J., 1981, s. 23

²²⁰ Tamže, s. 17.

²²¹ Bevzenko, Stepan Fylypovyč, et al. Istorija ukrajinskoj movi. Kyjiv : Naukova dumka 1978. 526 s.

nutia ich maximálnej diferenciácie z celoslovanského hľadiska²²². Odlíšný fonologický vývin s typickými zmenami tvoria poľské nárečia západoslovanského pôvodu a bieloruské a ruské nárečia východoslovanskej jazykovej skupiny. Integrujúcim znakom tohto polylingválneho areálu je analogický proces splývania pôvodnej mäkkej deklinačnej paradigmy s tvrdou paradigmou (pôvodné *ja*-kmene > pôvodné *a*-kmene) počas prehodnocovania fonologického statusu fonémy *c*²²³.

Obr. 35. Genitiv singularu slova *pšenica* v nárečiach slovanských jazykov.

Porovnanie spisovného jazyka s jeho nespisovnými útvarmi – predspisovným obdobím a súčasťou situáciou v nárečiach – svedčí o povahe kodi-

²²² Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Vypusk I. Beograd : Srbska akademija iskustv 1988, s. 151.

²²³ Tamže.

fikačných kritérií v konkrétnom čase. Príkladom ustalovania kodifikačných kritérií vo vzťahu ku genitívu singuláru pôvodných *a*-kmeňov a pôvodných *ja*-kmeňov je ustalovanie genitívu singuláru vzorov *dľaň* a *kost'*. Pri vzore *dľaň* L. Dvonč²²⁴ v súvislosti so súčasnou spisovnou slovenčinou s odkazom na *Morfológiu slovenského jazyka*²²⁵ uvádza, že „niektoré slová majú v singulári prípony podľa vzoru *dľaň* aj *kost'*: *mysel' – mysl-e/mysl-i*, *tvár – tvár-e/tvár-i*, *raž – raž-e/raž-i*.“ L. Dvonč²²⁶ konštatuje, že je to pozostatok „staršieho stavu, keď tieto slová patrili do vzoru *kost'*“ (tamže) a dodáva, že dynamika deklinačného systému týkajúca sa tvarov *dľaň* a *kost'* „veľmi výrazne sa prejavuje v prechode slov zo vzoru *kost'* do vzoru *dľaň*.“ Túto tendenciu možno ilustrovať na tvaroch slov *mysel'*, *reťaz*, *tvár*. Slovo *mysel'* zaradil A. Bernolák²²⁷ do vzoru *čnosť*, zodpovedajúci dnešnému vzoru *kost'*, no zaradil ho medzi výnimky, ktoré majú v genitíve singuláru príponu *-e*. Tvar *misli* kodifikoval v genitíve singuláru L. Štúr²²⁸ a s príponou *-i* sa uvádza tento tvar aj v *Krátkej mluvnici slovenskej*²²⁹, v Cambelovej *Rukoväti*²³⁰, a takto ho v medzivojnovom období uvádza aj *Slovenská mluvnica* J. Damborského²³¹ a prvé *Pravidlá slovenského pravopisu*²³². V *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1940²³³ sa kodifikuje genitív singuláru v podobe *mysle* a ďalšie vydania kodifikačných príručiek až do súčasnosti pripúšťajú dvojtvary v podobe *mysle/mysli*. Podstatné meno *reťaz* (v súčasnosti patrí do skloňovacieho vzoru *dľaň*) zaradil A. Bernolák²³⁴ tiež do vzoru *čnosť* (formálne zodpovedá dnešnému vzoru *kost'*). V genitíve singuláru teda kodifikoval podobu *reťazi*. L. Štúr pripúšťal variantnosť tvarov v podobe *reťaze/reťa-*

²²⁴ Dvonč, L., 1984, s. 52.

²²⁵ *Morfológia slovenského jazyka*, 1966, s. 109.

²²⁶ Ako v poznámke 229.

²²⁷ Bernolák, Anton: *Grammatica Slavica*, 1790, s. 38.

²²⁸ Štúr, Ludevít: *Nauka reči slovenskej*. 1846, s. 144.

²²⁹ 1852, s. 14.

²³⁰ Czambel, Samo: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Budapešť 1902, s. 58.

²³¹ Damborský, J., 1924, s. 193.

²³² *Pravidlá slovenského pravopisu* s abecedným pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská ako prácu svojej pravopisnej komisie. Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931, s. 184.

²³³ *Pravidlá slovenského pravopisu* s pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská. Tlačou knižtlačiarne Knižospolu v Žiline 1940, s. 260.

²³⁴ Ako v poznámke 232.

zi, no reformou štúrovskej slovenčiny r. 1852 sa kodifikoval tvar *reťazi*²³⁵. Táto forma pretrvávala vo všetkých kodifikačných prácach až do vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* v r. 1940²³⁶, v ktorých je kodifikovaný tvar *reťaze*, záväzný až do súčasnosti. Podobná situácia bola aj v prípade slova *tvár*: A. Bernolák²³⁷ kodifikoval podobu genitívu singuláru *tvári*, L. Štúr²³⁸ pripúšťal dvojtvary *tvári/tváre*, no po reforme štúrovskeho pravopisu bola v genitíve singuláru kodifikovaná forma *tvári*. *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1940²³⁹ uprednostňovali podobu *tváre*, pripúšťali však aj podobu *tvári*, *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1953²⁴⁰ a ich neskoršie vydania a ostatné kodifikačné príručky od tohto obdobia až do súčasnosti pripúšťajú dvojtvary *tváre/tvári*. Ďalšími príkladmi ustalovania substantívnych skloňovacích vzorov môžu byť aj osudy pôvodných *ū*-kmeňových substantív typu *cirkev* a *krv*, resp. *mrkva*, *rakva*, *vetva*, *plutva*. Genitív singuláru slova *cirkev* kodifikoval A. Bernolák²⁴¹ s príponou *-i* aj *-e*, no ostatné *ū*-kmene majú príponu *-i*. L. Štúr²⁴² a *Krátka mluvnica slovenská*²⁴³ kodifikujú záväznú podobu s príponou *-e*: *cirkve*, S. Cambel²⁴⁴ a všetky neskoršie kodifikačné príručky zaraďujú slovo *cirkev* do dnešného vzoru *kost'* so záväznou príponou *-i* v genitíve singuláru. Pôvodné tvary typu *mrkev*, *rakev*, *dratev* kvalifikoval S. Cambel²⁴⁵ ako bohemizmy, domácimi tvarmi sú podľa neho podoby typu *mrkva*, *rakva*, *dratva*. Touto kodifikačnou delimitáciou sa podoby typu *mrkva*, *rakva*, *dratva* zaradili do skloňovacieho vzoru *žena*. Vo vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* r. 1931 sa však substantíva typu *mrkva*, *rakva* kodifikovali v dvojakej podobe: *mrkva* (genitív singuláru *-y*) aj *mrkev* (genitív singuláru *-i*)²⁴⁶, *rakva* (genitív singuláru *-y*) i *rakev* (genitív singu-

²³⁵ Štúr, L., 1846, s. 16 a 17.

²³⁶ Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. 1940, s. 358.

²³⁷ Bernolák, A., 1790, s. 38.

²³⁸ Štúr, L., 1846, s. 16 a 17.

²³⁹ Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom, 1940, s. 414.

²⁴⁰ Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Jedenáste, zrevidované vydanie. Red. Š. Peciar. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1970.

²⁴¹ Bernolák, A., 1790, s. 39.

²⁴² Štúr, L., 1846, s. 37 a 119.

²⁴³ Krátka mluvnica slovenská, 1852, s. 17.

²⁴⁴ Czambel, S., 1902, s. 58.

²⁴⁵ Czambel, S., 1902, s. 53.

²⁴⁶ Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská ako prácu svojej pravopisnej komisie. Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931, s. 183.

láru *-i*)²⁴⁷. Substantívum *dratva* nemalo v nominatíve singuláru inú podobu (tvar *dratev* nebol kodifikovaný)²⁴⁸.

Špecifickým vývinovým znakom s pozostatkami praslovanského konzonantického kmeňového skloňovania sa vyznačuje skupina substantív s rozširovaním tvarotvorného základu v nepriamych pádoch²⁴⁹. Táto skupina pri synchronnom opise deklinačných štruktúr tvorí osobitný typ s dvoma potenciálnymi prístupmi interpretácie tohto javu. Podstatou prvého je rozšírenie tvarotvorného základu o formant, ktorého pôvod treba hľadať v rozvoji substantívneho kmeňa, druhý prístup je založený na tvrdení, že v nepriamych pádoch ide o rozšírenie tvarotvorného formantu. Podstata vývinu je v tvaroch typu *dievč+0+a > dievč+at'+a*. Syntetizáciou synchronického aj diachronického prístupu za prijateľnejší s ohľadom na analógiu možno považovať prvý prístup²⁵⁰.

Distribúcia tvarov *tel'ce/te'atá* pôvodných *nt*-kmeňových substantív

Oslabením funkcie tematických submorfém sa na jednej strane oslabil ich tvarotvorná funkcia, na druhej strane to viedlo k diverzifikácii koncoviak v nových deklinačných sústavách založených na rodovej príslušnosti. Vývinový proces bol relatívne dlhý a komplikovaný, pretože medzi pôvodnými tematickými submorfémami a pôvodnými koreňovými morféma-ami boli pevnejšie väzby, a to aj napriek tomu, že sa na tieto submorfémy neviazal ani lexikálny ani gramatický význam, akosi dominujúcou kvázifunkciou bola ich klasifikačná, zaraďovacia funkcia. Pri ďalšom spracovaní vývinu deklinácie týchto substantív sa obmedzíme iba na tie tematické submorfémy, ktoré sa stali súčasťou alternujúceho tvarotvorného základu (*svekr-ъv-amъ, mat-er-ьmъ, kam-en-ьmъ, žerb-ęt-ьmъ, neb-es-ьmъ*), t. j. na spoluhláskové kmene *-ъv-, -er-, -en-, -ęt-, -es-* kmene, resp. *-û-, -r-, -n-, -nt-*. Jediným spoluhláskovým kmeňom, v ktorom sa aj v súčasných spisovných jazykoch západoslovanského areálu zachováva pôvodné rozširovanie tvarotvorného základu, je trieda pôvodných *nt*-kmeňových substantív, patriacich v súčasnosti do kategórie neutier. Na zmenu pôvodného stavu pôsobil tlak

²⁴⁷ Tamže, s. 254.

²⁴⁸ Tamže, s. 118.

²⁴⁹ Kamenárová, R., 2011, s. 287 – 294.

²⁵⁰ Sokolová, M., 2007, s. 41.

produktívnych gramatických koncoviek v singulári aj v pluráli. V singulári išlo najmä o medziparadigmatické analogické vyrovnávanie pod vplyvom pôvodnej *jo*-kmeňovej deklinácie a o rozšírenie tvarotvorného základu v nepriamych pádoch (v súčasnom slovenskom jazyku vzor *srdce*): pôvodne *tel-ę, tel-ęt-e, tel-et-i, tel-ę, o tel-ęt-i, tel-ęt-ьтѣ > tel'-a, tel'-at'-a, tel'-at'-u, tel'-a, tel'-at'-i, tel'-at'-om* podľa *srdc-e, srdc-a, srdc-u, srdc-e, o srdc-i, srdc-om*. V plurálových podobách sa v tvarotvornom základe zachovali pôvodné tematické submorfémy *-at-*, t. j. typ *tel'-at'-á*. V pluráli sa zachovali aj dvojtvary typu *tel'-at'-á/tel'-c-e*, ktoré sú štylisticky menej frekventované a pôvodne sa hodnotili ako slovenské špecifikum²⁵¹. Spracovanie tejto problematiky z celoslovenského hľadiska však dokazuje, že pri tvaroch typu *tel'ce* nejde len o štylistické paralely s typom *tel'atá*, ale o typologický znak slovenčiny v oblasti derivácie, resp. derivačného faktora pôsobiaceho na klasifikáciu substantív do deklinačných tried²⁵². Tieto tvary integrujú južnostredoslovenskú a západoslovenskú časť slovenského jazykového areálu – v porovnaní s nárečiami ostatných západoslovenských aj východoslovenských jazykov a severostredoslovenskou a východoslovenskou nárečovou oblasťou²⁵³ – s južnoslovenským jazykovým areálom²⁵⁴ (obr. 36, s. 113).

Nominatív singuláru pôvodných *n*-kmeňových maskulín typu *vemeno* < **vymę*

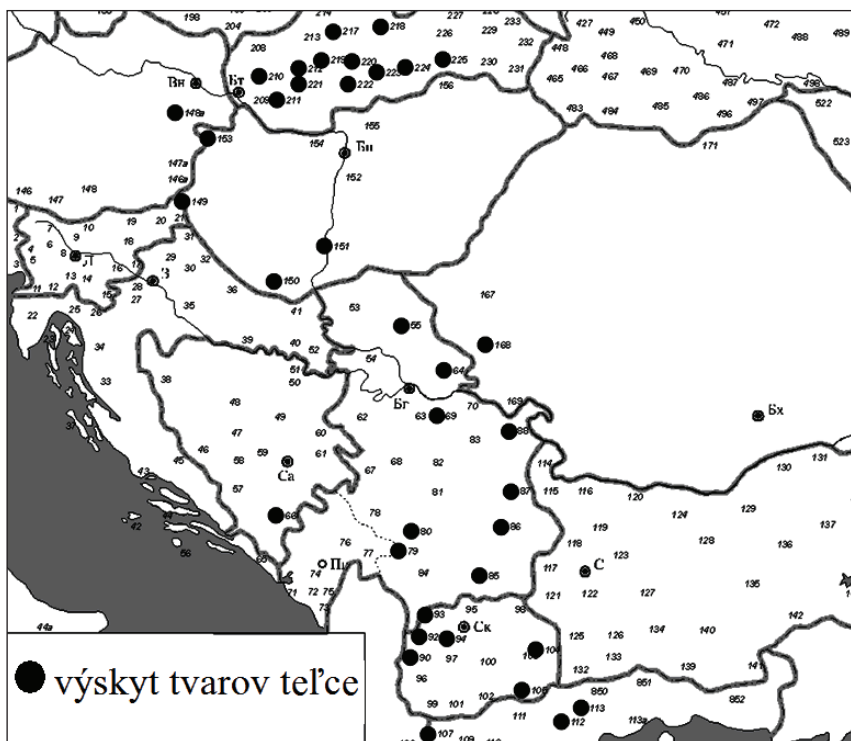
V skupine substantív, ktoré pôvodne patrili do *n*-kmeňovej deklinačnej triedy, sa pôsobenie vnútroparadigmatickej analógie prejavilo dvojakým spôsobom. Typickým znakom prvej vývinovej línie bolo zachovanie pôvodného stavu v tom, že priame pády, t. j. nominatív a akuzatív, si zachovali pôvodný tvarotvorný základ, kým v tvaroch ostatných pádov sa tvarotvorný základ rozširoval o submorfému (pôvodný kmeň). Tento vývin je typický pre substantíva patriace do kategórie neutier typu **pelme* – *pelmene, *ber-m-ę – bermene, *semę – semene, *jьтѣ – jьтене, *znamę – znamene, *vymę – vymene*) a po charakteristických hláskoslovných

²⁵¹ Kamenárová, R., 2011, s. 292 – 293.

²⁵² Ako v poznámke 254.

²⁵³ Buřfa, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. Zv. 3. Bratislava : Veda 1981, s. 136.

²⁵⁴ Morfológické spracovanie hláskoslovného materiálu z práce Обščеславянскій лингвистическій атлас. Серія фонетико-грамматическаја. Выпуск 2а. *ę. Москва : Наука 1990, s. 151.

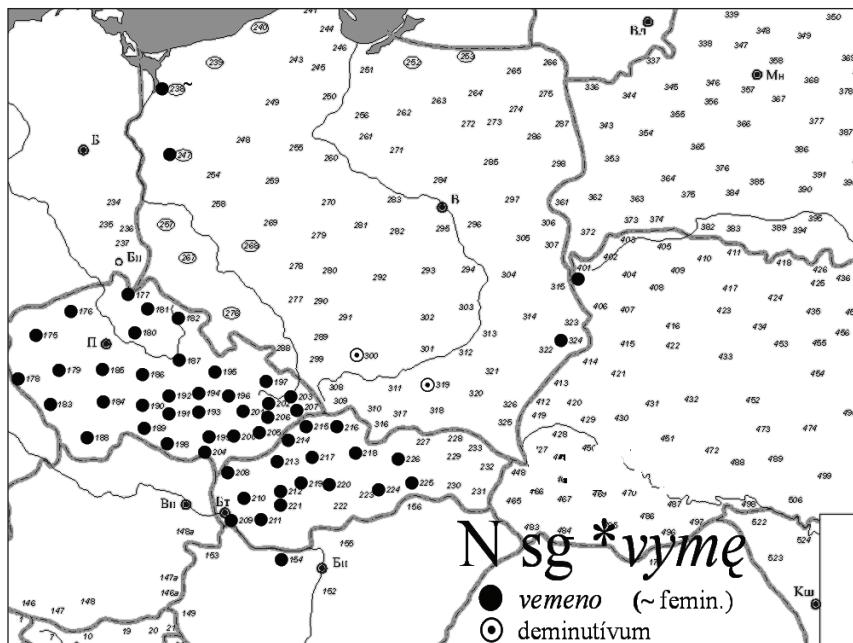

Obr. 36. Areál výskytu tvaru *tel'ce/tel'atá*.

zmenách sa zachoval na celom slovanskom území okrem českých, moravských a slovenských nárečí²⁵⁵.

Pôvodný stav *n*-kmeňovej deklinácie sa na území českých, moravských a slovenských nárečí a v prípade ojedinelých výnimiek z územia sekundárnej kolonizácie dvoch západopoľských lokalít a dvoch údajov z pohraničia východného Poľska a severozápadnej Ukrajiny modifikoval tak, že tvary nominatívu a akuzatívu singuláru *n*-kmeňov typu *plemä*, *bremä*, *semä* ovplyvnil tlak vnútroparadigmatickej analógie a jej dôsledkom bolo odstraňovanie anomálií v paradigmách a unifikácia tvarotvorného základu v celej paradigme do podôb typu *plemeno*, *bremeno*, *semeno*, *vemeno*. Dôkazom toho,

²⁵⁵ Tamže, s. 112 – 113 a 162.

Obr. 37. Nominatív singuláru slova *vemeno* oproti pôvodnému nominatívu **vyme*.

že tento proces nebol v celej skupine pôvodných *n*-kmeňových substantív rovnako intenzívny, je spracovanie jednotlivých javov v hláskoslovnej sérii *Slovanského jazykového atlasu*. Zachovanie pôvodného stavu v tvarotvorcom základe slova *semä* tvorí homogénny areál aj na západoslovanskom jazykovom území, kým zmeny v slove **vyme* > *vymeno/vemeno* svedčia o odlišnom vývine. Vývin tvarov nominatívu singuláru so submorfémou *-en-* typu *vemeno* opísal Zdz. Stieber²⁵⁶ a jej distribúcia na území slovenských, resp. českých a moravských nárečí je spracovaná v národných jazykových atlasoch²⁵⁷. Pôvodné podoby typu *plemä*, *bremä*, *semä*, *vymä/vemä* sa v súčasnosti už aj v nárečovom prostredí vnímajú ako archaické²⁵⁸. Takáto nerovnorodá distribúcia javov v jednotlivých slovách a na rozsiahlom území

²⁵⁶ Stieber, Zdz., 1971, s. 34 – 35.

²⁵⁷ Habovštiak, Anton: Atlas slovenského jazyka. Zv. 4. Lexika. Časť druhá. Bratislava : Veda 1984, s. 101; Český jazykový atlas. Zv. 3. Praha : Academia 1999, s. 404.

²⁵⁸ Pozri Sokolová, M., s. 150, 249, 300 – 302.

nárečí jednotlivých slovanských jazykov je svedectvom relatívnej intenzity analógie a protichodného javu – anomálie. V pôvodnej *s*-kmeňovej paradigme, pozostávajúcej z tvarov nominatívu nebo – pôvodne v genitíve *nebes*, v datíve *nebesi*, v lokáli *nebes*, v inštrumentáli **nebesьmь* sa pod vplyvom analógie v celej paradigme ustálila nominatívna podoba tvarotvorného základu, t. j. *nebo*, *neba*, *nebu*... Relatívnosť analógie sa prejavuje v tom, že v pluráli sa ustálila rozšírená podoba kmeňa: *neb-es-*. Výsledkom analogického vyrovnávania tvarotvorného základu sú aj zmeny v lexikálnom význame slova: pôvodné *s*-kmeňové tvary nepriamych pádov typu **slovese*, **slovesi*, **slovesьmь* sa v slovenčine v celom tvarovom okruhu v jednom význame buď vyrovnali v prospech podôb *slovo*, *slova*, *slovu*, *slove*, *slovom* – *slová*, *slov*, *slovám*..., alebo unifikovaný tvarový okruh s pôvodným rozšíreným kmeňom typu *slov-es-o*, *slov-es-e*, *slov-es-i*... po medziparadigmatickom vyrovnaní gramatických koncoviek pôvodnej *o*-kmeňovej deklinácie nadobudol nový význam. Dôkazom relatívneho pôsobenia analógie na vnútroparadigmatickej úrovni je v rámci vývinu deklinačných sústav aj podoba nominatívu singuláru typu *kameň*, ktorá vznikla tlakom nepriamych pádov tvarového okruhu (genitív **kamene*, datív **kameni*, akuzatív **kamenь*, lokál **kamene*, inštrumentál **kam-en-ьmь*) na pôvodnú podobu nominatívu **kamy* na jednej strane a zachovanie tvarov nominatívu substantív patriacich do pôvodných *s*-kmeňových, *r*-kmeňových a *nt*-kmeňových deklinačných sústav²⁵⁹.

Príčinu prehodnocovania pôvodnej substantívnej deklinačnej sústavy, ktorá sa opierala o tradičné formálne kritériá²⁶⁰, možno hľadať vo funkčnej motivácii. Rozpad pôvodnej kmeňovej deklinácie v starej slovenčine potvrdzuje Wurzelovu teóriu motivovanosti a stability morfológických tried, podľa ktorej je príslušnosť slova ku konkrétnej morfológickej triede tým menej príznaková a prirodzenejšia, čím intenzívnejšie je predvídateľná na základe mimomorfológických kategórií²⁶¹.

Ďalším dôkazom o inverznom vzťahu medzi stúpajúcim počtom nepôvodných gramatických koncoviek v tvarovom okruhu a ich klesajúcou va-

²⁵⁹ Pozri stav v deklinačných sústavách pred rozpadom praslovančiny, s. 38 – 46.

²⁶⁰ Tamže.

²⁶¹ Wurzel, Wolfgang Ullrich: Zur Erklärbarkeit sprachlichen Wandels. Zeitschrift für Phonetik. Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 42, 1989, č. 4, s. 507.

riantnosťou je vývin vzorov *hrdina* a *dlaň*²⁶². Z diachronického hľadiska ide o „nové“ vzory, ktoré vznikli nie celkom dôsledným prehodnocovaním pôvodných kritérií a snahou o dosiahnutie ideálneho, resp. idealizovaného prototypu.

Pozornosť si zasluhujú formy genitívu plurálu feminín, ktoré vznikli ako dôsledok zložitých vývinových zmien²⁶³. Nulové gramatické koncovky v tvaroch pôvodných *a*-kmeňových, *ja*-kmeňových a *r*-kmeňových substantív *žien-Ø*, *zôr-Ø*, *ulíc-Ø*, *voj-e-n-Ø*, „novotvar“ *mat-ie-k-Ø*, *čarodej-o-k-Ø*, *jam-ô-k-Ø* sa na pohľad javia ako rovnaké, t. j. analogicky vyrovnané. Rozdiely v morfonologickej štruktúre však svedčia o odlišných vývinových tendenciách, v ktorých sa prejavuje funkčnosť a stabilita pôvodného stavu. Výsledky sú však navonok rovnaké: nulová gramatická koncovka, pri ktorej sa predlžuje koreňový vokál (*žien-Ø*, *zôr-Ø*, *ulíc-Ø*, resp. aj *gazdín-Ø*), alebo sa do skupiny konsonantov vkladá vokál, čo z pohľadu súčasného jazyka charakterizujeme ako alternáciu *Ø/V* (*voj-e-n-Ø*, *mat-ie-k-Ø*, *čarodej-o-k-Ø*, *jam-ô-k-Ø*; po hláske *-j-* môže nasledovať len krátky vokál). V oboch prípadoch je východiskom zmeny prehodnocovanie kvantity po zániku redukovaných vokálov²⁶⁴. Prirodzenosť vývinu sa prejavila v genitíve plurálu feminín aj v tých prípadoch, kde je v dôsledku tradície kodifikované *-í*: *kost-í*, *dlan-í*, *pan-í* (pôv. *i*-kmeňová gramatická koncovka: **kost-ɨjɨ*). Z pôvodných *i*-kmeňov táto tvarotvorná prípona analogicky prešla aj do skloňovacieho vzoru *pani*, genitív plurálu *pan-í*, tak isto do nedomácich slov, ktoré sa začlenili do skloňovacieho vzoru *žena* (typu *medaila*, genitív plurálu *medail-í*), resp. aj *ulica* (typ *ruža*, genitív plurálu *ruží*). Pôvodná *i*-kmeňová gramatická koncovka *-í* v genitíve plurálu je aj v niektorých feminínach vzoru *ulica*, typ *minc-a*, genitív plurálu *minc-í*.

Funkčnosť prirodzeného vývinu, stabilita vývinových zmien sa zachovala aj v genitíve plurálu neutier. Nulové gramatické koncovky a morfonologická štruktúra tvarov pôvodných *o*-kmeňových a *jo*-kmeňových neutier typu *miest-Ø*, *ôk-Ø*, *srdc-Ø*, *sklenárst-ie-v-Ø* sú výsledkom ich kontinuitného vývinu. Analogická tendencia je aj vo vývine gramatických koncoviek

²⁶² Pozri obr. 39 na s. 122.

²⁶³ Sabol, J., 1976, s. 45 a n.

²⁶⁴ Pauliny, Eugen, 1963, s. 138 – 140, tenže, 1990, s. 95 – 99, Krajčovič, Rudolf, 2009, s. 36 – 37.

genitívu plurálu pôvodných *n*-kmeňov: *brem-ie-n-Ø* a *s*-kmeňov: *neb-ie-s-Ø*, pôvodné *ɔjo*-kmeňové substantíva majú po kontrakcii tvarotvornú príponu *-i*: *vysvedčení*. Z hľadiska prirodzeného vývinu substantívnej deklinácie v nárečiach jednotlivých slovanských jazykov je zaujímavá distribúcia homonymných gramatických koncoviek. Na areálovom spracovaní jedného z týchto javov sa prejavuje sila minulosti jazyka, resp. jeho pamäti tak, že jej jednotky sú poznačené imaginárnou stopou minulosti a vypovedajú o spôsobe existencie minulosti jazyka a fixujú sa v nich jazykové skúsenosti na medzigeneračnej úrovni, ako aj na imaginárne časovom predĺžení komunikácie. J. Dolník²⁶⁵ v tejto súvislosti hovorí o objektívnej kolektívnej znalosti, ktorá je prostredníctvom znakov zakódovaná v pamäti jazyka. Konkrétny znak tak prechádza z pamäti jazyka jednej generácie do pamäti ďalších generácií a stáva sa svedectvom procesu, v ktorom človek pri osvojovaní si jazyka prijíma akoby geneticky zakódované prvky a konkrétne tvary a prenáša ich z jednej generácie na druhú. Takéto simulačné videnie „odovzdávania“ si jazykových kódov poukazuje na sociobiologickú podstatu evolúcie kultúry. Analogické vnímanie biologickej a kultúrnej evolúcie biológ R. Dawkins²⁶⁶ hľadal v tom, že k výrazu *gén* z oblasti biológie postavil analogický výraz *mém*, ktorý je z hľadiska našej problematiky nositeľom jazykovej pamäti, je virtuálnou a opakovanou časticou kultúrnej informácie, základným prvkom, dedičným negenetickou cestou. Diametrálne odlišná je prezentácia týchto prvkov v spisovných, kodifikovaných podobách jazyka a v ich nespisovnej podobe – v nárečiach. Ide o celkom prirodzený jav, na základe ktorého sa jazyk prezentuje ako diasystém.

Lokál plurálu *o*-kmeňových maskulín typu *zub*

Vývin tvarov lokálu singuláru pôvodných *o*-kmeňových maskulín je typickým dôkazom, ako sa vo vývine deklinačných sústav od najstarších čias prezentuje anomália, spôsobujúca vznik neanalogických štruktúr. Treba zdôrazniť, že neanalogických len relatívne – vzhľadom na pôvodný *nt*-kmeňový tvarový okruh singuláru a tvar lokálu plurálu s koncovkou *-och*, ktorá sa pôvodne nevyskytovala v žiadnej deklinačnej paradigme a vznik-

²⁶⁵ Dolník, Juraj: Jazyk, človek, kultúra. Bratislava : Kalligram 2010, s. 98.

²⁶⁶ Dawkins, Richard: Subject(s) Evolutionary Biology. Oxford : Publisher Oxford University Press 1976, s. 78.

la analogickým vnútroparadigmatickým vyrovnávaním²⁶⁷. Východiskom tejto argumentácie môže byť stav v súčasnom slovenskom jazyku, v ktorom sa pôvodná koncovka *-ěch-* zachováva len v rozptýlených lokalitách južnej časti stredoslovenského nárečového areálu; variantnými koncovkami na ostatnom území slovenských nárečí sú koncovky *-ech*, *-iech*, *-ach*; na menších územiach *-ou*, *-of*, *-af*, *-ak*²⁶⁸; na väčšine slovenského nárečového územia a takisto aj v spisovnom jazyku je koncovka *-och*. Z pôvodných tvarov *o*-kmeňov (**chlapěchъ*), *u*-kmeňov (**synъchъ*), *a*-kmeňov (**slugachъ*), resp. *jo*-kmeňov (**možichъ*) a *i*-kmeňov (**gostichъ*) sa zo všetkých prípadov v konkurencii gramatických koncoviek *-ěchъ*, *-ъchъ*, *-achъ*, *-ichъ* ustálila práve rodovo silná gramatická koncovka *-och*. K výraznému prehodnoteniu pôvodného stavu a k petrifikácii nových tvarov pod vplyvom medziparadigmatických aj vnútroparadigmatických analogických zmien došlo na celom slovanskom území. Rezistentným voči vonkajším aj vnútorným analogickým vplyvom sa v tomto prípade stal laterálny areál väčšiny českých, moravských a slovinských nárečí. Tlaku vnútroparadigmatickej analógie neodolal areál srbských, chorvátskych a bosniackych nárečí²⁶⁹, vplyvom absolútnej typologickej zmeny je na území macedónskych, bulharských nárečí typický tvar *casus generalis universalis*, v prizrensko-južnomoravských nárečiach z územia Kosova došlo pod vplyvom hláskoslovného vývinu k odlišeniu tvaru s koncovkou *-i* od tvaru *casus generalis universalis* akcentom. Ostatná severná a východná časť slovanského jazykového areálu je svedectvom analogického vyrovnávania s pôvodnou *a*-kmeňovou koncovkou, t. j. *-ach*²⁷⁰. Táto tendencia je dôkazom prirodzenej vnútornej diferenciacie slovanských jazykov na homogénny severný areál s vyššou mierou rezistencie voči anomáliám, južný typ naproti tomu svedčí o výraznejších analogických vplyvoch narúšania pôvodného stavu,²⁷¹ celkového deklinačného typu, ako aj výskytu množstva anomálií, resp. aj jednotlivostí.

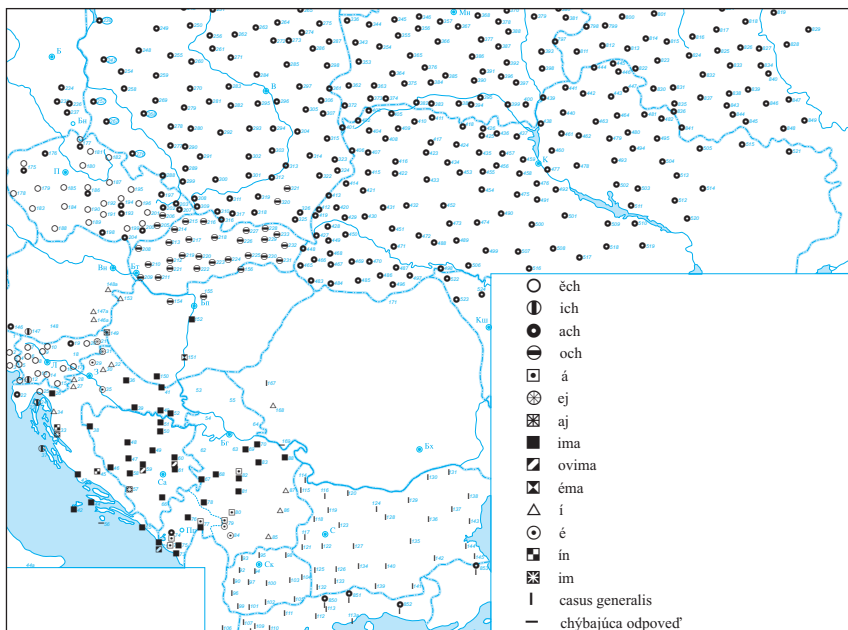
²⁶⁷ Pozri s. 65.

²⁶⁸ Štolc, J., 1981, s. 123.

²⁶⁹ Matasović, R., 2008, s. 210 – 214.

²⁷⁰ Dôsledky ďalších hláskoslovných zmien na pôvodnú koncovku v ruskom nárečovom areáli pozri Dialektologičeskij atlas russkogo jazyka, 1989, s. 62.

²⁷¹ Pozri Lamprecht, A., 1987, s. 180.

Obr. 38. Lokál plurálu slova *zub* v nárečiach slovanských jazykov.

V nadväznosti na niekoľko príkladov prirodzeného vývinu deklinačných sústav v nárečiach jednotlivých slovanských jazykov sa nám žiada pripomenúť úsilie o rozvinutie idey synchronného celku, ktorý určuje hodnotu svojich prvkov a splňa požiadavky nezávislosti a sebaregulácie aj napriek tomu, že z hľadiska detailov môže vzbudzovať dojem asymetrických častí²⁷². Svedectvom protichodných, napriek tomu prirodzených procesov sú práve anomálie, prejavujúce sa vysokou mierou rezistentnosti voči predpokladanému, očakávanému analogickému efektu. Aplikácia takéhoto prístupu však môže narážať na problém skúmania stavu prvkov, ich vývinu či vzťahov medzi nimi. Akoby sa tu navodzovala známa Barthesova reflexia medzi doxou a paradoxou: doxa (bežná mienka) je nastolená a stáva sa neznesiteľnou; oslobodenie od nej umožňuje len postulovanie paradoxu, ktorý však s odstupom času znova prestáva vyhovovať, stáva sa novou

²⁷² Ako v poznámke 171, s. 92.

doxou a napredovanie v riešení problému speje k novému paradoxu²⁷³. Východisko z takejto paradoxnej postupnosti možno nájsť v spomenutom Heisenbergovom princípe neurčitosti²⁷⁴, podľa ktorého východiskový aj finálny stav si zachováva korelácie medzi prvkami, resp. sústavami, a každá jeho vývinová fáza vyhovuje kritériám princípu superpozície²⁷⁵: konkrétny stav konkrétnych prvkov v konkrétnom okamihu konkrétne spoločenstvo vníma ako funkčné optimum. Tomuto konštatovaniu vyhovuje naše porovnanie vývinových tendencií substantívnej deklinácie v troch základných slovanských makroareáloch: rozpad pôvodnej deklinačnej sústavy odráža prirodzenosť jazyka, ktorá však bola rovnako funkčne podmienená, ako aj relativizovaná vývinom. Čiastočne do takej miery, aby sa zachoval vnútroparadigmatický kontrast nominatívu a genitívu: v genitíve singuláru maskulín sa mohla ustáliť gramatická koncovka *-a* (*chlapa, duba*, pôvodný *o*-kmeň, *muža*, pôvodný *jo*-kmeň, *syna*, pôvodný *u*-kmeň, *host'a* pôvodný *i*-kmeň, resp. tvary pôvodných *a*-kmeňov: nominatív *sluga*, genitív *slugy* – dnes *od sluhu*, inštrumentál pôvodne *sluhou*, dnes *so sluhom*). Porovnávanie vzťahov medzi prvkami pôvodného systému (kmeňovej deklinácie) a súčasného systému (vzory) v nárečiach jednotlivých slovanských jazykov vedú k hierarchicky členeným sústavám prvkov, vyznačujúcim sa v makroareáloch špecifickými diferenciačnými aj integračnými znakmi, ktoré svojimi analogickými aj anomálnymi znakmi narúšajú pôvodné geneticky vymedzené areály. Na pozadí nových sústav, ktoré odrážajú prehodnotenie pôvodných znakov, sa skonštituovali odlišné areály s typologicky nerovnorodými vnútornými väzbami prvkov. Takúto povahu majú paradigmy s tvarmi *casus generalis*²⁷⁶, vyčleňujúce sa z deklinačných paradigiem južnoslovanských jazykov. Týka sa to aj paradigiem s unifikáciou koncoviek pri neutralizácii menného rodu v srbských, chorvátskych a bosniackych nárečiach oproti deklinačným typom v slovinských nárečiach južnoslovanského areálu. Zložitosť tohto procesu sa v plnej miere prejaví pri porovnaní pôvodnej (východiskovej) a súčasnej (konečnej) podoby deklinačných paradigiem. Zložitosť tohto procesu sme si overili retrospektívnym pohľadom na vý-

²⁷³ Tamže, s. 71.

²⁷⁴ Ako v poznámke 10, s. 15.

²⁷⁵ Marcelli, M.: 2001, s. 52.

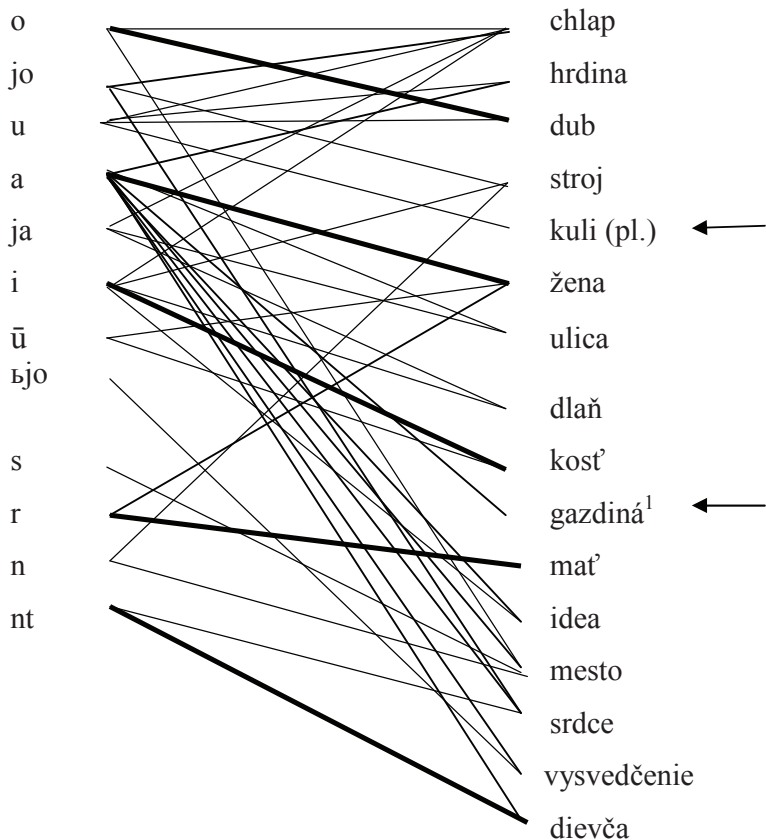
²⁷⁶ *Casus generalis universalis* aj *casus generalis obliquus*.

vin substantívnych deklinačných vzorov súčasného slovenského jazyka tak, že sme si všímali stabilizáciu tvarov v rámci deklinačných vzorov podľa toho, do akej miery si zachovávajú východiskové znaky, resp. podľa toho, k akým typologickým zmenám došlo pri prehodnocovaní formálneho kritéria (pôvodné deklinácie podľa kmeňov²⁷⁷) na významové (skloňovacie vzory v súčasnej slovenčine). Výsledkom porovnania je schéma, ktorá vyjadruje vzťahy pôvodných tvarových okruhov (kmeňové skloňovanie) so súčasným stavom skloňovacích vzorov v slovenskom jazyku. Priečne čiary znázorňujú transformačný proces od formálneho kmeňového deklinačného systému k významovému, založenému na triedení podľa menného rodu, resp. zadení do vzorov, v rámci ktorých sa – ako je známe – vyskytujú dubletné aj variantné pádové koncovky. Vzťah pôvodných *o*-kmeňových koncoviek a súčasných tvarov nominatívu, genitívu a lokálu singuláru a datívu plurálu dnešného vzoru *chlap* v schéme vyjadruje čiara medzi *o*-kmeňovou triedou a vzorom *chlap*. Prechod pôvodných mužských *jo*-kmeňových substantív typu *muž* do súčasného vzoru *chlap* analogicky vyjadruje spojnica medzi *jo*-kmeňovou deklináciou a týmto vzorom; pôvod koncoviek datívu a lokálu singuláru a genitívu plurálu vzoru *chlap* v pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácii (pôvodne **synь*) predstavuje čiara medzi *u*-kmeňom a vzorom *chlap*, osobitnou čiarou sa naznačuje prechod maskulín typu *host'* z pôvodných *i*-kmeňov (**kostь*) k vzoru *chlap*, tak isto je označený aj prechod pôvodných *ja*-kmeňových maskulín typu *sudca* k vzoru *chlap*. Prechod gramatických koncoviek pôvodných kmeňových deklinačných sústav sme porovnali so stavom súčasného slovenského jazyka a vzťahy medzi východiskovým a súčasným stavom sme vyjadrili vo všetkých prípadoch takým spôsobom, ako sme ich na ilustráciu uviedli pri vzore *chlap*.

²⁷⁷ Pozri kapitolu Východiskový stav, s. 37.

pôvodné kmene

súčasný vzory

¹ + pani

Obr. 39. Vzťahy medzi pôvodnou kmeňovou substantívnu deklináciou a vzormi súčasného slovenského jazyka.

Pri pohľade na schému vzniká otázka, či obrázok neprípomína chaos. Toto slovo sa zo súčasného pohľadu vníma skôr ako negatívny fenomén,

ale veda postupne zistila, že okrem tohto chaosu existuje vo vesmíre aj chaos, ktorý je väčšmi vítaný ako nevítaný²⁷⁸. Zvláštnosťou tohto chaosu je, že nemá externý pôvod, ale že si ho vytvára sám systém na určitej úrovni svojej evolúcie. Výklad tohto procesu je dosť jednoduchý: v určitom priaznivom či skôr nepriaznivom zoskupení riadiacich parametrov – v našom prípade formálneho kritéria deklinácie na princípe kmeňov – sa systém stáva enormne citlivým na poruchy, fluktuácie, ktorými sa stalo uvedomovanie si rodovej príslušnosti v jazykoch, kde sa táto kategória rozvinula. Táto fluktuácia vyvoláva v systéme špecifický spôsob vnútornej reakcie, vnucuje mu špecifické správanie, ktoré nie je predvídateľné, predikovateľné a systém sa navonok správa chaoticky. Fluktuácie sú teda spúšťacím mechanizmom vyúsťujúcim do novej štrukturalizácie. Podľa synergetiky je chaos práve tým intervalom, v ktorom sa mení kvalita, generuje sa nová, homogénna a izotropná kvalita. Teoretickí fyzici tvrdia, že v mikrosвете existuje druh chaosu, kvantový alebo vákuový chaos, ktorý je príčinou určitého indeterminizmu v dynamike a v jeho dôsledku bol sformulovaný princíp neurčitosti, založený na zistení, že poznateľnosť mikrosвета má svoje neprekonateľné hranice. V tejto súvislosti vzniká otázka, či aj niektoré nezodpovedané otázky všeobecnej jazykovedy neinklinujú smerom k nepreniknuteľnosti za hranice poznania: hľadanie pôvodu slovenských nárečí pred šiestym storočím, absencia kategórie menného rodu, rozlišovanie času obmedzujúce sa na úroveň teraz – nie teraz, príslušnosť slova ku konkrétnej triede v jazykoch rozličných rodín a typov.

Návrat od konštruktívnej povahy chaosu k vzťahom medzi pôvodnými a súčasnými dominantami klasifikácie substantívnej deklinácie vedie k potrebe vysvetliť jej podstatu:

Ak ľavá strana schémy vyjadruje pôvodnú, východiskovú štruktúru tvarových okruhov a pravá strana finálnu štruktúru, strednú časť schémy možno pomenovať štruktúraciou, priestorom stôp premiestňovania, v ktorom sa prestali rešpektovať pôvodné hranice štruktúr a modifikoval sa vzťah medzi obsahom a formou tak, že cieľom dynamických zmien sa malo stať dosiahnutie idealizovaného prototypu²⁷⁹. Výsledkom narušania pôvodného stavu sa však napokon nestala absolútne homogénna zidealizovaná štruktúra, ale

²⁷⁸ Krempaský, J., 2006, s. 52.

²⁷⁹ Barthes, Roland: *L'aventure sémiotique*. Paris : Éditions du Seuil 1985, s. 13 a n.

tvarové okruhy s nehomogénnymi prvkami, resp. tvarové súbory s variantnými prvkami. Túto nehomogénnosť tvarových okruhov či variantnosť tvarových súborov z pravej strany schémy nemožno pochopiť bez dokonalého poznania ľavostrannej štruktúry a vnútornej štruktúry, bez poznania príčin variantnosti gramatických koncoviek jednotlivých tvarotvorných okruhov substantívnej deklinácie súčasného slovenského spisovného jazyka. Stredná časť schémy, štruktúra, nezobrazuje deštrukciu zmyslu, ale reštrukturalizáciu referencií. Treba si uvedomiť, že systémové vzťahy prevládali a prevládajú v tvarových okruhoch pred ich narúšaním rovnako ako aj po ich narúšaní, resp. vzniku nových okruhov. Ľavá polovica schémy – východiskový stav, začiatok narúšania archetypu – naznačuje pragmatický zámer dosiahnuť idealizovaný prototyp. Jeho dosiahnutie nemožno vnímať ako umŕtvovacuú činnosť východiskového stavu. Výsledky takéhoto postupu sa formálne inventarizujú na pravej strane schémy, ktorá o výsledku snahy dosiahnuť ideálny prototyp mnoho hovorí, ale ešte viac zatajuje. Príčiny tohto zatajovania, ktorým je z pohľadu súčasného slovenského jazyka variantnosť gramatických koncoviek a v dimenziách základného vzoru aj ďalší okruh vzorov, sa odhalia identifikovaním podstaty štruktúry (napr. nominatív plurálu životných maskulín *chlap-i*, *brat-ia*, *syn-ovia*, kde každá z gramatických koncoviek je iného pôvodu). Táto podstata vyplýva z intenzity funkčnej motivácie, ktorou sa napr. v triede maskulín stala kategória životnosti: najvyšší stupeň variantnosti je pri vzoroch *chlap*, *dub*, *stroj*, resp. vzor *hrdina*, ktorý si v nominatívne singuláru zachoval pôvodný formálny znak. Areálová heterogénnosť gramatických koncoviek jednotlivých tvarových okruhov v nespisovných útvaroch slovenského jazyka, ktorá sa opisuje v druhom zväzku *Atlasu slovenského jazyka*²⁸⁰, resp. v prácach E. Paulinyho a J. Štolca²⁸¹, sa v porovnaní s uvedenou schémou vyznačuje modifikovanou štruktúrovanosťou.

Ako vyplýva zo schémy, substantíva patriace pôvodne do rovnakého tvarového okruhu sa vývinom prehodnotili a začlenili do rôznych tvarových okruhov. Dokazujú to slová *dcéra* a *mať*, ktoré mali pôvodne rovnaký tvarový súbor (*r*-kmeňov). V slove *dcéra* sa tvarotvorný základ súčasnej podoby unifikoval podľa pôvodnej podoby tvarotvorného základu nepriamych

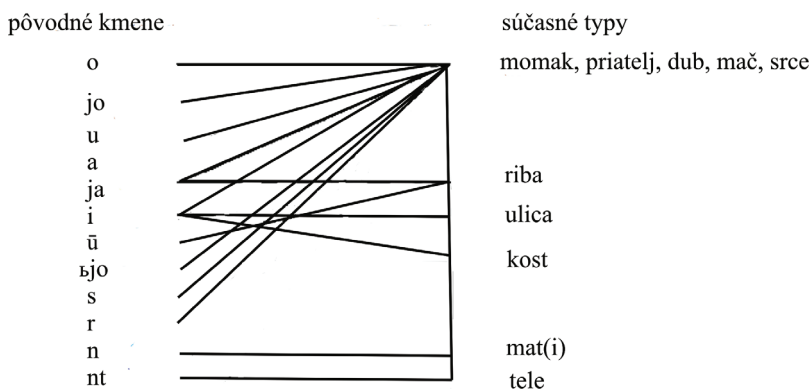
²⁸⁰ Štolc, J., 1981, s. 93.

²⁸¹ Pauliny, E., 1990; Štolc, J., 1994.

pádov, t. j. rozšírený o pôvodný konsonantický kmeň, v súčasnosti je slovo *dcéra* začlenené do vzoru *žena*, t. j. vo vývine prevzalo koncovky *a*-kmeňov. Slovo *mať* si v nepriamych pádoch zachovalo znaky pôvodnej *r*-kmeňovej deklináčnej sústavy, nominatív singuláru ostal v pôvodnej podobe, čo z pohľadu súčasného jazyka hodnotíme ako „samostatný“ vzor. V skutočnosti tu ide „len“ o zachovanie pôvodného stavu. Takáto istá tendencia sa prejavuje aj pri slovách pôvodnej *ū*-kmeňovej deklinácie, ktoré majú v súčasnosti podobu *mrkva*, *rakva*, *ostrva*, *svokra*, resp. *cirkev*: väčšina týchto substantív prevzala pôvodné *a*-kmeňové gramatické koncovky a zaradila sa do vzoru *žena*, substantívum *cirkev* sa zaradilo do vzoru *kosť*.

Vzťahy medzi jednotlivými triedami pôvodného systému a súčasnými deklinačnými vzormi sú v skutočnosti ešte zložitejšie, pretože naša schéma vyjadruje len medziparadigmatické analogické vzťahy. Zložitosť štruktúry prehlbujú ešte výsledky vnútroparadigmatických analogických vyrovnaní, ktoré majú dvojaký charakter: 1. gramatická koncovka pôsobením vnútroparadigmatickej analógie nahradí pôvodnú tvarotvornú morfému toho istého tvarotvorného okruhu (genitív singuláru *chlap-a* : pôvodne akuzatív singuláru *chlap-Ø*, neskôr ho nahradila forma *chlap-a* ako vyjadrenie kategórie životnosti), 2. gramatická koncovka pod vplyvom medziparadigmatickej analógie nahradí pôvodnú tvarotvornú morfému tvarového súboru (pôvodne datív singuláru *chlap-u* > *chlap-ovi* < z *u*-kmeňov: pôvodne lokál singuláru *chlap-ě*; výsledkom analogického vnútroparadigmatického vyrovnania datívu a lokálu životných maskulín je nahradenie ďalšej pôvodnej gramatickej koncovky nepôvodnou: *o chlap-ovi*). Schéma ilustruje aj ďalšiu skutočnosť: čím viac pôvodných gramatických koncoviek sa v novom tvarovom okruhu zachováva, tým viac slov z iných „nestabilných“ tvarových okruhov sa tomuto „stabilnému“ okruhu prispôsobuje. Mieru stability východiskového stavu a jej kontinuálny odraz v súčasnom jazyku predstavujú výraznejšie čiary v schéme a rovnako sa nimi vyjadruje aj intenzita vplyvu analógie či jej expanzia na nestabilné okolie. Oproti tomu menej výrazné čiary v schéme vyjadrujú na jednej strane vývinové anomálie v pôvodných deklinačných štruktúrach, na druhej strane sú dôkazom rozsahu analogických procesov, typických pre jednotlivé jazyky a súvisiacich so stabilizáciou nových kritérií – mierou ústupu od formálnych kritérií k významovým. Presvedčivo to ilustruje odlišnosť tendencií vo vývine slovenskej substantívnej deklinácie

od tendencií vo vybraných reprezentantoch základných makroareáloch slovanských jazykov. V nich sme tak isto analyzovali vzťahy medzi pôvodnou kmeňovou substantívnu deklináciou a súčasným stavom. Z priestorových dôvodov, najmä však so zámerom vyhnúť sa detailnému opisu konkrétnych vzorov v konkrétnych slovanských jazykoch, uvádzame aspoň výberové reprezentatívne schémy základných makroareálov slovanských jazykov, na ktorých sú viditeľné rozdiely formovania paradigmatických štruktúr. Porovnanie tendencií v slovenskom jazyku v porovnaní s ostatnými jazykmi sa z hľadiska percepcie navyše komplikuje aj tým, že nie všetky slovanské jazyky majú substantívny deklinačný systém založený na princípe vzorov²⁸².

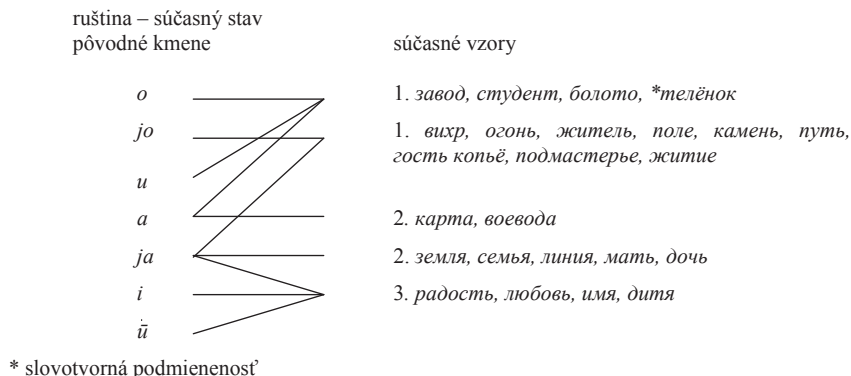

Obr. 40. Vzťahy medzi pôvodnou kmeňovou substantívnu deklináciou a súčasným stavom v srbskom, chorvátskom a bosniackom jazykovom areáli.

Dekategorizácia menného rodu v srbských, chorvátskych a bosniackych nárečiach sa prejavila aj odlišnými zmenami v štruktúracii substantívnych deklinačných paradigiem a povahe vzťahov medzi pôvodnými kmeňovými deklinačnými sústavami a súčasným stavom. Stredná časť schémy, štruktúracia, priestor stôp po „premiestňovaní sa“ substantív za pôvodné hranice štruktúr dokazuje v porovnaní so slovenským jazykom redukovaný počet

²⁸² Južnoslovanské jazyky takéto členenie nepoznajú, deklinačný systém východoslovanských jazykov – s ohľadom na prevahu formálneho kritéria – rozlišuje *prvé, druhé, tretie* skloňovanie, zo západoslovanských jazykov čeština, poľština a lužická srbčina substantívne deklinačné vzory nevydeľujú tak striktné, ako ich poznáme zo slovenčiny.

gramatických foriem; význam menného rodu sa tak v gramatickom tvare nekóduje gramatickou morférou, ale ju implikuje lexikálna časť tvaru (inštrumentál singuláru typu *hrastom, rukom*). Reštrukturalizácia formálnych a významových vzťahov v bulharských a mecedónskych nárečiach – v porovnaní so srbskými, chorvátskymi, bosniackymi a slovinskými nárečiami – má typologicky diametrálne odlišnú povahu, lebo formou vyjadrenia gramatických významov sa stal *casus generalis*.

Obr. 41. Vzťahy medzi pôvodnou kmeňovou substantívnu deklináciou a súčasným stavom vo východoslovanskom jazykovom areáli (príklady uvádzame v ruštine).

Východoslovanský jazykový areál sa vyznačuje vývinovou tendenciou s najmenšou mierou anomálií, narúšajúcich východiskový stav. Po zániku pôvodného kmeňového skloňovania vznikli nové deklináčny typy s dominujúcim formálnym kritériom, ignorovaním menného rodu a jednoduchým pomenovaním – prvé, druhé, tretie skloňovanie. Dominantným znakom prvého skloňovania je nulová pádová koncovka (pôvodné *o*-kmeňové, *jo*-kmeňové a *u*-kmeňové substantíva) a súčasne neutrálne týchto deklinácií, v druhom skloňovaní dominujú substantíva pôvodných *a*-kmeňov, *ja*-kmeňov a malej *r*-kmeňovej skupiny (typu *мать, дочь*), tretie skloňovanie tvoria feminína

a neutrá pôvodných *i*-kmeňov a málopočetná trieda pôvodných *n*-kmeňových substantív typu *имя* a *nt*-kmeňových substantív *дутья*. Časť *nt*-kmeňových substantív typu *теленок* sa pod vplyvom analogickej unifikácie tvarotvorného základu²⁸³ začlenila do prvého skloňovania, tvary ostatných pádov, zachovávajúce si pôvodné tvary bez témy, spôsobili nepravidelnosti v plurálových tvaroch tejto triedy substantív (*теленок/теленка/теленку/теленка – телята/телят/телятам/телята...*). Súčasná deklinačná trieda východoslovanského jazykového areálu sa tak v porovnaní s pôvodnou formálnou kmeňovou klasifikáciou vyznačujú najvyššou mierou stability a zachovávaním kontinuity východiskového a finálneho stavu²⁸⁴. Dokazujú to aj výsledky analýzy pôvodných/nepôvodných koncoviek v jednotlivých typoch deklinácie:

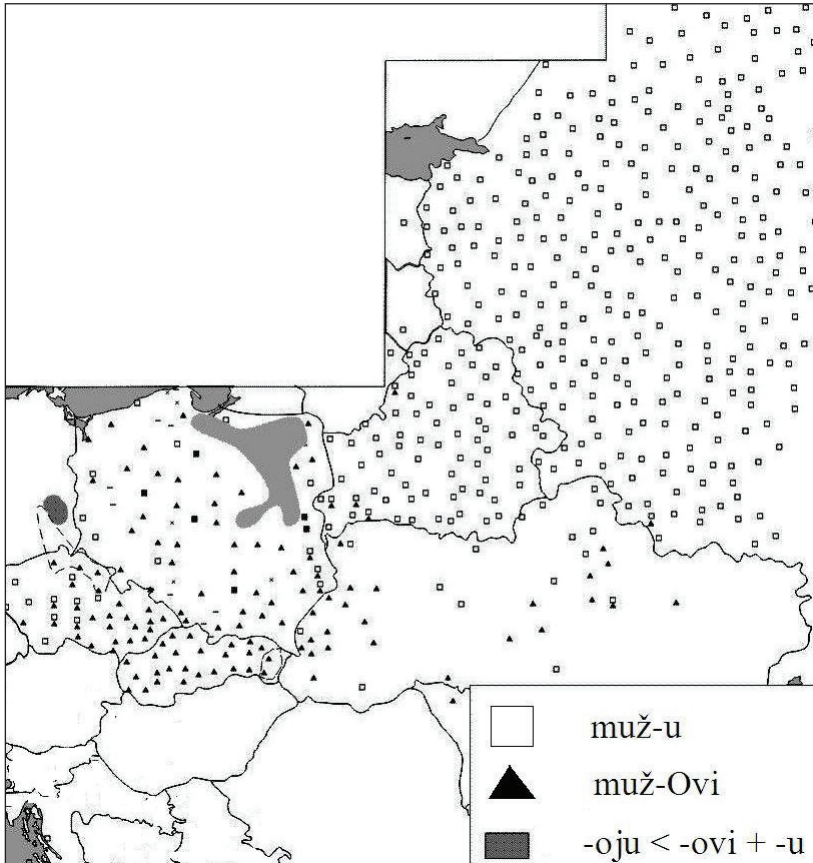
Príčiny tohto stavu môžu byť viaceré. Predpokladáme, že morfológická stabilita východoslovanského jazykového areálu v takej podobe, v akej ju dnes prezentuje stav v nárečiach, mala oporu v homogénnom jazykovom, kultúrnom aj areálovom prostredí: na prirodzený jazyk východoslovanského areálu bol s ohľadom na jazykový priestor formujúcich sa ostatných slovanských jazykov v konštitutívnom období²⁸⁵, po 10. – 11. storočí, najmä v rozpätí 13. – 16. storočia, keď sa stabilizoval morfológický systém, v porovnaní so západoslovanským či južnoslovanským jazykovým územím menší vonkajší tlak iných jazykových systémov, konfesií a kultúr. S ohľadom na jazykový priestor a počet používateľov jazyka sa v tejto oblasti prejavila vyššia miera rezistencie voči externým vplyvom. Jazykovointegračnú funkciu zohrala aj spoločenská, resp. verejná funkcia domáceho jazyka a konfesionálna homogénnosť obyvateľstva, ktoré v rozličných podobách, odrážajúcich väčšinou hláskoslovné varianty, používalo jeden liturgický jazyk – cirkevnú slovančinu, jazyk, ktorý bol bezprostredným vývinovým stupňom jazykového archetypu. Nemaľý vplyv na tieto procesy mal aj domáci základ ostatných – svetských žánrov verejného styku. Jedným z množ-

²⁸³ Pozri výklad v časti Distribúcia tvarov *tel'ce/te'latá* pôvodných *nt*-kmeňových neutier, s. 113.

²⁸⁴ Schéma o vzťahoch vo východoslovanských jazykoch je v porovnaní s predchádzajúcimi čiastkovými výsledkami aktualizovaná – porovnaj Žigo, Pavol: Od prirodzenosti v jazyku k zovšeobecňovaniu. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Bratislava : UK, 2005, s. 19 – 28.

²⁸⁵ Krajčovič, R., 2009, s. 16.

stva dôkazov je zachovanie pôvodnej *jo*-kmeňovej koncovky *-u* v datíve singuláru slova *muž*, t. j. tvar *mužu*, ktorý svedčí o stabilite archetypu, oproti tvaru *mužovi* v západoslovanskom areáli, kde došlo k medziparadigmatickej analogickej unifikácii tvarov s uniformne transparentnou pôvodnou *u*-kmeňovou koncovkou.

Obr. 42. Pôvodné koncovky datívu singuláru slova *muž* vo východoslovanskom areáli.

Snahy o explanačné myšlienkové zaobchádzanie s jazykom, orientované na hľadanie princípu relatívnosti, by sa nemali obmedzovať len na oblasť formálnej dedukcie, t. j. do formy usudzovania, ale by mali byť súčasťou formy poznania a spôsobom vysvetľovania. Malo by ísť o teoretickú rekonštrukciu jazyka a jej porovnanie so súčasným stavom, porovnanie systémov, ktoré geneticky nadväzujú a postupne sa transformujú. Štruktúrno-genetickými postupmi tak možno teoreticky vysvetliť proces vzniku, fungovania a transformácie systémov, resp. súčasných stabilných či meniacich sa štruktúr. Historicko-porovnávacou metódou možno opísať, resp. odhadnúť následky rozličných vývinových fáz v jazyku, nemožno však predvídať, kedy a aká jazyková zmena sa uskutoční²⁸⁶. Na ustaľovaní tvarových okruhov substantívnej a adjektívnej deklinácie badať okrem spomenutých medziparadigmatických a vnútroparadigmatických analogických zmien aj výrazné, pritom relatívne²⁸⁷ stopy izomorfizmu (napr. stredný rod a v ňom analogické nahrádzanie východiskových gramatických koncoviek nepôvodnými), ktoré sa zachovali a ustálili v súčasnom spisovnom jazyku a aj v jeho nespisovných podobách²⁸⁸. Relatívnosť izomorfizmu sa prejavuje aj pri kongruentnom skloňovaní adjektív, resp. v ich vzťahu k substantívam a zámenám. Dôkazom je analýza vývinu adjektívneho skloňovania. V nepriamych pádoch maskulín sa napr. v genitíve singuláru typu *dobra+jego chlap-a* = *dobrého (chlapa, slugy, duba, meča)* ide o priamy vzťah gramatických koncoviek substantíva, adjektíva a zámena²⁸⁹. Tvar lokálu singuláru maskulín a neutier však pri adjektívach výrazne ovplyvnilo analogické vyrovnávanie s pôvodným tvarom ukazovacieho zámena *ten – o tom*, resp. vývin späť so zánikom kategórie neurčitosti aj pôvodných zámen **jb, *ja, *je, *ji*. Ak by bol vývin kontinuálny, z pôvodného tvaru **dobrějemь* by sa bol vyvinul tvar *dobréм*, zachovaný v časti slovenských nárečí²⁹⁰, v spisovnom jazyku je však kodifikovaný tvar, ktorý vznikol pod tlakom medzipara-

²⁸⁶ Krupa, Viktor: Osudy jazyka za podmienok interkultúrneho kontaktu. In: Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 3 – 8.

²⁸⁷ Relatívne = neúplné.

²⁸⁸ O izomorfizme v syntaxi pozri Kočiš, František: Izomorfizmus v syntaxi. In: Slovenská reč, 41, 1976, s. 193 – 200.

²⁸⁹ Na odlišný vývin a zánik menného skloňovania pozri Músková, Gabriela: Prípady gramatikalizácie vo vývine slovenského jazyka. In: Jazykovedný časopis, 60, 2009, s. 139 – 141.

²⁹⁰ Štolc, J., 1978, s. 149.

digmatickej analógie zámena **тънь*, t. j. *tom* : *dobrom*, na druhej strane sa v rámci spätného pôsobenia adjektív pôvodný tvar zámena **тѣнь* vyrovnal s kontrahovanou adjektívnou formou **dobryjimъ* > *dobrým*, t. j. aj **тѣнь* > *tým*. Analogické vyrovnávanie tvarov adjektív a zámen na jednej strane unifikovalo ich formálnu podobu, na druhej strane zvýšilo stupeň redundancie gramatických koncoviek kongruentnej deklinácie na úkor princípu ekonomie v spojeniach typu s *tým naším novým riešením, tej našej malej vnučke Katke* a pod. Vzájomné analogické vyrovnávania adjektív a zámen možno chronologicky lokalizovať do obdobia, v ktorom sa odstraňovali alternačné rozdiely v tvarotvorných základoch typu *ruka* : *ruce* > *ruke*. Argumentom je napr. tvar inštrumentálu singuláru *kým*, ktorý sa pod vplyvom tvaru ukazovacieho zámena *ten* – *tým* ustálil namiesto pôvodnej podoby **цѣнь*. V porovnaní s tvrdením J. Stanislava²⁹¹, že ide o meziparadigmatickú analógiu pod vplyvom zámena *ký*, je v tomto prípade pravdepodobnejší vplyv vnútroparadigmatickej analógie na tvarotvorný základ²⁹².

Z hľadiska všeobecného vplyvu analógie na formovanie adjektívnej deklinácie však treba pripomenúť aj neúplné analogické procesy, prejavujúce sa na neohraničenom, resp. širokom slovanskom jazykovom areáli. Ide o vnútroparadigmatické vyrovnávanie nepriamych pádov a v ňom z vývinového hľadiska svoju intenzitu prejavil posun morfeomatického švíku pôvodných predložiek **кънь*, **сьнь*, **вънь* z tvarov datívu, lokálu a inštrumentálu do predložkových pádov celého tvarového okruhu (typ **кънь* + *jemu* > *k* + *nemu*). Tieto analogické zmeny hodnotíme ako nepravidelné preto, že ide o zánik pôvodných nominatívnych tvarov typu **jb*, **ja*, **je*, pričom ich miesto zaujalo pôvodné ukazovacie zámeno 3. osoby – *on*, *ona*, *ono* – odkazujúce pôvodne na neznámy predmet. Tvarové okruhy zámen **jb*, **ja*, **je* a *on*, *ona*, *ono* boli také blízke, že ich rozdiel sa zo synchronického hľadiska dnes už nepocitíuje. Pri súhrnnom pohľade na analogické procesy vo vývine adjektívnej deklinácie sa v nemalej miere prejavuje jej recipročná povaha. Časť adjektívnych gramatických koncoviek sa ustálila v tvarovom súbore zámen: pôvodne inštrumentál singuláru **тѣнь* > *tým* < podľa *dob-*

²⁹¹ Stanislav, J., 1958, s. 373.

²⁹² Pozri aj Pauliny, E., 1990, s. 164, podrobnejšie o vzájomnom analogickom vyrovnávaní gramatických koncoviek adjektívnych a pronomínálnych tvarotvorných súborov aj Krajčovič, R., 2009, s. 114 a n.

rým, pôv. lokál plurálu **těch* > *tých* < podľa tvaru *dobrych*, pôvodne lokál plurálu **těch* > *tých* < podľa tvaru *dobrych*, pôvodne inštrumentál plurálu **těmi* > *tými* < podľa tvaru *dobrymi*, pôvodne genitív singuláru **tojě* > *tej* < podľa tvaru *dobrej*, pôvodne datív singuláru **toji* > *tej* < podľa tvaru *dobrej*, pôvodne lokál singuláru **toji* > *tej* < podľa tvaru *dobrej*. Na druhej strane sa zasa časť zámenných gramatických koncoviek ustálila v tvarovom súbore adjektív²⁹³. V adjektívnom tvarovom okruhu sa pod výrazným tlakom analógie unifikovali gramatické koncovky, v ktorých sa s ohľadom na výsledky kontrakcie prestala vnímať pôvodná konsonantická korelácia D – D° (porovnaj slovenské tvary *nov-ého* : *cudz-ieho* oproti ruským tvarom *нов-ого* : *сун-его*; fonologicky transkribované ako -OVA₁, pri tvarotvornom základe zakončenom na nepárovú spoluhlásku ide o pravopisné varianty -ого: *долгого*; -ого: *сухого*; -его: *рыжего*²⁹⁴) a prejavila sa v neutralizácii LG° – LG (dlhý vokál – diftong, t. j. práve v prípadoch typu *nov-ého* : *krásn-eho*). Variantnosť gramatických koncoviek je ovplyvnená neutralizáciou protikladu L – L° (kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť, t. j. krátky vokál – dlhý vokál), resp. aj L°G° – LG° (krátky vokál – diftong) zákonitosťami presahujúcimi hranice slabiky. V slovenčine ide v tomto prípade o charakteristický znak jazyka rozlišujúceho protiklad L – L° (kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť), ktorý napr. v ruštine nie je a prejavuje sa inými prostriedkami presahujúcimi hranicu slabiky – prízvukom. Funkčnosť adjektívnych gramatických koncoviek sa prejavila aj v ich analogickom prenikaní do tvarov čísloviek, ktoré pod vplyvom kongruencie strácali svoje pôvodné autosémantické skloňovanie. Z vývinového hľadiska sa zachovala pôvodná zámenná deklinácia dvoch podôb číslovky *dva*, *dve*, ktoré mali iba duálny tvarový súbor totožný so zámenom *ten*: ide o podoby *dva* pri neživotných maskulínach, *dvě* pri feminínach a neutrách. Tvar životných maskulín typu *dva* vznikol analógiou pod vplyvom substantívneho tvaru typu *bratia*²⁹⁵. Pod vplyvom odlišného vnímania čísloviek sa aj pri tomto slovnom druhu vplyvom analógie postupne sformovali nové tvarové okruhy pozostávajúce sčasti z pôvodných prvkov, sčasti z prvkov iných tvarových súborov²⁹⁶.

²⁹³ Pozri vyššie typ *dobr-a+jego>dobrého*, o variantnosti v nespisovných útvaroch pozri Pauliny, E., 1990, s. 126.

²⁹⁴ Ďurovič, Ľubomír: Paradigmatika spisovnej ruštiny. Bratislava : SPN 1970, s. 151.

²⁹⁵ Pozri Krajčovič, R., 2009, s. 126.

²⁹⁶ Stanislav, Ján: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 2. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1958.

Prehodnocovanie pôvodných tvarotvorných okruhov čísloviek pôsobením analógie možno ľahko pochopiť posilnením ich numeratívneho významu a najmä funkčného hľadiska. Ako východisko argumentácie možno využiť pôvodné číslovky typu *pät'* až *devät'* – svojimi tvarovými okruhmi sa zaraďovali do *i*-kmeňovej substantívnej deklinácie. Postupným uvedomovaním si kongruentného vzťahu týchto prvkov so substantívami sa posilnilo funkčné kritérium²⁹⁷, ktoré sa formálne prejavilo priberaním znakov pôvodného zloženého skloňovania adjektív; vývin a jeho výsledky v nespisovných útvaroch – pochopiteľne – neboli a ani nemohli byť rovnaké²⁹⁸. Vplyvom tejto tendencie a pôsobením analógie sa unifikovala aj deklinácia zložených základných čísloviek, typ *dvadsiati-ch piati-ch*, *dvadsiati-m piati-m*, *dvadsiati-ch piati-ch*, *dvadsiati-mi piati-mi*... V porovnaní s inými slovanskými jazykmi je to charakteristický vývinový znak slovenského jazyka.

743 s., Pauliny, E., 1990, Krajčovič, R., 2009.

²⁹⁷ O kongruencii pozri aj Štolc, 1956, Pauliny, E., 1982, 1990, Kočiš, František: Kongruentné zložené substantívne syntagmy. In: Slovenská reč, 46, 1981, s. 129 – 140, tenže: Nekongruentné a kongruentno-nekongruentné zložené substantívne syntagmy. In: Slovenská reč, 47, 1982, s. 12 – 22.

²⁹⁸ Pauliny, E., 1990, s. 204 – 208.

4. Záver

Analogické vysvetľovanie vyjadruje súvislosti, ktorými možno pochopiť podobnosť, zhodu, rozdielnosť a pomer známeho a doteraz neznámeho a malo by sa opierať o predpoklad, že naše vysvetľovanie sa deje na rovnakom stupni myslenia a poznania, na akom došlo k zmenám, o ktorých predpokladáme, že sú analogické. Uvedomovanie si tohto nedostatku je v historickojazykovedných disciplínach hlavnou príčinou, na základe ktorej hovoríme o relatívnej povahe niektorých vývinových zmien. Pochopenie prv či doteraz neznámej skutočnosti analogickou metódou výkladu teda potvrdzuje Heideggerovu úctu k „predporozumeniu“ (nem. Vorwissen), ktorým sa predpokladá ovládanie určitého východiskového stupňa vzťahov na základe podobnosti.

V závere sa pokúsme nájsť odpoveď aj na otázku, ktorú sme naznačili v úvode: poskytuje charakteristika analogických vývinových tendencií z vývinu slovanskej substantívnej deklinácie dostatok východiskových poznatkov na hľadanie synonymného vzťahu medzi pojmi podobnosť a analógia? Predstavuje analógia na pozadí doterajšieho poznania vývinu základných tendencií slovanskej substantívnej deklinácie akúkoľvek podobnosť, alebo je len jej druhom, spoločným menovateľom všetkých druhov a foriem podobností²⁹⁹? Doterajšie čiastkové poznatky o predmete nášho výskumu ukazujú, že na súčasnom stupni poznania vývinu jazyka nemôžeme pojmy podobnosť a analógia považovať za synonymné. Toto tvrdenie má oporu v niekoľkých príkladoch, ktoré sme uviedli z vývinu fonológie, morfonológie a morfológie slovanských jazykov. Ako dôkaz možno využiť poznatok najbližšej našej komunikačnej sféry: s výnimkou skloňovacieho vzoru *žena* ani jeden substantívny deklinačný vzor spisovných či nespisovných útvarov nie je analogickým obrazom východiskového stavu. Dokazujú to schémy, vyjadrujúce vzťahy medzi východiskovým a súčasným stavom deklinačných paradigiem³⁰⁰, resp. ich stredné časti – priestor stôp premiestňovania ako dôkaz zmien v rešpektovaní pôvodných hraníc štruktúr. Dominujúcim prvkom sa z vývinového hľadiska stala modifikácia vzťahu medzi obsahom

²⁹⁹ Pozri pozn. 20, s. 18.

³⁰⁰ Pozri obr. 39, 40 a 41.

a formou s perspektívou dosiahnuť idealizovaný prototyp. Aj napriek tomu, že pri kongruentnej deklinácii ide o totožnosť gramatických významov obidvoch členov v kongruentnom vzťahu, ich totožnosť je neúplná, pretože sa tieto prvky viažu jednosmerne, obmedzené sú len na rovinu významu. Formálna stránka kongruencie neobsahuje základné znaky analógie (konfliktnosť podstaty analógie a kongruencie); tie sa v odlišnej forme prejavujú vo vývinových zmenách skloňovania adjektív a zámen, kde dochádzalo k vzájomnému, recipročnému ovplyvňovaniu.

Ukazuje sa, že analógia predstavuje v jazyku viac druhov podobnosti, ktoré majú pendant aj v iných disciplínach, napr. geometrickú podobnosť na jednej strane (gramatická koncovka *-och* vo všetkých tvarových súboroch maskulín, *-m* v 1. osobe singuláru prézenta, zánik *-t* v 3. osobe prézenta, ale aj variantné gramatické koncovky *-om*, *-ám*, *-iam*; *-och*, *-ách*, *-iach*; *-mi*, *-ami* tak isto, ako je geometrickou podobnosťou kružnica zobrazujúca sa ako väčšia alebo menšia kružnica v závislosti od povahy šošovky, resp. zobrazená objektívom so širokým zorným uhlom, t. j. širokouhlým objektívom typu „rybie oko“ do elipsy a izomorfizmus a homomorfizmus na druhej strane (genitív singuláru maskulín typu *dub-a*, *hrad-u*). Čiastkovým pohľadom na analogické vývinové zmeny v slovenskom jazyku – s rešpektom niektorých paralel aj v iných slovanských jazykoch – možno predbežne odpovedať aj na otázku J. Stachovej³⁰¹, či analógia na pozadí doterajšieho poznania reprezentuje akúkoľvek podobnosť, alebo je len jej druhom, spoločným menovateľom všetkých druhov a foriem podobností. Ide teda v prípade podobnosti a analógie o synonymiu, o vyjadrenie tej istej skutočnosti domácim a cudzím slovom? S ohľadom na poznatky jazykovedy, t. j. špeciálnej vedy, v oblasti vývinu fonologickej štruktúry, s ohľadom na poznatky o vnútroparadigmatických a medziparadigmatických analogických zmenách v tvaroslovnom vývine slovenského jazyka a ich výsledkoch, ktorými je súčasný stav, nie je analógia synonymom podobnosti. Dôkazom tohto tvrdenia sú tie vývinové procesy, ktorými sa analógia a podobnosť výrazne líšia: výsledkom analogických zmien je buď vyrovnávanie koncoviek na medziparadigmatickej alebo vnútroparadigmatickej úrovni, nikdy však nejde o analogickú zmenu, ktorou by sa zmenil celý tvarový okruh. Z toho vyplýva, že nový tvarový okruh nie je analogickým obrazom ideálneho či idealizovaného

³⁰¹ Stachová, J., 1994, s. 89.

prototypu, ale len jeho neúplnou podobou, pretože neobsahuje všetky jeho prvky, ale aj prvky či stopy pôvodného tvarového okruhu. Ďalším dôkazom toho, že medzi analógiou a podobnosťou nejde o synonymný vzťah je, že prehodnocovanie klasifikačných kritérií a postupný vývin gramatických kategórií vyústilo do neúplného narúšania východiskového stavu nedôslednými analogickými vývinovými procesmi. Ani z formálneho hľadiska, ani z hľadiska prehodnocovania gramatických kategórií (menný rod, mužská osoba, duál, životnosť) pri porovnaní východiskového a finálneho stavu nejde o výrazný stupeň homomorfizmu (v zmysle lat. *consimilis*): každá gramatická koncovka súčasnej spisovnej slovenčiny má pendant vo východiskovom stave, ale nie každá gramatická koncovka východiskového stavu sa zachovala v deklinačnej sústave súčasného spisovného jazyka alebo nárečí. Tieto javy sa z pohľadu súčasného spisovného jazyka nie vždy a dostatočne vnímajú. Žiaľ, bez nich nemožno pochopiť ani uchopiť mechanizmus sledovanej variantnosti gramatických koncoviek a snahy o ich algoritmizáciu. Špecifickosť tohto procesu sa v úplnej miere odhalí porovnaním stavu v slovenskom jazyku s konvergentnými i divergentnými tendenciami v ostatných slovanských jazykoch. Ukazuje sa, že motivovanosť morfolologickej štruktúry v slovenskom jazyku nie je vždy absolútna. Je parametrom prirodzenosti aj príznakovosti, ktoré treba vnímať súčasne ako príslušnosť ohýbateľného výrazu k istej flektívnej triede, t. j. ako klasifikačnú a zároveň aj funkčnú a diferenčnú motiváciu.

V závere problematiky, ktorú nepovažujeme za uzavretú, si uvedomujeme, že výsledky vývinu slovenského jazyka a ostatných slovanských jazykov v tvarosloví sú spoľahlivým východiskom ďalšieho rozvíjania idey synchronného celku, ktorý určuje hodnotu svojich prvkov a spĺňa požiadavky nezávislosti a sebaregulácie³⁰². V tom sa z hľadiska synchronického aj diachronického porovnávacieho výskumu prejavuje špecifickosť národných jazykov. Tak isto si uvedomujeme aj potrebu ďalšieho spracúvania a prehľbovania problematiky analógie v jazyku, s orientáciou na hľadanie takej tesnej syntakticko-sémantickej analogickej väzby, aká sa uvádza v matematických či prírodných vedách. Jej hľadanie v jazyku a v jazykovede má zatiaľ svoje obmedzenia. Vyplývajú z rovnakého formalizmu a štruktúry prírodovedných teórií na jednej strane a z vágnej podstaty a nerovnakej

³⁰² Pozri Marcelli, M., 2001, s. 212.

štruktúry prvkov jazykového systému na druhej strane. Mimo bádateľských záujmov by nemali ostať ani konštatovania o tom, že zmeny v jednej jazykovej rovine sú impulzom zmien vo vyšších jednotkách, napr. dosah starších zmien vo fonologickej štruktúre na prehodnocovanie slabičnej štruktúry, zmeny v gramatických koncovkách, resp. ich variantnosť a pod. K ochote nasledovať predstaviteľov fonológie sa v mene perspektívnosti prenosu ich modelov z jednej oblasti sociálnych vied do druhej priznal napr. významný etnológ a antropológ C. Lévi-Strauss³⁰³. Podľa povahy analógie ju potom možno použiť aj pri kauzálnej, funkčnej a teleologickej explanácii. Na tomto mieste sa – aj vzhľadom na povahu analogických procesov a anomálií vo vývine slovanskej substantívnej deklinácie – dokazuje dvojaký charakter analogickej väzby: tesný alebo voľný³⁰⁴. Vývinové zmeny v jazyku, na ktorých sa prejavilo funkčné pôsobenie analógie, sú svedectvom jej voľnej povahy. Vznikom nových tvarových okruhov, ktoré sú výsledkom vývinových analogických procesov, sa modifikovala časť morfológických štruktúr a výrazne sa posilnila ich homomorfná povaha. Do tohto konštatovania nechceme násilne inkorporovať myšlienku o tom, že každý jazykovedec si tvorí svoju vlastnú teóriu o jazykových zmenách, resp. o vývine jazyka³⁰⁵. Podstatou uvažovania o intenzite analogických zmien a o anomáliách vo vývine substantívnej deklinácie v prirodzených formách slovanských jazykov je, že všetky jazykové štruktúry sa skúmajú ako fenomény, ktoré sú modifikovateľné ľudským mozgom. Prednosť takejto modifikácie sa prejaví vtedy, ak sa teórie o zmenách v jazyku neobmedzia na synchronické konštatovanie o ich prirodzenej povahe, vyplývajúcej zo súčasných potrieb či funkčnosti prvkov, ale sa stanú východiskom „jazykovedy prirodzených jazykov“, ktorá rešpektuje minulé skúsenosti, a prvkov, ktoré sa v duchu pražskej lingvistickej školy tradične označovali ako príznakové a prestane sa im pripisovať atribút neprirodzenosti³⁰⁶. Aj preto, že príznakový prvok nemusí byť v jazyku neprirodzený a môže byť impulzom prototypovej (re)organizácie.

³⁰³ Lévi-Strauss, C.: Štruktúrna antropológia. Zv. 1. Bratislava : Kalligram 2000, s. 45.

³⁰⁴ Pozri Syrovátka, J., 1994, s. 293.

³⁰⁵ Pozri Dotter, Franz: Linguistische Theoriebildung am Beispiel der Natürlichkeitstheorie und der Radical Construction Grammar. In: Sprache und Natürlichkeit. Gedenkband für Willi Mayerthaler. Gertraud Fenk-Oczlon, Christian Winkler (Hrsg.). Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag 2005, s. 40.

³⁰⁶ Dotter, F., 2005, s. 50.

Dôkazom pôvodnej príznakovosti môžu byť aj pôvodné *u*-kmeňové substantíva, ktorých bolo v jazyku v porovnaní s ostatnými substantívami málo, napriek tomu podnietili optimalizáciu čiastkových systémov – stabilizáciu koncoviek datívu a lokálu všetkých životných maskulín. Takýto proces však môže byť časovo, najmä lokálne obmedzený, najmä preto, lebo jazyk ako sociálny fenomén sa vyznačuje vysokou mierou vágnosti. Každodenná interakcia a pôsobenie socializačného procesu vedú k intersubjektívizovaniu zmeny a k ustáľovaniu nových štruktúr. Množstvo takýchto zmien je výsledkom analogických procesov a tvorí obsah tejto knihy. Rozdiely vo vývinových a stabilizačných tendenciách v jednotlivých areáloch sú odrazom rozdielnych sociokultúrnych podmienok a sú dôsledkom prenosu rečového kódovania od konkrétneho, určitého, sú výsledkom odlišného nazerania na zmenené kognitívne koncepty. Z hľadiska vývinu substantívnej deklinácie v jednotlivých slovanských jazykoch ide o vnímanie sociokultúrnych variant od východiskového stavu po súčasnosť v prelínajúcich sa dimenziách *vtedy* ↔ *teraz*, *tu* ↔ *tam*. Výsledkom tohto procesu je množstvo typických variantných, najmä dubletných koncoviek. Vysvetľovanie a pochopenie variantnosti v morfolologickej rovine ako výsledok vývinových procesov nie je v porovnaní s izomorfnými a homomorfnými javmi ostatných jazykových rovín ničím iným, len pochopením množstva analógií či analogických procesov v jazyku, t. j. v skutočnosti, ktorá je produktom nie celkom dokonalého rastra nášho mozgu.

Možno, že tento raster je vo svojej podstate dokonalý, ale jeho dokonalosť zatiaľ ostáva neúplne odhalená...

Literatúra

- Aronson, Howard: Georgian. A Reading Grammar. Chelsea – Michigan : Book Crafters 1982. 526 s.
- Atlas slovenského jazyka. Zv. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá – mapy. Časť druhá – úvod, komentáre, materiály. Red. J. Štolc. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1968. 314 + 198 s.
- Barthes, Roland: *L'aventure sémiotique*. Paris : Éditions du Seuil 1985. 358 s.
- Benko, Vladimír – Hašanová, Jana – Kostolanský, Eduard: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Časť Morfológia podstatných mien. Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 1998. 87 s.
- Benko, Vladimír – Hašanová, Jana – Kostolanský, Eduard: Morfológická databáza ohybných slovných druhov slovenčiny na účely algoritmického spracovania textov. *Jazykovedný časopis*, 52, 2001, s. 3 – 22.
- Bernolák, Anton: *Grammatica Slavica*. Posonii 1790.
- Bernštejn, Samuil Borisovič: *Očerky sravnitel'noj grammatiki slavjanskich jazykov*. Moskva : Nauka 1974. 380 s.
- Bevzenko, Stepan Fylypovyč, et al. *Istorija ukrajinskoj movi*. Kyjiv : Naukova dumka 1978. 526 s.
- Běličová, Helena: *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovan-ských*. Praha : Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy 1988. 222 s.
- Brozović, Dalibor – Ivić, Pavle: *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvat-ski ili srpski*. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 1988. 120 s.
- Czambel, Samo: *Rukovät' spisovnej reči slovenskej*. Budapešť 1902. 388 s.
- Černík, Václav – Farkašová, Etela – Viceník, Jozef: *Teória poznania*. Bratislava : Pravda 1986. 371 s.
- Český jazykový atlas. Red. J. Balhar, F. Jančák. Zv. 3. Praha : Academia 1999. 580 s.
- Dawkins, Richard: *Subject(s) Evolutionary biology*. Oxford : Publisher Oxford University Press 1976. 224 s.
- Dialektologičeskij atlas ruskogo jazyka. Centr evropejskoj časti SSSR. Vypusk II. Morfologija. Kommentarii k kartam. Moskva : Nauka 1989. 168 s.

- Dolník, Juraj: Princíp ekvivalencie. In: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava : Filozofická fakulta UK 1999, s. 45 – 78.
- Dolník, Juraj: Analogie und Natürlichkeit. In: Materiály z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava : Univerzita Komenského 2000, s. 5 – 15.
- Dolník, Juraj: Spôsoby existencie morfológie. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Red. M. Ološtiak, et al. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 71 – 77.
- Dolník, Juraj: Jazyk, človek, kultúra. Bratislava : Kalligram 2010. 224 s.
- Dotter, Franz: Sprachwandel und Natürlichkeitstheorie. In: Sprachtypologie und Universalienforschung. 47, 1994, s. 135 – 155.
- Dotter, Franz: Linguistische Theoriebildung am Beispiel der Natürlichkeitstheorie und der Radical Construction Grammar. In: Sprache und Natürlichkeit. Gedenkband für Willi Mayerthaler. Gertraud Fenk-Oczlon, Christian Winkler (Hrsg.). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag 2005, s. 37 – 56.
- Dvonč, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava : Veda 1985. 124 s.
- Đurovič, Ľubomír: Paradigmatika spisovnej ruštiny. 2. vyd. Bratislava : SPN 1970. 314 s.
- Đurovič, Ľubomír: Tipologija flektivnoj osnovy v slavianskych jazykach. In: Scando-Slavica, 1973, 19, s. 225 – 243. Znovu vydané: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie. I. Bratislava : Veda 2004, s. 125 – 139.
- Etimologičeskij slovar' slavianskych jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond. Red. O. N. Trubačov. Vypusk 1. Moskva : Izdatel'stvo Nauka 1974. 214 s.
- Fährnich, Heinz: Kurze Grammatik der georgischen Sprache. Leipzig : Enzyklopädie 1986. 191 s.
- Furdík, Juraj: Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 54 – 59.
- Furdík, Karol: Automatické generovanie vzorov slovenských substantív. In: Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 20 – 29.
- Habovštiak, Anton: Atlas slovenského jazyka. Zv. 4. Lexika. Časť druhá. Bratislava : Veda 1984. 464 s.

- Hesse(ová), Mary: Models in Physics. In : British Journal for Philosophy of Science. Vol. 4, No. 15, 1953, s. 198 – 214.
- Hock, Hans Henrich: Principles of Historical Linguistics. Trends of Linguistics, Vol. 34, 2. vyd. Berlín – New York – Amsterdam : Mouton de Gruyter 1988. 727 s.
- Horálek, Karel: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha : Nakladatelství ČSAV 1955. 487 s.
- Horecký, Ján: Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch. In: Jazykovedný časopis, 17, 1966, s. 3 – 12.
- Horecký, Ján – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján, et al., Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava : Veda 1989. 436 s.
- Horecký, Ján: Hľadanie princípov stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. In: Princípy jazyka a textu. Bratislava : Univerzita Komenského 2000, s. 30 – 33.
- Chomsky, Noam: Syntaktické štruktúry. Praha : Akademie 1966. 212 s.
- Išačenko, Alexander Vasilievič: Versuch einer Typologie der slawischen Sprachen. In: Linguistica Slovaca. 1 – 2. 1939 – 1940, s. 64 – 76.
- Išačenko, Alexander Vasilievič: Opyt fonologičeskogo analiza slavianskich jazykov. In: Novoje v lingvistike. III. Moskva : Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1963, s. 106 – 121.
- Ivšić, S.: Slavenska poredbena gramatika. Zagreb : Sveučilište „Školska knjiga“ 1970, 434 s.
- Jakobson, Roman: Remarques sur l' evolution phonologique du russe. Travaux du Cercle Linguistique de Prague. II. 1929, s. 62 – 65.
- Jakobson, Roman: Russian Conjugation. In: Word, 1960, č. 4, s. 183 – 203.
- Kamarýt, Jan: Analogie a homologie jako nástroj poznání a omylu. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha, Filosofía 1994, s. 139 – 158.
- Kamenárová, Renáta: Paradigmatika maskulín v Slovanskom jazykovom atlase. In: Jazykovedné štúdie 28. Súradnice súčasnej slovanskej dialektológie. Bratislava : Veda 2010, s. 72 – 78.
- Kamenárová, Renáta: Tematické submorfémy v paradigme neutier ako pozostatok praslovanského skloňovania. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach 3. Bratislava : Univerzita Komenského 2011, s. 287 – 294.
- Kedar-Cabelli, S.: Analogy – from a Unified Perspective. In: Analogical Reasoning. Utrecht, Boston, Londýn : Kluwer Academic Publishers 1988, s. 65 – 67.

- Kočiš, František: Izomorfizmus v syntaxi. In: Slovenská reč, 41, 1976, s. 193 – 200.
- Kočiš, František: Kongruentné zložené substantívne syntagmy. In: Slovenská reč, 46, 1981, s. 129 – 140.
- Kočiš, František: Nekongruentné a kongruentno-nekongruentné zložené substantívne syntagmy. In: Slovenská reč, 47, 1982, s. 12 – 22.
- Krajčovič, Rudolf: Das Problem der Palatalisierung der Velare im Mittelslowakischen. In: Zeitschrift für Slawistik. 1957. II. 2. s. 219 – 222.
- Krajčovič, Rudolf: Historický komentár k fonológii spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 1. Bratislava : Alfa 1972, s. 29 – 43.
- Krajčovič, Rudolf: Historický komentár k morfológii spisovnej slovenčiny Studia Academica Slovaca. 2. Bratislava : Alfa 1973, s. 43 – 55.
- Krajčovič, Rudolf: Slovenčina a slovanské jazyky. I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 324 s.
- Krajčovič, Rudolf: Historický komentár k lexike spisovnej slovenčiny Studia Academica Slovaca. Bratislava : Alfa 1975, s. 141 – 154.
- Krajčovič, Rudolf: Slovenčina a slovanské jazyky. II. Fonologický vývin. Bratislava : Univerzita Komenského 2003. 168 s.
- Krajčovič, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2009, s. 14 a n.
- Král, Abel – Sabol, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava : SPN, 1989, s. 286 – 288.
- Krátka mluvnica slovenská. V Prešporke 1852. 62 s.
- Krempaský, Július: Veda verusu viera. Bratislava : Veda 2006. 254 s.
- Krupa, Viktor: Osudy jazyka za podmienok interkultúrneho kontaktu. In: Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 3 – 8.
- Kurz, Jozef: Učebnice jazyka staroslověnského. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1969. 244 s.
- Lamprecht, Arnošt: Praslovanština. Brno : Univerzita J. E. Pukryně 1987. 200 s.
- Lévi-Strauss, Claude: Štruktúrna antropológia. Zv. 1. Bratislava : Kalligram 2000. 416 s.
- Machek, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 628 s.
- Marcelli, Miroslav: Příklad Barthes. Bratislava : Kalligram 2001. 219 s.

- Mareš, Josef Václav: Diachronische Morphologie des Ur- und Frühslawischen. Wien. Peter Lang 2001. 215 s.
- Matasović, Ranko: Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb : Matica Hrvatska 2008, s. 22.
- Mayerthaler, Willi: Warum historische linguistik. Klagensfutrer Beiträge zur Sprachwissenschaft. 7, 1981, Heft 1, s. 19 – 38.
- Miko, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1962. 254 s.
- Mračníková, Renáta: Kategórie životnosti a mužskej osoby v západoslovenských jazykoch. In: Studia Academica Slovaca 35. Bratislava : Stimul 2006, s. 435 – 450.
- Múcsková, Gabriela: Prípady gramatikalizácie vo vývine slovenského jazyka. In: Jazykovedný časopis, 2, 60, 2009, s. 131 – 144.
- Novák, Ľudovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava : Veda 1980, s. 264 – 271.
- Oblak, Vatroslav: Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen. Leipzig : Druck von Breitkopf & Kärtel 1890. 248 s.
- Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Fonetičeskaja transkripcija. Moskva : Nauka 1964. 17 s.
- Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Vypusk 1. Beograd : Srbska akademija iskustv 1988. 151 s.
- Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Serija fonetiko-grammatičeskaja. Vypusk 2a. *ę. Moskva : Nauka 1990. 191 s.
- Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja. Vypusk 4. Seľskoje chozjajstvo. Bratislava : Veda 2012. 262 s.
- Pauliny, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1963. 360 s.
- Pauliny, Eugen: Kontrastívna analýza slovenského a českého hláskoslovnia. In: Studia Academica Slovaca. 3. Bratislava : Alfa 1974, s. 257 – 272.
- Pauliny, Eugen: Kontrastívna analýza slovenskej a českej deklinácie. In: Studia Academica Slovaca. 4. Red. J. Mistřík. Bratislava : Alfa 1975, s. 243 – 257.
- Pauliny, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava : Veda 1990. 270 s.
- Polkinghorn, John: Reason and Reality. The Relationship Between Science and Theology. London : SPCK 1991. 119 s.

- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská ako prácu svojej pravopisnej komisie. Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931, s. 184.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská. Tlačou kníhtlačiarne Knihospolu v Žiline 1940. 482 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Jedenáste, zrevidované vydanie. Red. Š. Peciar. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1970. 420 s.
- Rajchl, Jaroslav: O analogickém modelování analogie a modelů a míře celostnosti. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha, Filosofia 1994, s. 257 – 263.
- Sabol, Ján: Centrum a periféria slovenského spoluhláskového systému. In: Slovenská reč, 2, 54, 1989, s. 97 – 104.
- Sabol, Ján: Slovenská slabika. In: Zborík Studia Academica Slovaca. 23. Bratislava : Stimul 1994, s. 214 – 224.
- Sabol, Ján: K typologickej charakteristike slovenskej slaviky. In: Zborník Philologica. 45. Bratislava : Univerzita Komenského 1997, s. 27 – 32.
- Siatkowski, Janusz: Co ma wspólnego łapka z jabłkiem. In: Prace Wydziału 1. – Językoznawstwa. Nauki o literaturze i filozofii. Nr. 101. Łódzkie Towarzystwo Naukowe : Łódź 2002, s. 479 – 482.
- Skalička, Vladimír: Vývoj jazyka. Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1960. 112 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 2. h – l. Red. A. Jarošová a K. Buzássyová. Bratislava : Veda 2011. 1088 s.
- Smolin, Lee: Tri cesty ku kvantovej teórii gravitácie. Úvod do súčasných koncepcií priestoru a času. Bratislava : Kalligram 2003. 140 s.
- Sokolová, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 338 s.
- Stachová, Jiřina: Analogie, model, metafora. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha : Filosofia 1994, s. 88 – 100.
- Stankiewicz, Edward: Slavic Morphophonemics in its Typological and Diachronic Aspect. In: Current Trends in Linguistic, zv. 3, 1966, s. 495 – 520.
- Stieber, Zdzisław: Rozwój fonologiczny języka polskiego. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1952. s. 96, tenže: Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Warszawa, 1971, 106 s.

- Syrovátka, Jan: Analogie a porozumění. In: Model a analogie ve vědě, umění a filozofii. Praha, Filosofia 1994, s. 289 – 317.
- Šanidze, Akaki: Grammaticeskije zametki. In: Voprosy jazykoznanija, 2, 1984, predtým v článku Kategorija riada v glagole. Izvestija Izvestija Instituta Jazyka, Istorii i Material'noj Kul'tury Im. Akademika Marra. Tbilisi 10, 1941, s. 209 – 229.
- Štolc, Jozef: Lingvistická geografia a medzislovné jazykové vzťahy. In: Československé přednášky pro VII. Mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Lingvistika. Praha : Academia 1973, s. 83 – 92.
- Štolc, Jozef: Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť druhá: Úvod – komentáre. Bratislava : Veda 1978, s. 42.
- Štolc, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava : Veda 1994. 179 s.
- Štúr, Ludevít: Nauka reči slovenskej. V Prešporoku 1846. 216 s.
- Topolińska, Zuzana: Arealna lingvistika kako rekonstrukcija na jazyčnata i kulturna evolucija. In: Arealna lingvistika kako pat kon rekonstrukcija na jazyčnata i kulturna evolucija. Skopje : Istraživački centar za arealna lingvistika 2009, s. 13 – 20.
- Varbot, Žanna Žanovna: Praslavianskaja morfonologija, slovoobrazovanije, etimologija. Moskva : Izdatel'stvo Nauka 1984. 256 s.
- Vendina, Tatiana Ivanovna: Russkije dialekty v obščeslavianskom kontekste (leksika). Moskva : Institut slavianovedenija RAN 2009. 532 s.
- Volockaja, Z., M., Mološnaja, T., N., Nikolaeva, T., M., Revzin, I., I., Civjan., T., V.: Ob odnom podchode k tipologii slavianskich jazykov. Na materiale sistemy sklonenija suščestvitel'nogo. In: Slavianskoje jazykoznanije. Doklady sovetskoj delegacii. V. meždunarodnyj sjezd slavistov Sofija 1963. Moskva : Akademija Nauk SSSR. Sovetskij komitet slavistov 1963, s. 510 – 542.
- Voprosnik Obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa. Moskva : Nauka 1965. 272 s.
- Worth, Dean: The Notion of „Stem“ in Russian Flexion and Derivation. In: To Honor Roman Jakobson. Zv. 3. Bez udania miesta vydania, 1967, s. 2269 – 2288.
- Woustra, Ewert: Analogies in Non-specialist Journals. Communication and Cognition, 22, 1989, 1, s. 48 – 49.
- Wurzel, Wolfgang Ullrich: Zur Erklärbarkeit sprachlichen Wandels. Zeit-

schrift für Phonetik. Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 42, 1989, č. 4, s. 488 – 510.

Zaldastanišviliová, Tinatin Givis-asuli: Grammaticeskaja kategorija vremeni v sovremennom gruzinskom. Avtoreferat na soiskanije učonoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Tbilisi 1986. 28 s.

Žigo, Pavol: Kurze Grammatik der georgischen Sprache. In: Asian and African Studies 25, 1989. Bratislava : Veda 1990, s. 284 – 286.

Žigo, Pavol: Princíp analógie. In. Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava : Stimul 1999, s. 21.

Žigo, Pavol: Hľadanie princípu relatívnosti. I. In. Princípy jazyka a textu : Bratislava. Univerzita Komenského 2000, s. 16 – 29.

Žigo, Pavol: Od prirodzenosti v jazyku k zovšeobecňovaniu. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Bratislava : UK 2005, s. 19 – 28.

Analogy and Anomalies in the Noun Declension of Slavic Languages

The book is based on the structural comparison of the early and the contemporary noun declension patterns, on examining the analogical developmental tendencies and on searching for anomalies, as well as on the identification of their influence upon the resulting structures. Apart from using both the synchronic and the diachronic approach, we make use of a wide range of the comparative aspects of Slavic languages, namely within the reevaluation of the classification criteria of the noun declension and of the consequences upon the new declension types. The material draws on the results of the systemic field research within the international Slavic project entitled *Slovanský jazykový atlas* (Slavic Linguistic Atlas). The Slovak National Commission of the *Slavic Linguistic Atlas* processes the noun declension in the dialects of Slavic languages, and the respective Slavic National Commissions have each provided to it all the materials for the cartographic processing into a separate volume. We have used part of this material for the argumentation concerning the areal distribution of the phenomena subjected to analysis, our principal aim being to explain the deviations of each particular phenomenon from the substance, as well as the explanation of the qualitative changes of the holistic systems, their development and functioning within various areal, historical and developmental conditions. The prerequisite for such approach to the description and explanation of the changes is to express the relationship between the logical structure of the problem studied and the theories preceding the particular solution, i.e. it presupposes the compatibility of the scientific theories.

The material presented in this book evidences only a restricted number of morphological phenomena. Their selection has been limited by the extent of the grant project, hence, our results, too, are of a partial nature, the overall research being in its first stage, while it is intended to be continued by the interpretation of other phenomena as well. The selection of the phenomena is determined by the hierarchy of the Questionnaire of the *Slavic Linguistic Atlas* from which extensive material representing all the linguistic levels of the whole Slavic territory has been acquired. Similarly determined is also the unified areal illustration of the phenomena by the traditional symbol

method. In spite of following this principle, however, some of the phenomena, in particular those of macro-areal nature, are only delimited by hachures, i.e. isoglosses, or by isomorphs. In the description of the particular phenomena in the second part of the work we do not proceed case by case from the nominative to the instrumental, but our approach is governed by the aim of determining the degree of anomalies and analogical changes within the developmental processes of the stabilization of the declension systems. With some phenomena references are also made to the more detailed processing of partial problems as presented in national dialectal atlases. We do not use this method with each phenomenon or language, but only as an accompanying illustrative means, realizing that our aim is not to provide an exhaustive and detailed presentation of the phenomenon in each of the dialectal areas, but rather to identify the analogies and anomalies in the area under study.

Within the framework of explaining the analogies and anomalies in the noun declension system, from the typological aspect of precious argumentative value in the noun declension system are also references to the developmental tendencies and their results in the particular Slavic languages. The results of these tendencies in the basic macro-areas of Slavic languages testify not only to mutual intra-areal influences, but also to mutual influences among the original areas. The present state in the languages of the Slavic area evidences the complexity of the divergent and convergent tendencies in the development of their morphological structures. The basis of our initial view of analogy and anomaly in the noun declension of Slavic languages is represented by the intention to extend the cognition of synchronic linguistics by a wider historical-linguistic comparative aspect. The aim of such approach is to reveal the points of departure with regard to defining the stability or non-stability of the linguistic system on the level of morphology, namely the noun declension. The main focus of the characteristics will be constituted above all by the changes of the original formal stem-based noun declension and the transition to the semantic criterion – the principle of gender, or to the areas with the neutralization of the noun gender or to the transition to the tendency at agglutination. The basic idea of the book is to indicate the stability or variability of the Slovak noun declension to such an extent that the findings can be relied upon in applying the codification principles.

Translated by Ada Böhmerová

Prilohy

Zoznam lokalít Slovanského jazykového atlasu

1. Solbica (Stolvizza). Itálie, ob. Ravenna (Prato di Resia).
2. Ošnje pri Svetem Lenartu (Osgnetto). Itálie, ob. Sveti Lenart (S. Leonardo).
3. Križ (Santa Croce). Itálie, ob. Trst (Trieste).
4. Šmartno. RS, ob. Brda.
5. Komen. RS, ob. Komen.
6. Cerčno. RS, ob. Cerčno.
7. Srednja vas v Bohinju. RS, ob. Bohinj.
8. Horjul. RS, ob. Horjul.
9. Valburga. RS, ob. Medvode.
10. Luče. RS, ob. Luče.
11. Pomjan. RS, ob. Koper.
12. Hrušica. RS, ob. Ilirska Bistrica.
13. Babno Polje. RS, ob. Loška dolina.
14. Ribnica. RS, ob. Ribnica.
15. Dragatuš. RS, ob. Črnomelj.
16. Bučka. RS, ob. Škocjan.
17. Mostec. RS, ob. Brežice.
18. Šmarje pri Jelšah. RS, ob. Šmarje pri Jelšah.
19. Spodnja Ložnica. RS, ob. Slovenska Bistrica.
20. Videm ob Ščavnici (Sveti Jurij ob Ščavnici). RS, ob. Sveti Jurij, ob. Ščavnici.
21. Gomilica. RS, ob. Turnišče.
22. Žminj. RH, op. Pula.
23. Cres. RH, op. Mali Lošinj.
24. Dobrinj. RH, op. Krk.
25. Rukavac. RH, op. Matulji.
26. Močila. RH, op. Karlovac.
27. Domagović. RH, op. Jastrebarsko.
28. Domaslovec. RH, op. Samobor.
29. Začretje (Sveti Križ Začretje). RH, op. Zagreb.
30. Cubinec. RH, op. Križevci.
31. Prelog. RH, op. Čakovec.
32. Virje. RH, op. Đurđevac.
33. Trnovac. RH, op. Gospić.
34. Brinje. RH, op. Brinje.
35. Trebarjevo Desno. RH, op. Sisak.
36. Mala Peratovica. RH, op. Bjelovar.
37. Sali. RH, op. Zadar.
38. Лохово. РБиХ, оп. Биџац. Лохово. РБиХ, оп. Биџац.
39. Magića Mala. RH, op. Nova Gradiška.
40. Strizivojna. RH, op. Đakovo.

41. Valpovo. RH, op. Valpovo.
42. Komiža. RH, op. Komiža.
43. Trogir. RH, op. Trogir.
44. Vrbanj. RH, op. Hvar.
- 44a. Kruč (Acquaviva Collecroce). Italija, pr. Molise, reg. Abruzzi.
45. Otok. RH, op. Sinj.
46. Guber. RBiH, op. Livno. Губер. РБиХ, оп. Ливно.
47. Drvetine. RBiH, op. Bugojno. Дрветине. РБиХ, оп. Бугојно.
48. Dobretići. RBiH, op. Jajce. Добретићи. РБиХ, оп. Јајце.
49. Vijaka. RBiH, op. Vareš. Вијака. РБиХ, оп. Вареш.
50. Šrionica. RBiH, op. Srebrenik. Шпионица. РБиХ, оп. Сребреник.
51. Tramošnica. RBiH, op. Gradačac. Трамошница. РБиХ, оп. Градачац.
52. Gradište. RH, op. Županja.
53. Сивац (Стари и Нови). СЦГ – РС, оп. Кула.
54. Јазак. СЦГ – РС, оп. Ириг.
55. Башаид. СЦГ – РС, оп. Кикинда.
56. Lastovo. RH, op. Lastovo.
57. Grude. RBiH, op. Ljubuški. Груде. РБиХ, оп. Љубушки.
58. Lug. RBiH, op. Jablanica. Луг. РБиХ, оп. Јабланица.
59. Kreševo. RBiH, op. Kreševo. Крешево. РБиХ, оп. Крешево.
60. Милићи. РБиХ, оп. Власеница. Milići. RBiH, op. Vlasenica.
61. Žera. RBiH, op. Rogatica. Жера. РБиХ, оп. Рогатица.
62. Осладић. СЦГ – РС, оп. Осечина.
63. Неменикуће. СЦГ – РС, оп. Сопот.
64. Уљма. СЦГ – РС, оп. Вршац.
65. Savtat. RH, op. Dubrovnik.
66. Јасеник. РБиХ, оп. Гацко. Jasenik. RBiH, op. Gacko.
67. Крива Ријека. СЦГ – РС, оп. Чајетина.
68. Паковраће. СЦГ – РС, оп. Чачак.
69. Глибовац. СЦГ – РС, оп. Смедеревска Паланка.
70. Кула. СЦГ – РС, оп. Пожаревац.
71. Радовићи (Кртоли). СЦГ – РЦГ, оп. Тиват.
72. Режевићи. СЦГ – РЦГ, оп. Будва.
73. Горана (Мрковићи). СЦГ – РЦГ, оп. Бар.
74. Његуши. СЦГ – РЦГ, оп. Цетиње.
75. Голубовци. СЦГ – РЦГ, оп. Подгорица.
76. Требаљево. СЦГ – РЦГ, оп. Колашин.
77. Анцелат. СЦГ – РЦГ, оп. Иванград.
78. Тријебине. СЦГ – РС, оп. Сјеница.
79. Тучеп/Тучепо. СЦГ – РС, оп. Ракош.
80. Србовац/Бугариће. СЦГ – РС, оп. Косовска Митровица.
81. Дренча. СЦГ – РС, оп. Александровац.
82. Велика Крушевица. СЦГ – РС, оп. Рековац.
83. Буковац. СЦГ – РС, оп. Деспотовац.
84. Ораховац. СЦГ – РС, оп. Ораховац.

85. Пљачковица. СЦГ – РС, оп. Врање.
86. Доњи Душник. СЦГ – РС, оп. Гаџин Хан.
87. Кална. СЦГ – РС, оп. Књажевац.
88. Јасеница. СЦГ – РС, оп. Неготин.
90. Лазарополе. РМ, оп. Дебар.
92. Вруток. РМ, оп. Гостивар.
93. Теарце. РМ, оп. Тетово.
94. Ракотинци. РМ, оп. Скопје.
95. Љубанце. РМ, оп. Скопје.
96. Радожда. РМ, оп. Струга.
97. Звечан. РМ, оп. Македонски Брод.
98. Шлегово. РМ, оп. Кратово.
99. Пештани. РМ, оп. Охрид.
100. Извор. РМ, оп. Велес.
101. Дихово. РМ, оп. Битола.
102. Витолиште. РМ, оп. Битола.
103. Радовиш. РМ, оп. Радовиш.
104. Берово. РМ, оп. Берово.
105. Фурка. РМ, оп. Гевгелија.
106. Бобошчица (Bovoshitica). Албанија, обл. Корча.
107. Вамбел (Μοσχοχωριον). Грција, р-н. Костур.
108. Нестрам (Νεστοριον). Грција, р-н. Костур.
109. Тиолишча (Τοιχιον). Грција, р-н. Костур.
110. Тремно (Καρδια). Грција, р-н. Кајлар.
111. Кронцелево (Κρασεαι). Грција, р-н. Воден.
112. Висока (Οσσα). Грција, р-н. Солун.
113. Секавец (Λιβαδοχοριον). Грција, р-н. Серез.
- 113а. Плевна (Πετρουσσα). Грција, р-н. Драма.
114. Буковец. РБг, Видинска ок.
115. Рабиша. РБг, Белоградчишка ок.
116. Медковец. РБг, Ломска ок.
117. Главановци. РБг, Трњнска ок.
118. Годеч. РБг.
119. Згориград. РБг, Врачанска ок.
120. Търнак. РБг, Белослатинска ок.
121. Ръждавица. РБг, Кюстендилска ок.
122. Бистрица. РБг, Дупнишка ок.
123. Врачеш. РБг, Ботевградска ок.
124. Владиња. РБг, Ловешка ок.
125. Падеж. РБг, Благоевградска ок.
126. Бачево. РБг, Разложка ок.
127. Баня. РБг, Панагјурска ок.
128. Шипка. РБг, Казанлъшка ок.
129. Сушица. РБг, Горнооряховска ок.
130. Тетово. РБг, Кубратска ок.

131. Сребърна. РБг, Силистренска ок.
132. Кърналово. РБг, Петричка ок.
133. Скрбатно. РБг, Гоцеделчевска ок.
134. Равногор. РБг, Пещерска ок.
135. Дълбоки. РБг, Старозагорска ок.
136. Жеравна. РБг, Котелска ок.
137. Драгоево. РБг, Преславска ок.
138. Щипско. РБг, Провадийска ок.
139. Момчиловци. РБг, Смолянска ок.
140. Драгойново. РБг, Първомайска ок.
141. Покрован. РБг, Ивайловградска ок.
142. Устрем. РБг, Тополовградска ок.
143. Козичино (Еркеч). РБг, Поморийска ок.
144. Черноморец. РБг, Бургаска ок.
145. Граматиково. РБг, Малкотърновска ок.
146. Potoče (Potschach). Австрија, об. Šmohor – Prešeško jezero, (Hermagor – Presseger See), ок. Šmohor (Hermagor).
- 146a. Stinjaki (Stinatz). Австрија, Gradišće (Burgenland).
147. Breznica pri Šentjakobu v Rožu (Frießnitz). Австрија, об. Šentjakob v Rožu (St. Jakob im Rosental), ок. Beljak (Villach).
- 147a. Čemba (Schandorf). Австрија, Gradišće (Burgenland).
148. Kneža (Grafenbach). Австрија, об. Djekše (Diex), ок. Velikovec (Völkermarkt).
- 148a. Rajngrt (Baumgarten). Австрија, Gradišće (Burgenland).
149. Gornji Senik (Felsőszölnök). Мађарска, ок. Körmend, об. Felsőszölnök.
150. Pogan (Pogány). Мађарска, жуп. Baranja.
151. Dušnok (Dusnok). Мађарска, жуп. Bač-Kiškun (Bács-Kiskun).
152. Ловра (Lórév). Мађарска, жуп. Пешта (Budapest).
153. Номок (Fertőhomok). Мађарска, жуп. Győr-Sopron.
154. Vértesszöllös (Sileš). Мађарско, жуп. Komárom.
155. Galgaguta (Guta). Мађарско, жуп. Nógrad.
156. Ohuta (Stará Huta). Мађарско, жуп. Borsod.
167. Винга. Румъния, Банат.
168. Klokotič (Clocotici). Румунска, оп. Lupac (Lupac). Клокотич (Clocotici). Румунија, оп. Лупак (Lupac).
169. Свиница (Svinița). Румунија, жуп. Мехединци (Mehedinți).
171. Русь Поляна (Poienile de sub Munte). Румунија, обл. Мараморош (Maramureș).
175. Újezd u Manětína. ČR, окр. Plzeň-sever.
176. Chrášťany. ČR, окр. Litoměřice.
177. Světlá pod Ještědem. ČR, окр. Liberec.
178. Postřekov. ČR, окр. Domažlice.
179. Číčov. ČR, окр. Plzeň-jih.
180. Semice. ČR, окр. Nymburk.
181. Poniklá. ČR, окр. Semily.
182. Hvězda (p. Hlavňov). ČR, окр. Náchod.
183. Stachy. ČR, окр. Prachatice.

184. Borkovice. ČR, okr. Tábor.
185. Křečovice. ČR, okr. Benešov.
186. Rejčkov. ČR, okr. Havlíčkův Brod.
187. Jenišovice. ČR, okr. Chrudim.
188. Soběnov. ČR, okr. Český Krumlov.
189. Slavíkovice. ČR, okr. Třebíč.
190. Hodice. ČR, okr. Jihlava.
191. Hodov. ČR, okr. Třebíč.
192. Jámy. ČR, okr. Žďár nad Sázavou.
193. Lažany. ČR, okr. Blansko.
194. Roubanina. ČR, okr. Blansko.
195. Jedlí. ČR, okr. Šumperk.
196. Příkazy. ČR, okr. Olomouc.
197. Mokré Lazce. ČR, okr. Opava.
198. Plaveč. ČR, okr. Znojmo.
199. Bošovice. ČR, okr. Vyškov.
200. Polešovice. ČR, okr. Uherské Hradiště.
201. Záříčí. ČR, okr. Kroměříž.
202. Rybí. ČR, okr. Nový Jičín.
203. Janovice. ČR, okr. Frýdek-Místek.
204. Lanžhot. ČR, okr. Břeclav.
205. Újezd. ČR, okr. Zlín.
206. Halenkov. ČR, okr. Vsetín.
207. Horní Lomná. ČR, okr. Frýdek-Místek.
208. Čáry. SR, okr. Senica.
209. Ivanka pri Dunaji. SR, okr. Senec.
210. Bučany. SR, okr. Trnava.
211. Trnovec nad Váhom. SR, okr. Šaľa.
212. Nedanovce. SR, okr. Partizánske.
213. Kubrica. SR, okr. Trenčín.
214. Vrtižer. SR, okr. Považská Bystrica.
215. Klubina. SR, okr. Čadca.
216. Krivá. SR, okr. Dolný Kubín.
217. Slovany. SR, okr. Martin.
218. Liptovský Ján. SR, okr. Liptovský Mikuláš.
219. Horná Ždaňa. SR, okr. Žiar nad Hronom.
220. Zvolenská Slatina. SR, okr. Zvolen.
221. Vieska nad Žitavou. SR, okr. Zlaté Moravce.
222. Hontianske Moravce. SR, okr. Krupina.
223. Horné Strháre. SR, okr. Veľký Krtíš.
224. Turičky. SR, okr. Lučenec.
225. Sirk. SR, okr. Revúca.
226. Spišské Tomášovce. SR, okr. Spišská Nová Ves.
227. Plavnica. SR, okr. Stará Ľubovňa.
228. Dlhá Lúka. SR, okr. Bardejov.

229. Sedlice. SR, okr. Prešov.
230. Trstená pri Hornáde. SR, okr. Košice.
231. Bánovce nad Ondavou. SR, okr. Michalovce.
232. Žalobín. SR, okr. Vranov nad Topľou.
233. Čabalovce. SR, okr. Medzilaborce.
234. Dissen (Dešno). BRD, Kr. Cottbus (wokraj. Chósebusz).
235. Bergen (Hory). BRD, Kr. Kamenz (wokraj. Kamjenc).
236. Halbendorf (Brězowka). BRD, Kr. Weißwasser (wokraj. Běla Woda).
237. Radibor (Radwor). BRD, Kr. Bautzen (wokraj. Budyšin).
238. Sławęcín. RP, woj. Szczecin, pow. Choszczno.
239. Rąbino. RP, woj. Koszalin, pow. Świdwin.
240. Gwiazdowo. RP, woj. Koszalin, pow. Sławno.
241. Wierzchucino. RP, woj. Gdańsk, pow. Puck.
242. Wielka Wieś. RP, woj. Gdańsk, pow. Puck.
243. Brzeźno. RP, woj. Gdańsk, pow. Lębork.
244. Mirachowo. RP, woj. Gdańsk, pow. Kartuzy.
245. Karsin. RP, woj. Bydgoszcz, pow. Chojnice.
246. Pązewo. RP, woj. Gdańsk, pow. Starogard Gdański.
247. Deszczno. RP, woj. Zielona Góra, pow. Gorzów Wielkopolski.
248. Drawsko. RP, woj. Poznań, pow. Czarnków.
249. Podróżna. RP, woj. Koszalin, pow. Złotów.
250. Krzywogoniec. RP, woj. Bydgoszcz, pow. Tuchola.
251. Trzciano. RP, woj. Gdańsk, pow. Sztum.
252. Wola Młynarska. RP, woj. Olsztyn, pow. Pasłęk.
253. Garbno. RP, woj. Olsztyn, pow. Kętrzyn.
254. Dąbrówka Wielkopolska. RP, woj. Poznań, pow. Międzyrzecz.
255. Smolniki. RP, woj. Bydgoszcz, pow. Szubin.
256. Wabcz. RP, woj. Bydgoszcz, pow. Chełmno.
257. Żaganiec. RP, woj. Zielona Góra, pow. Żagań.
258. Kramsko. RP, woj. Poznań, pow. Babimost.
259. Promno. RP, woj. Poznań, pow. Poznań.
260. Sędzin. RP, woj. Bydgoszcz, pow. Aleksandrów Kujawski.
261. Kiełpiny. RP, woj. Bydgoszcz, pow. Rypin.
262. Samplawa. RP, woj. Olsztyn, pow. Nowe Miasto Lubawskie.
263. Dywity. RP, woj. Olsztyn, pow. Olsztyn.
264. Dąbrówka. RP, woj. Olsztyn, pow. Pisz.
265. Szwałk. RP, woj. Olsztyn, pow. Olecko.
266. Radziuszki. RP, woj. Białystok, pow. Suwałki.
267. Mała Kamienica. RP, woj. Wrocław, pow. Jelenia Góra.
268. Ligota Piękna. RP, woj. Wrocław, pow. Trzebnica.
269. Szelejewo. RP, woj. Poznań, pow. Gostyń.
270. Kramsk. RP, woj. Poznań, pow. Konin.
271. Rościszewo. RP, woj. Warszawa, pow. Sierpc.
272. Zaręby Kościelne. RP, woj. Warszawa, pow. Przasnysz.
273. Łyse. RP, woj. Warszawa, pow. Kolno.

274. Flesze, RP, woj. Białystok, pow. Grajewo.
275. Pomiany, RP, woj. Białystok, pow. Augustów.
276. Wojbórz, RP, woj. Wrocław, pow. Nowa Ruda.
277. Lubsza, RP, woj. Opole, pow. Brzeg.
278. Dziadowa Kłoda, RP, woj. Wrocław, pow. Syców.
279. Michałów, RP, woj. Poznań, pow. Kalisz.
280. Pątnów, RP, woj. Łódź, pow. Wieluń.
281. Domaniewek, RP, woj. Łódź, pow. Łęczyca.
282. Skaratki, RP, woj. Skierniewice, pow. Łowicz.
283. Gorzewo, RP, woj. Warszawa, pow. Gostynin.
284. Sońsk, RP, woj. Warszawa, pow. Ciechanów.
285. Wysocze, RP, woj. Warszawa, pow. Ostrów Mazowiecka.
286. Tykocin, RP, woj. Białystok, pow. Białystok.
287. Słomianka, RP, woj. Białystok, pow. Mońki.
288. Śmicz, RP, woj. Opole, pow. Prudnik.
289. Rudziniec, RP, woj. Katowice, pow. Gliwice.
290. Wędrynia, RP, woj. Opole, pow. Olesno.
291. Konopiska, RP, woj. Katowice, pow. Częstochowa.
292. Kocierzowy, RP, woj. Łódź, pow. Radomsko.
293. Ruski Bród, RP, woj. Kielce, pow. Przysucha.
294. Jastrzębia, PR, woj. Kielce, pow. Radom.
295. Słomczyn, RP, woj. Warszawa, pow. Grójec.
296. Człekówka, PR, woj. Warszawa, pow. Otwock.
297. Rozbity Kamień, RP, woj. Warszawa, pow. Sokołów Podlaski.
298. Woronie, RP, woj. Białystok, pow. Bielsk Podlaski.
299. Krzanowice, RP, woj. Opole, pow. Racibórz.
300. Golezowice, RP, woj. Kraków, pow. Olkusz.
301. Książnice Wielkie, RP, woj. Kielce, pow. Kazimierza Wielka.
302. Bolmin, RP, woj. Kielce, pow. Kielce.
303. Radkowice, RP, woj. Kielce, pow. Iłża.
304. Dęba, RP, woj. Lublin, pow. Puławy.
305. Trzebieszów, RP, woj. Lublin, pow. Łuków.
306. Horoszki Małe, RP, woj. Warszawa, pow. Łosice.
307. Choroszczyńska, RP, woj. Lublin, pow. Biała Podlaska.
308. Wiślica, RP, woj. Katowice, pow. Cieszyn.
309. Żabnica, RP, woj. Kraków, pow. Żywiec.
310. Jabłonka, RP, woj. Kraków, pow. Nowy Targ.
311. Więciórka, RP, woj. Kraków, pow. Myślenice.
312. Gliny Małe, RP, woj. Rzeszów, pow. Mielec.
313. Grębów, RP, woj. Rzeszów, pow. Tarnobrzeg.
314. Zakrzew, RP, woj. Lublin, pow. Krasnystaw.
315. Osowa, RP, woj. Lublin, pow. Włodawa.
316. Nowe Bystre, RP, woj. Kraków, pow. Nowy Targ.
317. Sromowce Wyżne, RP, woj. Kraków, pow. Nowy Targ.
318. Podegrodzie, RP, woj. Kraków, pow. Nowy Sącz.

319. Jodłówka. RP, woj. Kraków, pow. Tarnów.
320. Łęki Strzyżowskie. RP, woj. Rzeszów, pow. Krosno.
321. Łąka. RP, woj. Rzeszów, pow. Rzeszów.
322. Łukawa. RP, woj. Lublin, pow. Biłgoraj.
323. Gielczew. RP, woj. Lublin pow. Krasnystaw.
324. Wiszniów. RP, woj. Lublin, pow. Hrubieszów.
325. Niebieszczany. RP, woj. Rzeszów, pow. Sanok.
326. Paclaw. RP, woj. Rzeszów, pow. Przemyśl.
327. Лукшы. РБ, Віцебская вобл., Браслаўскі р-н.
328. Пялікі. РБ, Віцебская вобл., Шаркаўшчынскі р-н.
329. Казлы. РБ, Віцебская вобл., Мёрскі р-н.
330. Якубава. РБ, Віцебская вобл., Расонскі р-н.
331. Ністанішкі. РБ, Гродзенская вобл., Смаргонскі р-н.
332. Груздава. РБ, Віцебская вобл., Пастаўскі р-н.
333. Лабуноўшчына. РБ, Віцебская вобл., Полацкі р-н.
334. Бабовікі. РБ, Віцебская вобл., Полацкі р-н.
335. Паташня. РБ, Віцебская вобл., Гарадоцкі р-н.
336. Прывалкі. РБ, Гродзенская вобл., Гродзенскі р-н.
337. Паляцкішкі. РБ, Гродзенская вобл., Воранаўскі р-н.
338. Лоск. РБ, Мінская вобл., Валожынскі р-н.
339. Асавец. РБ, Мінская вобл., Вілейскі р-н.
340. Адрубак. РБ, Віцебская вобл., Докшыцкі р-н.
341. Чарніца. РБ, Віцебская вобл., Лепельскі р-н.
342. Дворышча. РБ, Віцебская вобл., Бешанковіцкі р-н.
343. Гостраў. РБ, Гродзенская вобл., Мастоўскі р-н.
344. Вялікія Баяры. РБ, Гродзенская вобл., Шчучынскі р-н.
345. Альхоўка. РБ, Гродзенская вобл., Навагрудскі р-н.
346. Пруды. РБ, Мінская вобл., Івянецкі р-н.
347. Валодзькі. РБ, Мінская вобл., Маладзечанскі р-н.
348. Рудня. РБ, Мінская вобл., Плешчаніцкі р-н.
349. Стайкі. РБ, Мінская вобл., Барысаўскі р-н.
350. Абчуга. РБ, Мінская вобл., Крупскі р-н.
351. Лядзінкі. РБ, Віцебская вобл., Віцебскі р-н.
352. Загараднае. РБ, Віцебская вобл., Лёзненскі р-н.
353. Навасёлкі. РБ, Гродзенская вобл., Свіслацкі р-н.
354. Старое Сяло. РБ, Гродзенская вобл., Зэльвенскі р-н.
355. Мірацічы. РБ, Гродзенская вобл., Карэліцкі р-н.
356. Стары Свержань. РБ, Мінская вобл., Стаўбцоўскі р-н.
357. Дудзічы. РБ, Мінская вобл., Пухавіцкі р-н.
358. Дзяхань. РБ, Мінская вобл., Смалявіцкі р-н.
359. Слабодка. РБ, Магілёўская вобл., Шклоўскі р-н.
360. Слатаўшчына. РБ, Віцебская вобл., Дубровенскі р-н.
361. Сечы. РБ, Брэсцкая вобл., Брэсцкі р-н.
362. Дзімітравічы. РБ, Брэсцкая вобл., Камянецкі р-н.
363. Горск. РБ, Брэсцкая вобл., Бярозаўскі р-н.

364. Любішчыцы. РБ, Брэсцкая вобл., Івацэвіцкі р-н.
365. Альхоўцы. РБ, Брэсцкая вобл., Ляхавіцкі р-н.
366. Ванелевічы. РБ, Мінская вобл., Капыльскі р-н.
367. Гарэлец. РБ, Мінская вобл., Пухавіцкі р-н.
368. Багушэвічы. РБ, Мінская вобл., Бярэзінскі р-н.
369. Асавец. РБ, Магілёўская вобл., Бялыніцкі р-н.
370. Стайкі. РБ, Магілёўская вобл., Магілёўскі р-н.
371. Старакожаўка. РБ, Магілёўская вобл., Горацкі р-н.
372. Вялікія Радванічы. РБ, Брэсцкая вобл., Брэсцкі р-н.
373. Пяскі. РБ, Брэсцкая вобл., Кобрынскі р-н.
374. Ляжыткавічы. РБ, Брэсцкая вобл., Драгічынскі р-н.
375. Азарычы. РБ, Брэсцкая вобл., Лагішынскі р-н.
376. Дзяніскавічы. РБ, Брэсцкая вобл., Ганцавіцкі р-н.
377. Карытнае. РБ, Магілёўская вобл., Асіповіцкі р-н.
378. Рубеж. РБ, Магілёўская вобл., Клічаўскі р-н.
379. Завад-Віравая. РБ, Магілёўская вобл., Слаўгарадскі р-н.
380. Беражыстае. РБ, Магілёўская вобл., Крычаўскі р-н.
381. Пралетарскае. РБ, Магілёўская вобл., Касцюковіцкі р-н.
382. Месяцічы. РБ, Брэсцкая вобл., Пінскі р-н.
383. Рэчыца. РБ, Брэсцкая вобл., Столінскі р-н.
384. Вулька. РБ, Брэсцкая вобл., Лунінецкі р-н.
385. Яскавічы. РБ, Мінская вобл., Салігорскі р-н.
386. Пасека. РБ, Мінская вобл., Старадарожскі р-н.
387. Бутчын. РБ, Магілёўская вобл., Бабруйскі р-н.
388. Ніжняя Тошчыца. РБ, Магілёўская вобл., Быхаўскі р-н.
389. Запясочча. РБ, Гомельская вобл., Жыткавіцкі р-н.
390. Бобрыкі. РБ, Гомельская вобл., Капаткевіцкі р-н.
391. Смыковічы. РБ, Гомельская вобл., Акцябрскі р-н.
392. Шыхаў. РБ, Гомельская вобл., Жлобінскі р-н.
393. Бяляеўка. РБ, Гомельская вобл., Чачэрскі р-н.
394. Новае Палессе. РБ, Гомельская вобл., Лельчыцкі р-н.
395. Жахавічы. РБ, Гомельская вобл., Мазырскі р-н.
396. Вязавіца. РБ, Гомельская вобл., Калінкавіцкі р-н.
397. Заспа. РБ, Гомельская вобл., Рэчыцкі р-н.
398. Шарсцін. РБ, Гомельская вобл., Веткаўскі р-н.
399. Тулгавічы. РБ, Гомельская вобл., Хойніцкі р-н.
400. Шкурацы. РБ, Гомельская вобл., Брагінскі р-н.
401. Пуцьмо. Украіна, Волинська обл., Любомльський р-н.
402. Тур. Украіна, Волинська обл., Ратнівський р-н.
403. Залаззя. Украіна, Волинська обл., Любешівський р-н.
404. Доротище. Украіна, Волинська обл., Ковельський р-н.
405. Кутин. Украіна, Рівненська обл., Зарічненський р-н.
406. Залузжя. Украіна, Волинська обл., Володимир-Волинський р-н.
407. Крухунічі. Украіна, Волинська обл., Локачинський р-н.
408. Мильськ. Украіна, Волинська обл., Рожищенський р-н.

409. Велика Ведмежка. Україна, Волинська обл., Маневичський р-н.
410. Берестя. Україна, Рівненська обл., Дубровицький р-н.
411. Дроздинь. Україна, Рівненська обл., Рокитнівський р-н.
412. Поповичі. Україна, Львівська обл., Мостиський р-н.
413. Завадів. Україна, Львівська обл., Яворівський р-н.
414. Туринка. Україна, Львівська обл., Нестерівський р-н.
415. Пирятин. Україна, Львівська обл., Радехівський р-н.
416. Бокійма. Україна, Рівненська обл., Млинівський р-н.
417. Поляни. Україна, Рівненська обл., Березнівський р-н.
418. Хочине. Україна, Житомирська обл., Олевський р-н.
419. Велика Сушиця. Україна, Львівська обл., Старосамбірський р-н.
420. Мавковичі. Україна, Львівська обл., Городоцький р-н.
421. Петричі. Україна, Львівська обл., Золочівський р-н.
422. Сапанів. Україна, Тернопільська обл., Кременецький р-н.
423. Річиця. Україна, Рівненська обл., Гощанський р-н.
424. Підлуби. Україна, Житомирська обл., Смільчинський р-н.
425. Норинськ. Україна, Житомирська обл., Овруцький р-н.
426. Гладковичі. Україна, Житомирська обл., Овруцький р-н.
427. Верхня Яблунька. Україна, Львівська обл., Турківський р-н.
428. Ясениця-Сільна. Україна, Львівська обл., Дрогобицький р-н.
429. Стільське. Україна, Львівська обл., Миколаївський р-н.
430. Свистільники. Україна, Івано-Франківська обл., Рогатинський р-н.
431. Осташівці. Україна, Тернопільська обл., Зборівський р-н.
432. Білозірка. Україна, Тернопільська обл., Лановецький р-н.
433. Стригани. Україна, Хмельницька обл., Славутський р-н.
434. Гульськ. Україна, Житомирська обл., Новоград-Волинський р-н.
435. Устя. Україна, Рівненська обл., Корецький р-н.
436. Поліське. Україна, Київська обл., Поліський р-н.
437. Карпилівка. Україна, Київська обл., Іванківський р-н.
438. Жеведь. Україна, Чернігівська обл., Чернігівський р-н.
439. Задеріївка. Україна, Чернігівська обл., Ріпкинський р-н.
440. Салтикова Дівиця. Україна, Чернігівська обл., Куликівський р-н.
441. Гірськ. Україна, Чернігівська обл., Щорський р-н.
442. Савинки. Україна, Чернігівська обл., Корюківський р-н.
443. Пальчики. Україна, Чернігівська обл., Бахмацький р-н.
444. Іванівка. Україна, Чернігівська обл., Семенівський р-н.
445. Мефедівка. Україна, Сумська обл., Середино-Будський р-н.
446. Чуйківка. Україна, Сумська обл., Ямпільський р-н.
447. Сваркове. Україна, Сумська обл., Глухівський р-н.
448. Малий Березний. Україна, Закарпатська обл., Великоберезнянський р-н.
449. Коростів. Україна, Львівська обл., Сколівський р-н.
450. Збора. Україна, Івано-Франківська обл., Калуський р-н.
451. Ласківці. Україна, Тернопільська обл., Теремовлянський р-н.
452. Веснянка. Україна, Хмельницька обл., Старокосятинівський р-н.
453. Конотоп. Україна, Хмельницька обл., Шепетівський р-н.

454. Велика П'ятигірка. Україна, Житомирська обл., Бердичівський р-н.
455. Кам'янка. Україна, Житомирська обл., Житомирський р-н.
456. Борщів. Україна, Житомирська обл., Радомишльський р-н.
457. Мирча. Україна, Київська обл., Бородянський р-н.
458. Дідівщина. Україна, Київська обл., Фастівський р-н.
459. Блиставиця. Україна, Київська обл., Бородянський р-н.
460. Пухівка. Україна, Київська обл., Броварський р-н.
461. Козари. Україна, Чернігівська обл., Носівський р-н.
462. Галиця. Україна, Чернігівська обл., Ніжинський р-н.
463. Красилівка. Україна, Чернігівська обл., Бахмацький р-н.
464. Сім'янівка. Україна, Сумська обл., Конотопський р-н.
465. Баранинці. Україна, Закарпатська обл., Ужгородський р-н.
466. Поляна. Україна, Закарпатська обл., Свалявський р-н.
467. Довге. Україна, Закарпатська обл., Іршавський р-н.
468. Торунь. Україна, Закарпатська обл., Міжгірський р-н.
469. Дубове. Україна, Закарпатська обл., Тячівський р-н.
470. Стримба. Україна, Івано-Франківська обл., Надвірнянський р-н.
471. Золотий Потік. Україна, Тернопільська обл., Бучацький р-н.
472. Іванківці. Україна, Хмельницька обл., Городоцький р-н.
473. Давидківці. Україна, Хмельницька обл., Хмельницький р-н.
474. Стрижавка. Україна, Вінницька обл., Вінницький р-н.
475. Горобіївка. Україна, Київська обл., Сквирський р-н.
476. Іванівка. Україна, Київська обл., Білоцерківський р-н.
477. Вороньків. Україна, Київська обл., Бориспільський р-н.
478. Богдани. Україна, Черкаська обл., Золотоніський р-н.
479. Озеряни. Україна, Чернігівська обл., Варвинський р-н.
480. Коровинці. Україна, Сумська обл., Недригайлівський р-н.
481. Новоіванівка. Україна, Сумська обл., Білопільський р-н.
482. Пінянка. Україна, Сумська обл., Краснопільський р-н.
483. Затисівка. Україна, Закарпатська обл., Виноградівський р-н.
484. Буштина. Україна, Закарпатська обл., Тячівський р-н.
485. Богдан. Україна, Закарпатська обл., Рахівський р-н.
486. Бабиноплія. Україна, Івано-Франківська обл., Косівський р-н.
487. Южинец. Україна, Чернівецька обл., Кіцманський р-н.
488. Балин. Україна, Хмельницька обл., Дунаєвецький р-н.
489. Морозівка. Україна, Вінницька обл., Мурованокуріловецький р-н.
490. Підвисоке. Україна, Вінницька обл., Іллінецький р-н.
491. Велика Березянка. Україна, Київська обл., Тарашанський р-н.
492. Копіювате. Україна, Черкаська обл., Канівський р-н.
493. Ісківці. Україна, Полтавська обл., Лубенський р-н.
494. Зуївці. Україна, Полтавська обл., Миргородський р-н.
495. Боромля. Україна, Сумська обл., Тростянецький р-н.
496. Шепіт. Україна, Чернівецька обл., Путилівський р-н.
497. Турятка. Україна, Чернівецька обл., Глибоцький р-н.
498. Іванівці. Україна, Чернівецька обл., Кельменецький р-н.

499. Горишківка. Україна, Вінницька обл., Томашпільський р-н.
500. Краснопілка. Україна, Черкаська обл., Уманський р-н.
501. Сингаївка. Україна, Черкаська обл., Шполянський р-н.
502. Дем'янівка. Україна, Полтавська обл., Семенівський р-н.
503. Запсілля. Україна, Полтавська обл., Великобагачанський р-н.
504. Котельва. Україна, Полтавська обл., Котелевський р-н.
505. Дементіївка. Україна, Харківська обл., Дергачівський р-н.
506. Бронниця. Україна, Вінницька обл., Могилів-Подільський р-н.
507. Маньківка. Україна, Вінницька обл., Бершадський р-н.
508. Левківка. Україна, Кіровоградська обл., Новоархангельський р-н.
509. Веселий Кут. Україна, Кіровоградська обл., Знам'янський р-н.
510. Мар'ївка. Україна, Кіровоградська обл., Онуфріївський р-н.
511. Запсілля. Україна, Полтавська обл., Кременчуцький р-н.
512. Котівка. Україна, Дніпропетровська обл., Магдалинівський р-н.
513. Білухівка. Україна, Полтавська обл., Карлівський р-н.
514. Кегичівка. Україна, Харківська обл., Кегичівський р-н.
515. Хатне. Україна, Харківська обл., Великобурулцький р-н.
516. Концеба. Україна, Одеська обл., Савранський р-н.
517. Піщаний Брід. Україна, Кіровоградська обл., Добровеличківський р-н.
518. Козирівка. Україна, Кіровоградська обл., Новгородківський р-н.
519. Новомихайлівка. Україна, Дніпропетровська обл., Софіївський р-н.
520. Вільне. Україна, Дніпропетровська обл., Новомосковський р-н.
521. Танюшівка. Україна, Луганська обл., Новопсковський р-н.
522. Тецкани. Молдова, Бричанский р-н.
523. Данул. Молдова, Ришканский р-н.
524. Пояна. Молдова, Камянский р-н.
525. Тумалины. Литва, Игналинский р-н.
526. Вышки. Латвия, Даугавпилсский р-н.
527. О. Пийрисаар. Эстония, Тартуский р-н.
528. Койда. РФ, Архангельская обл., Мезенский р-н.
529. Ручьи. РФ, Архангельская обл., Мезенский р-н.
530. Долгощелье. РФ, Архангельская обл., Мезенский р-н.
531. Верхняя Золотица (Зимняя Золотица). РФ, Архангельская обл., Приморский р-н.
532. Куя. РФ, Архангельская обл., Приморский р-н.
533. Дорогорское. РФ, Архангельская обл., Мезенский р-н.
534. Тамица. РФ, Архангельская обл., Онежский р-н.
535. Часовенская. РФ, Архангельская обл., Приморский р-н.
536. Азаполье. РФ, Архангельская обл., Мезенский р-н.
537. Пылема. РФ, Архангельская обл., Лешуконский р-н.
538. Кысса. РФ, Архангельская обл., Лешуконский р-н.
539. Усть-Кожа. РФ, Архангельская обл., Онежский р-н.
540. Ломоносово. РФ, Архангельская обл., Холмогорский р-н.
541. Кузюмень. РФ, Архангельская обл., Холмогорский р-н.
542. Валдокурье. РФ, Архангельская обл., Пинежский р-н.
543. Вальтево. РФ, Архангельская обл., Пинежский р-н.

544. Олема. РФ, Архангельская обл., Лешуконский р-н.
545. Турчасово. РФ, Архангельская обл., Онежский р-н.
546. Плёсо-Мякурьё. РФ, Архангельская обл., Холмогорский р-н.
547. Кеврола. РФ, Архангельская обл., Пинежский р-н.
548. Сура. РФ, Архангельская обл., Пинежский р-н.
549. Нюхча. РФ, Архангельская обл., Пинежский р-н.
550. Усланка. РФ, Ленинградская обл., Подпорожский р-н.
551. Плотночно. РФ, Ленинградская обл., Подпорожский р-н.
552. Ладва. РФ, Карелия, Прионежский р-н.
553. Першлахта. РФ, Архангельская обл., Плесецкий р-н.
554. Ступино. РФ, Архангельская обл., Няндомский р-н.
555. Сторожевское. РФ, Архангельская обл., Шенкурский р-н.
556. Родионовское. РФ, Архангельская обл., Виноградовский р-н.
557. Терентьевское. РФ, Архангельская обл., Виноградовский р-н.
558. Окуловская. РФ, Архангельская обл., Верхнетоемский р-н.
560. Копорье. РФ, Ленинградская обл., Ломоносовский р-н.
562. Староселье. РФ, Ленинградская обл., Тосненский р-н.
563. Княщина. РФ, Ленинградская обл., Волховский р-н.
564. Новинка. РФ, Ленинградская обл., Тихвинский р-н.
565. Бор. РФ, Ленинградская обл., Лодейнопольский р-н.
566. Верхнее Тойсино. РФ, Ленинградская обл., Лодейнопольский р-н.
567. Верховье. РФ, Вологодская обл., Вытегорский р-н.
568. Замошьё. РФ, Вологодская обл., Вытегорский р-н.
569. Гавриловское. РФ, Архангельская обл., Каргопольский р-н.
570. Ковжа. РФ, Архангельская обл., Каргопольский р-н.
571. Броневская. РФ, Архангельская обл., Каргопольский р-н.
572. Никишинская. РФ, Архангельская обл., Няндомский р-н.
573. Верхопаденьга. РФ, Архангельская обл., Шенкурский р-н.
574. Павловское. РФ, Архангельская обл., Вельский р-н.
575. Акичкин Починок. РФ, Архангельская обл., Устьянский р-н.
576. Чаплинская. РФ, Архангельская обл., Верхнетоемский р-н.
577. Шеломя. РФ, Архангельская обл., Красноборский р-н.
578. Верхняя Уфтюга. РФ, Архангельская обл., Красноборский р-н.
579. Кленно. РФ, Ленинградская обл., Кингисеппский р-н.
580. Черное. РФ, Ленинградская обл., Волосовский р-н.
581. Большие Слудицы. РФ, Ленинградская обл., Гатчинский р-н.
582. Оскуй. РФ, Новгородская обл., Чудовский р-н.
583. Дубняги. РФ, Ленинградская обл., Киришский р-н.
584. Щибенец. РФ, Ленинградская обл., Тихвинский р-н.
585. Михалево. РФ, Ленинградская обл., Ефимовский р-н.
586. Пашозеро. РФ, Ленинградская обл., Тихвинский р-н.
587. Плоское. РФ, Вологодская обл., Бабаевский р-н.
588. Старина. РФ, Вологодская обл., Бабаевский р-н.
589. Семеновская. РФ, Вологодская обл., Вытегорский р-н.
590. Михалево. РФ, Вологодская обл., Белозерский р-н.

591. Мосеева. РФ, Вологодская обл., Вашкинский р-н.
592. Чистый Дор. РФ, Вологодская обл., Кирилловский р-н.
593. Бархатово. РФ, Вологодская обл., Чарозерский р-н.
596. Елинская. РФ, Архангельская обл., Вельский р-н.
597. Боровское. РФ, Вологодская обл., Верхневажский р-н.
598. Нечаевское. РФ, Архангельская обл., Коношский р-н.
600. Королевская. РФ, Вологодская обл., Нюксенский р-н.
601. Орлово. РФ, Архангельская обл., Устьянский р-н.
602. Верхне-Ерогодский Починок. РФ, Вологодская обл., Великоустюгский р-н.
603. Горка. РФ, Вологодская обл., Великоустюгский р-н.
604. Песчанка. РФ, Архангельская обл., Котласский р-н.
605. Кануновщина. РФ, Псковская обл., Гдовский р-н.
606. Заполье. РФ, Псковская обл., Плюсский р-н.
607. Жеребут. РФ, Ленинградская обл., Лужский р-н.
608. Долгово. РФ, Новгородская обл., Новгородский р-н.
609. Нижнее Станино. РФ, Новгородская обл., Любытинский р-н.
610. Осташово. РФ, Новгородская обл., Любытинский р-н.
611. Игнашино. РФ, Вологодская обл., Чагодощенский р-н.
612. Сиуч. РФ, Вологодская обл., Бабаевский р-н.
613. Рыконец. РФ, Вологодская обл., Кадуйский р-н.
614. Акиньхово. РФ, Вологодская обл., Верхневажский р-н.
615. Чукша. РФ, Вологодская обл., Череповецкий р-н.
616. Кольшкино. РФ, Вологодская обл., Вологодский р-н.
617. Митиха. РФ, Вологодская обл., Харовский р-н.
618. Богтногское. РФ, Вологодская обл., Сокольский р-н.
619. Коростелево. РФ, Вологодская обл., Сямженский р-н.
620. Папинская. РФ, Вологодская обл., Верхневажский р-н.
621. Зыков Конец. РФ, Вологодская обл., Тотемский р-н.
622. Кононовская (Алферовская). РФ, Вологодская обл., Тарногский р-н.
623. Харино. РФ, Вологодская обл., Бабушкинский р-н.
624. Кряж. РФ, Вологодская обл., Кичменско-Городецкий р-н.
625. Андреевское. РФ, Вологодская обл., Великоустюгский р-н.
626. Лыченица. РФ, Вологодская обл., Городокский р-н.
627. Томашево. РФ, Вологодская обл., Великоустюгский р-н.
628. Подборовье. РФ, Псковская обл., Гдовский р-н.
629. Княжицы. РФ, Псковская обл., Струго-Красненский р-н.
630. Слезово. РФ, Псковская обл., Струго-Красненский р-н.
631. Теребутицы. РФ, Новгородская обл., Солецкий р-н.
632. Лъзень. РФ, Новгородская обл., Новгородский р-н.
633. Медведь. РФ, Новгородская обл., Маловишерский р-н.
634. Еваничи. РФ, Новгородская обл., Крестецкий р-н.
635. Токарёво. РФ, Новгородская обл., Любытинский р-н.
636. Слизениха. РФ, Новгородская обл., Мошенский р-н.
637. Горбухино. РФ, Новгородская обл., Пестовский р-н.
638. Раменье. РФ, Вологодская обл., Устюженский р-н.

639. Еврасово. РФ, Вологодская обл., Череповецкий р-н.
640. Голодайка. РФ, Ярославская обл., Пошехонский р-н.
641. Озерки. РФ, Вологодская обл., Вологодский р-н.
642. Осиновицы. РФ, Вологодская обл., Грязовецкий р-н.
643. Лаврентьево. РФ, Вологодская обл., Междуреченский р-н.
644. Волково. РФ, Вологодская обл., Междуреченский р-н.
645. Боярское. РФ, Вологодская обл., Сокольский р-н.
646. Топориха. РФ, Вологодская обл., Тотемский р-н.
647. Трофимово. РФ, Костромская обл., Солигаличский р-н.
648. Сысоево. РФ, Вологодская обл., Бабушкинский р-н.
651. Малы. РФ, Псковская обл., Печорский р-н.
652. Немоево. РФ, Псковская обл., Островский р-н.
653. Рыдалы. РФ, Псковская обл., Псковский р-н.
654. Стёпаново. РФ, Псковская обл., Порховский р-н.
655. Чертёны. РФ, Псковская обл., Дновский р-н.
656. Шушелово. РФ, Новгородская обл., Поддорский р-н.
657. Великое Село. РФ, Новгородская обл., Старорусский р-н.
658. Березка. РФ, Новгородская обл., Старорусский р-н.
659. Клевичи. РФ, Тверская обл., Демянский р-н.
660. Градобить. РФ, Тверская обл., Фировский р-н.
661. Кемцы. РФ, Тверская обл., Бологовский р-н.
662. Дворищи. РФ, Тверская обл., Лесной р-н.
663. Бикалово. РФ, Тверская обл., Молоковский р-н.
664. Лискино. РФ, Ярославская обл., Брейтовский р-н.
665. Офремово. РФ, Ярославская обл., Рыбинский р-н.
666. Вахрамейка. РФ, Ярославская обл., Любимский р-н.
667. Борок. РФ, Костромская обл., Буйский р-н.
668. Родниково. РФ, Вологодская обл., Грязовецкий р-н.
669. Николо-Залесье. РФ, Костромская обл., Буйский р-н.
670. Головинское. РФ, Костромская обл., Чухломский р-н.
671. Борисово. РФ, Костромская обл., Кадынский р-н.
673. Зыково. РФ, Костромская обл., Межевской р-н.
674. Переузино и Александрово. РФ, Псковская обл., Красногородский р-н.
675. Волково. РФ, Псковская обл., Опочецкий р-н.
676. Озерки. РФ, Новгородская обл., Старорусский р-н.
677. Меглино. РФ, Тверская обл., Пеновский р-н.
678. Заплавье. РФ, Тверская обл., Осташковский р-н.
679. Есеновичи. РФ, Тверская обл., Вышневолоцкий р-н.
680. Белавино. РФ, Тверская обл., Вышневолоцкий р-н.
681. Поповка. РФ, Тверская обл., Максатихинский р-н.
682. Заручье. РФ, Тверская обл., Бежецкий р-н.
683. Халява. РФ, Ярославская обл., Некоузский р-н.
684. Матренино. РФ, Ярославская обл., Большесельский р-н.
685. Толбухино. РФ, Ярославская обл., Ярославский р-н.
686. Гридино. РФ, Костромская обл., Красносельский р-н.

687. Юрьево. РФ, Костромская обл., Островский р-н.
688. Курилово. РФ, Костромская обл., Нейский р-н.
689. Калинин. РФ, Костромская обл., Галичский р-н.
690. Михалево. РФ, Костромская обл., Нейский р-н.
691. Самылово. РФ, Костромская обл., Мантуровский р-н.
692. Черная Грязь. РФ, Псковская обл., Себежский р-н.
693. Загорье. РФ, Псковская обл., Локнянский р-н.
694. Медведево. РФ, Тверская обл., Торопецкий р-н.
695. Хотилицы. РФ, Тверская обл., Андреапольский р-н.
696. Верхние Горицы. РФ, Тверская обл., Селижаровский р-н.
697. Казаково. РФ, Тверская обл., Старицкий р-н.
698. Бородино. РФ, Тверская обл., Торжокский р-н.
699. Парфеново. РФ, Тверская обл., Лихославльский р-н.
700. Георгиевское. РФ, Тверская обл., Рамешковский р-н.
701. Савцыно. РФ, Тверская обл., Кашинский р-н.
702. Судилово. РФ, Ярославская обл., Угличский р-н.
703. Марково. РФ, Ярославская обл., Ростовский р-н.
704. Кувакино. РФ, Ярославская обл., Некрасовский р-н.
705. Новое. РФ, Ивановская обл., Фурмановский р-н.
706. Антипино. РФ, Ивановская обл., Кинешемский р-н.
707. Борисово. РФ, Костромская обл., Кадыйский р-н.
709. Малая Торзать. РФ, Костромская обл., Макарьевский р-н.
710. Козодои. РФ, Псковская обл., Пустошкинский р-н.
711. Бугры. РФ, Псковская обл., Великолукский р-н.
712. Осташево. РФ, Псковская обл., Куньинский р-н.
713. Холм. РФ, Тверская обл., Западновинский р-н.
714. Холмец. РФ, Тверская обл., Оленинский р-н.
715. Зальково. РФ, Тверская обл., Ржевский р-н.
716. Романово. РФ, Тверская обл., Старицкий р-н.
718. Устье. РФ, Тверская обл., Конаковский р-н.
719. Кунилово. РФ, Московская обл., Талдомский р-н.
720. Никульское. РФ, Ярославская обл., Переславский р-н.
722. Гоголево. РФ, Ивановская обл., Ивановский р-н.
723. Пеньки. РФ, Ивановская обл., Палехский р-н.
724. Шихириха. РФ, Ивановская обл., Пучежский р-н.
725. Жуки. РФ, Псковская обл., Усмынский р-н.
726. Зекеево. РФ, Тверская обл., Нелидовский р-н.
- 726а. Горки. РФ, Тверская обл., Нелидовский р-н.
727. Толстики. РФ, Тверская обл., Бельский р-н.
728. Вязовка. РФ, Смоленская обл., Сычевский р-н.
729. Лосинино. РФ, Смоленская обл., Гагаринский р-н.
730. Клишино. РФ, Московская обл., Волоколамский р-н.
731. Китенево. РФ, Московская обл., Клинский р-н.
732. Устье. РФ, Московская обл., Одинцовский р-н.
733. Кочергино. РФ, Московская обл., Солнечногорский горсовет.

734. Зубцово. РФ, Московская обл., Сергиев-Посадский горсовет.
735. Никулино. РФ, Московская обл., Орехово-Зуевский р-н.
736. Осиповец. РФ, Владимирская обл., Юрьев-Польский р-н.
737. Зубово. РФ, Владимирская обл., Собинский р-н.
738. Овсянниково. РФ, Владимирская обл., Судогодский р-н.
739. Санино. РФ, Владимирская обл., Суздальский р-н.
740. Княжская. РФ, Владимирская обл., Ковровский р-н.
741. Малый Удол. РФ, Владимирская обл., Вязниковский р-н.
742. Татарово. РФ, Владимирская обл., Муромский р-н.
743. Амачкино. РФ, Нижегородская обл., Павловский р-н.
744. Малое Козино. РФ, Нижегородская обл., Балахнинский р-н.
745. Комарово. РФ, Нижегородская обл., Семеновский р-н.
746. Ковширы. РФ, Смоленская обл., Демидовский р-н.
747. Селище. РФ, Смоленская обл., Духовщинский р-н.
748. Козилово. РФ, Смоленская обл., Холм-Жирковский р-н.
749. Богданово. РФ, Смоленская обл., Вяземский р-н.
750. Токарёво. РФ, Смоленская обл., Гагаринский р-н.
751. Клин. РФ, Московская обл., Наро-Фоминский р-н.
752. Косовка. РФ, Московская обл., Подольский р-н.
753. Коврево. РФ, Московская обл., Егорьевский р-н.
754. Курлово. РФ, Владимирская обл., Гусь-Хрустальный р-н.
755. Денятино. РФ, Владимирская обл., Меленковский р-н.
756. Рогово. РФ, Нижегородская обл., Навашинский р-н.
757. Шерстино. РФ, Нижегородская обл., Арзамасский р-н.
758. Подсосно. РФ, Смоленская обл., Руднянский р-н.
759. Замошье. РФ, Смоленская обл., Смоленский р-н.
760. Слобода. РФ, Смоленская обл., Дорогобужский р-н.
761. Простеево. РФ, Смоленская обл., Угринский р-н.
762. Синюково. РФ, Смоленская обл., Угринский р-н.
763. Самородка. РФ, Калужская обл., Медынский р-н.
764. Недельное. РФ, Калужская обл., Малоярославецкий р-н.
765. Енино. РФ, Московская обл., Серпуховский р-н.
767. Подлесная Слобода. РФ, Московская обл., Луховицкий р-н.
768. Деулино. РФ, Рязанская обл., Рязанский р-н.
769. Мимишкино. РФ, Рязанская обл., Касимовский р-н.
770. Осиповка. РФ, Нижегородская обл., Выксунский р-н.
771. Зибрики. РФ, Смоленская обл., Краснинский р-н.
772. Сельцо. РФ, Смоленская обл., Починковский р-н.
773. Старое Мутище. РФ, Смоленская обл., Ельнинский р-н.
774. Фомино. РФ, Калужская обл., Бяратинский р-н.
775. Матчино. РФ, Калужская обл., Мещовский р-н.
776. Сильково. РФ, Калужская обл., Перемышльский р-н.
777. Вишневое. РФ, Тульская обл., Алексинский р-н.
778. Алферьево. РФ, Тульская обл., Ленинский р-н.
779. Куребино. РФ, Московская обл., Серебряно-Прудский р-н.

780. Добрая Слобода. РФ, Рязанская обл., Пронский р-н.
781. Выжелас. РФ, Рязанская обл., Ижевский р-н.
782. Мокрое. РФ, Рязанская обл., Сасовский р-н.
783. Юзга. РФ, Рязанская обл., Кедомский р-н.
784. Боровая. РФ, Смоленская обл., Хиславичский р-н.
785. Астапковичи. РФ, Смоленская обл., Рославльский р-н.
786. Гришина Слобода. РФ, Брянская обл., Жуковский р-н.
787. Дубровка. РФ, Калужская обл., Куйбышевский р-н.
788. Зимницы. РФ, Калужская обл., Думиничский р-н.
789. Староселье. РФ, Калужская обл., Козельский р-н.
790. Малахово. РФ, Тульская обл., Одоевский р-н.
791. Пришня. РФ, Тульская обл., Щекинский р-н.
792. Алексеевка. РФ, Тульская обл., Кимовский р-н.
793. Семенское. РФ, Рязанская обл., Пронский р-н.
794. Пахомовка. РФ, Рязанская обл., Кораблинский р-н.
795. Унгор. РФ, Рязанская обл., Сараевский р-н.
796. Темёшево. РФ, Рязанская обл., Шацкий р-н.
797. Антоновка. РФ, Брянская обл., Красногорский р-н.
798. Федоровка. РФ, Брянская обл., Суражский р-н.
799. Буда. РФ, Брянская обл., Почепский р-н.
800. Добрунь. РФ, Брянская обл., Брянский р-н.
801. Жудрё. РФ, Орловская обл., Хотынецкий р-н.
802. Красная Горка. РФ, Орловская обл., Орловский р-н.
803. Большое Теплое. РФ, Орловская обл., Мценский р-н.
804. Михнево. РФ, Тульская обл., Ефремовский р-н.
805. Михайловское. РФ, Тульская обл., Куркинский р-н.
806. Мамоново. РФ, Липецкая обл., Красинский р-н.
807. Нарышкино. РФ, Рязанская обл., Милославский р-н.
808. Жабино. РФ, Липецкая обл., Чаплыгинский р-н.
809. Калинино. РФ, Рязанская обл., Новодеревенский р-н.
810. Огъясы. РФ, Тамбовская обл., Сосновский р-н.
811. Старый Кривец. РФ, Брянская обл., Новозыбковский р-н.
812. Джуровка. РФ, Брянская обл., Погарский р-н.
813. Чухраи. РФ, Брянская обл., Суземский р-н.
814. Вежёнка. РФ, Брянская обл., Брасовский р-н.
815. Добрынь. РФ, Орловская обл., Кромской р-н.
816. Капризка. РФ, Орловская обл., Покровский р-н.
817. Щербачево. РФ, Орловская обл., Новодеревеньковский р-н.
818. Козеево. РФ, Липецкая обл., Измалковский р-н.
819. Кузьминские Отвержки. РФ, Липецкая обл., Липецкий р-н.
820. Мальй Самовец. РФ, Тамбовская обл., Петровский р-н.
821. Селезни. РФ, Тамбовская обл., Тамбовский р-н.
822. Первомайское. РФ, Брянская обл., Севский р-н.
823. Погорельцево. РФ, Курская обл., Железногорский р-н.
824. Скородное. РФ, Курская обл., Золотухинский р-н.

825. Второй Белый Колодец. РФ, Орловская обл., Колпнянский р-н.
826. Быковка. РФ, Липецкая обл., Елецкий р-н.
827. Красная Поляна. РФ, Липецкая обл., Тербунский р-н.
828. Хреновое. РФ, Воронежская обл., Новокузнецкий р-н.
829. Нижняя Мосоловка. РФ, Липецкая обл., Усманский р-н.
830. Секерино. РФ, Курская обл., Глушковский р-н.
831. Стрешнево. РФ, Курская обл., Курский р-н.
832. Муравлево. РФ, Курская обл., Курский р-н.
833. Кшень. РФ, Курская обл., Советский р-н.
834. Новая Ольшанка. РФ, Воронежская обл., Нижнедевицкий р-н.
835. Плехово. РФ, Курская обл., Суджанский р-н.
836. Борисполье. РФ, Белгородская обл., Ракитянский р-н.
837. Афанасьеве. РФ, Курская обл., Обоянский р-н.
838. Масловка. РФ, Белгородская обл., Прохоровский р-н.
839. Верхне-Чуфичево. РФ, Белгородская обл., Старооскольский р-н.
840. Истобное. РФ, Воронежская обл., Репьевский р-н.
841. Русская Березовка. РФ, Белгородская обл., Ракитянский р-н.
843. Великая Халань. РФ, Белгородская обл., Корочанский р-н.
844. Богородское. РФ, Белгородская обл., Новооскольский р-н.
845. Лавы. РФ, Белгородская обл., Валуйский р-н.
846. Прилепы. РФ, Белгородская обл., Красногвардейский р-н.
847. Новоосиновка. РФ, Воронежская обл., Острогожский р-н.
848. Ровны. РФ, Белгородская обл., Вейделевский р-н.
849. Шапошниковка. РФ, Воронежская обл., Ольховатский р-н.
850. Ореховец. Гърция, р-н. Сяр.
851. Калапот. Гърция, р-н. Зиляхово.
852. Малък Дервент. Гърция, р-н. Дедеагач.
853. Яна. Турция, р-н. Лозенград.

Menný register

- Aronson, H. 47
Barthes, R. 92, 123
Běličová, H. 28, 57
Benko, V. 70
Bernolák, A. 109, 110
Bernštejn, S., B. 21
Bevzenko, S. 107
Bosák, J. 69
Brozovič, D. 57, 76, 79, 83, 90, 95, 98, 102, 106
Buffa, F. 112
Buzássyová, K. 69, 75
Cambel, S. 109, 110
Civjan, T. 46
Damborský, J. 109
Dawkins, R. 117
Dolník, J. 12, 13, 16, 32, 117
Ďurovič, E. 28, 57, 89, 132
Dvonč, L. 109
Fänrich, H. 47
Furdík, J. 19
Furdík, K. 69
Habovštiak, A. 114
Hašanová, J. 70
Hesse(ová), M. 19
Hock, H. 31
Horálek, K. 100, 141
Horecký, J. 15, 19, 36, 69
Chomsky, N. 53, 106
Isačenko, A. 21, 28, 57
Ivič, P. 57, 76, 79, 83, 90, 95, 98, 102, 106
Ivšic, S. 21
Jakobson, R. 28, 56, 103, 104
Jarošová, A. 75
Kamarýt, J. 19
Kedar-Cabelli, S. 17
Kočiš, F. 130, 133
Kostolanský, E. 70
Krajčovič, R. 21, 56, 57, 77, 87, 102, 103, 116, 128
Král, Á. 33
Kratés z Mallu 18
Krupa, V. 130
Lamprecht, A. 57
Lévi-Strauss, C. 137
Machek, V. 76, 88
Marcelli, M. 93, 136
Mareš, J. V. 58
Matasovič, R. 57, 76, 102, 106, 118
Mayerthaler, W. 102
Meillet, A. 65
Miko, F. 36
Mološnaja, T. 46
Mračníková-Kamenárová, R. 59, 84, 87, 90, 111
Múcsková, G. 130
Nikolaeva, T. 46
Novák, L. 103, 104
Oblak, V. 28, 56
Pauliny, E. 21, 25, 29, 30, 38, 56, 62, 63, 64, 65, 87, 89, 98, 103, 104, 116, 124
Polkinghorn, J. 13
Rajchl, J. 18
Revzin, I., V. 46
Sabol, J. 24, 33, 70, 116
Saussure, F. de 12
Sawicka, I. 21
Siatkowski, J. 80
Skalička, V. 19
Smolin, L. 93
Sokolová, M. 71, 111, 114
Stachová, J. 18, 135
Stanislav, J. 131, 132
Stankiewicz, E. 28, 57
Stieber, Z. 21, 29, 101, 114
Syravátka, J. 18, 137
Šanidze, A. 47
Štolc, J. 57, 87, 99, 102, 107, 124, 130
Štúr, E. 109, 110
Tesnière, L. 65
Topolińska, Z. 60
Varbot, Ž., Ž. 21
Vendina, T. I. 29
Vendina, T. I. 96
Worth, D. 28, 57
Woustra, E. 17
Wurzel, W. 115
Zaldastanišvili, T. 47
Žigo, P. 17, 97, 128

Vecný register

A

- a, gen. sg. mask. 58
- aglutinačný typ 19, 64
- aglutinujúca flexia 65
- a-kmeň 25, 40, 63, 82, 94, 98, 99, 109, 120, 125, 127
- a-kmeň feminín 68
- a-kmeň maskulín 68
- alternácie, praslovanské 89
- analógia 15, 16, 18, 35, 115, 134
- analógia, kvalitatívna 31
- analógia, kvantitatívna 31
- analógia, medziparadigmatická 27, 79, 94, 98, 130
- analógia, slovotvorná 19
- analógia, v jazyku 18
- analógia, vnútroparadigmatická 112
- analógia, vnútroparadigmatická 21, 22, 27, 35, 36, 94, 113
- analogická zmena 15
- anomália 18, 19, 21, 26, 35, 92, 93, 97, 115, 117, 127
- areál, kompaktný 98, 107
- areál, labilný 29
- areál, laterálny 29, 97, 98
- areál, malý 29
- areál, monolingválny 29
- areál, nepríbuzný 29
- areál, polylingválny 29, 96, 97, 98
- areál, prerušovaný 29
- areál, príbuzný 29
- areál, príbuzných jazykov 97
- areál, priľahlý 29
- areál, stabilný 29, 96, 97, 98
- areál, stredný 29, 97
- areál, súvislý 29
- areál, typologicky odlišný 97
- areál, veľký 29
- areál, vzdialený 29
- archetyp 128
- asymetria 15, 92
- Atlas slovenského jazyka 24, 25, 57, 112, 114, 124

B

- bereš 23
- ber-ie-š 23
- berm-ę 112
- berm-en-e 112
- bieloruština 55
- bosniačtina 52, 64
- brata, gen. – akuz. sg. 90, 91
- brate, lok. sg. 88
- brat-ia 132
- brem-ä 113
- brem-en-o 113
- brem-ie-n-Ø 117
- бе 'пѣшь 23

C

- casus generalis 75, 78, 82, 90, 91, 95, 97, 98, 106, 120
- casus generalis obliquus 85, 87, 90, 91, 98
- casus generalis universalis 90, 91, 98
- celok, synchronný 92, 136
- cěнь 131
- centrum 30
- centrum, areálové 30
- centrum, štruktúrne 30
- cirkev 125
- cirkevná slovančina 128
- cudz-ieho 132

Č

- čarodej-o-k-Ø 116
- Český jazykový atlas 114
- čeština 22, 35, 50, 64

D

- dcéra 124
- dedo 73
- děď 73
- deklinácia 29, 62
- deklinácia, kmeňová 76
- deklináčny systém 49
- deštrukcia 124
- diachrónia 17

dialekt 60
diasystém 60
dievč+0+a 111
dievč+at+a 111
diferenciácia 96
diferenciácia, areálová 54
difúznosť 33, 69
direfenciácia 35
distribúcia, areálová 55
divergencia 60
divergencia, typologická 97
divergentné tendencie 21
dj > dz 33
dlan-í 116
dobr-ej 132
dobr-ě-jemь 130
dobr-ém 130
dobrých 132
dobr-y-jimь 131
dobr-ým 131
dominanty, významové 53
dominanty, formálne 53
dratva 110
dt, tl, zachovanie 24
duál 22
dub 124
dub-a, gen. sg. 26
dub-och 64
dub-ov 74
duš-a 102
duš-e 102
duš-i 102
dv-a 132
dvadsiati-ch 133
dvadsiati-m 133
dvadsiati-mi 133
dv-a-ja 132
dv-e 132
dž, fonéma 33
доубь 74
дигя 128
дочь 127

E

-es-kmene 111

ekvivalencia 35
ekvivalencia, imaginárna 26
Etimologičeskij slovarь slavianskikh jazykov.
80
expanzia 125

F

fenomenológia jazyka 29
flektívny typ 64
formalizmus 19
formalizmus, matematický 19
funkcia, integračná 128
funkčnosť 30, 54, 92
fyzika 14

G

gost-a 76
gost-i 75, 85
gost-ichь 64, 71, 118
gost'-oju 85
gost-ьje 75
gost-ьjь 74
gost-ьjь, gen. pl. 76
gramatikalizácia predložky 75
graméma 46
ггньсь 23
гост-ей 76

H

heterogénnosť, areálová 124
homogenizácia 26
homogenizácia triedy 21, 35, 36
homogenizácia, imaginárna 35
homogénnosť 97
homomorfizmus 18, 136
homonymia 98
hor-st-ie-v, gen. pl. 25
host' 78, 84
host'a, ak. sg. 69
host-í 74
host-í : host'-ov 74
host'om, inštr. sg. 69
host'-ov 74
host'-ovi 94
host'ovi, dat. sg. 69

host'ovi, lok. sg. 69
hradu, gen. sg. 26
hranica štruktúr 123, 126
hrdina 124
hrdina, vzor 68
hrdin-och 64
hrdin-ov 74
hrdzaviet' 24
hypotéza 19

Ch

chlap 124
chlap-ěchъ 71, 118
chlap-och 64
chlap-ov 74
chlap-ovi 94
chlap, vzor 71
chorvátčina 52, 57, 64, 87

I

identifikácia 20
i-kmeň 41, 63, 79, 85, 94, 116, 120, 128
i-kmeň feminín 68
i-kmeň maskulín 68
indoeurópske jazyky 14
irationalia animata 96
izomorfa 107
izomorfizmus 18, 130
игр 23
имя 128

J

ja 130
jablka, femininum 80
jablk, maskulinum 80
jablko, neutrum 80
jab-ľь-къ 82
ja-kmeň 41, 63, 94, 109, 127
jam-ô-k-Ø 116
jazykoveda, areálová 102
jazykoveda, historická 37, 102
jazykoveda, porovnávací 37
jazyky, kartvelské 47
je 130
ji 130

jo-kmeň 39, 45, 63, 79, 85, 87, 94, 120, 127
jъ 130
jъm-en-e 112
jъm-ę 112

K

kam-eň 115
kam-en-e, gen. sg. 115
kam-en-ъ 115
kam-en-ьмъ 111
kam-y 115
kašeľ' 24
kaš'Гъ 23, 24
kategória mužskej osoby 74
kategorizácia 29
kmene, samohláskové 38, 40, 43
kmene, spoluhláskové 40, 42, 44, 111
kmeň, konsonantický 125
kodifikácia 22
kompaktnosť 33, 69
kompetencia, mentálna 20
koncovky, rodovo silné 36
konflikt 20
konfliktnosť princípov 15, 35
kongruentné skloňovanie 130
konsonant, postalveoárny 33
konštitutívne obdobie 128
kontinuita 125
kontrakcia 76
konvergentné tendencie 21
korelácia 93
kost'-0 125
kost'-í 116
kostь 84
kost-ьjъ 116
krásn-eho 132
Krátky slovník slovenského jazyka 69, 70
kritérium, formálne 67, 95, 127
kritérium, významové 67, 95
kukuric < kukurica 107
kuli-ov 74
kvantitatívnosť nekvantitatívnosť, opozícia 132
kým 131
къпъ 131

кост-ей 76
крыл 23

L

лакътъ 23
lavic < lavica 107
lhář 25
luhár 24
lúka > louka 100
lužická srbčina 22, 35
lužická srbčina, dolná 51
lužická srbčina, horná 51

M

maďarčina 64
makroareál 29
makroparadigma 72
makroštruktúra, deklinačná 30
makrotyp, morfológický 97, 106
maskulína, životné 22, 58, 63, 85
mať 124
mat-er-ьмъ 111
mat-ie-k-Ø 116
medail-i 116
medveď 87
mém 117
mesec-ī 79
mesiac 79
minc-í, gen. pl. 26, 116
mladogramatizmus 35
model 18
morfológia, abstraktná 12
morfológia, hypostazovaná 13
morfológia, nominalistická 13
Morfológia slovenského jazyka 109
morfológia, supraindividuálna 13
motivácia, diferenčná 16, 96
motivácia, funkčná 93, 96
motivácia, klasifikačná 17, 96
motivovanosť triedy 115
mrkva 110, 125
мъжичь 71, 118
мъжь 69, 74
mše 25
much-e, nom. pl. 103

múka > mouka 100
muž-a 87
mužovi 94, 129
mužská osoba 58
muž-u 87, 129
mysl-e / mysl-i 109
мать 127

N

-n-kmeň 111
-nt- kmeň 111
napätie 15, 16
napätie vo fonologickej štruktúre 33
nárečia 30
nárečia, bieloruské 66, 76
nárečia, bosniacke 66, 79, 87, 94, 98, 100,
102, 106, 120
nárečia, bulharské 66, 75, 82, 87, 90, 91,
95, 98, 106
nárečia, čakavské 95, 103
nárečia, české 66, 75, 79, 90, 96, 100, 106,
113
nárečia, čiernohorské 66, 78, 79, 106
nárečia, dolnolužickosrbské 79, 85, 87
nárečia, hornolužickosrbské 79, 85
nárečia, chorvátske 66, 78, 79, 87, 94, 98,
100, 102, 106, 120
nárečia, kajkavské 95
nárečia, lužickosrbské 66
nárečia, macedónske 66, 75, 82, 87, 90, 91,
95, 98, 106
nárečia, mažovsko-chelmskianske 85, 87
nárečia, moravské 66, 100, 106, 113
nárečia, moravsko-torlacké, bulharské 98
nárečia, poľské 66, 76, 95, 100, 104
nárečia, prizrenské, kosovské 91, 98
nárečia, prizrensko-južnomoravské kosov-
ské 87, 118
nárečia, prizrensko-timocké 75
nárečia, rusínske 66
nárečia, ruské 66, 76, 95, 104
nárečia, slovenské 66, 75, 79, 90, 96, 100, 113
nárečia, slovinské 66, 79, 87, 94, 106, 120
nárečia, srbské 66, 78, 87, 94, 98, 100, 102,
106, 120

nárečia, stredoslovenské 106
nárečia, ukrajinské 66, 75, 76, 90, 96, 100
nárečia, západoslovenské 106
nárečia, zetskovojužnosandžacké 76
narúšanie archetypu 124
neb-a 115
neb-es- 115
neb-es-e, gen. sg. 115
neb-es-e, lok. sg. 115
neb-es-ьмь 111
neb-es-ьмь 115
neb-o 115
neb-u 115
nehomogénnosť 124
neseš 23
nes-ie-š 23
nesľ 23
nespisovné útvary 30
neutralizácia 62
neutralizácia rodu 95, 98, 102, 120
neznelosť 33
n-kmeň 40, 45, 64, 112, 114, 128
noh-e, nom. pl. 103
nonanimata 96
nonrationalia animata 90
nov-ého 132
pož 23
nt-kmeň 44, 117, 128
ne'cěшь 23
нов-ого 132

O

-ov - stabilizácia koncovky 77
o duše/o duše 89
огнь 24, 69
oheň 24
o-kmeň 25, 27, 38, 43, 63, 79, 90, 91, 94,
120, 127
o-kmeň maskulín 67
o-kmeň neutier 67
okolie, nestabilné 125
omša 24
optimalizácia 30
optimalizácia, motivačná 16
optimum, funkčné 93, 120

osoba, mužská 58, 87
ostrva 125
ovi+-u >.-oju/-oj 87
овьсь 23
ог'онь 24

P

palatalizácia velár 21, 34, 35, 103
paradigma, sociálna 61
pelm-ę 112
pelm-en-e 112
pendant, imaginárny 33
periféria 30
periféria, areálová 30
periféria, štruktúrna 30
pes 87
pivň-ic-i, gen.sg. 58
plem-ã 113
plem-en-o 113
plutva 110
podobnosť 18, 134
podobnosť, geometrická 135
poľština 22, 35, 50, 64
pomer 18
potoci > potoky 60
pragmatický zámer 124
praindoeurópčina 32
praslovančina 32
praslovanský základ slovenčiny 104
pravidelnosť 18
Pravidlá slovenského pravopisu 109, 110
predkolonizačná južná stredná slovenčina 104
predporozumenie 134
prehodnocovanie 58
prehodnocovanie kritérií 29
prechod medzi rodmi 36
premiestňovanie 123
princíp 15, 17, 32
princíp analógie 27
princíp Heisenbergov 15
princíp neurčitosti 15, 93, 120
princíp superpozície 93
princíp vývinu 20
prízvuk, presun 23
proces, lineárny 20

proces, nelineárny 20
proces, stabilizačný 58
produktívnosť 17
просьба 23
prototyp 35
prototyp, idealizovaný 116, 123, 124, 135
prototyp, ideálny 20, 67, 124
prototyp, identifikačný 18
pšeniční, gen. sg. 107

R

-r- kmene 111
rab-ěchъ 64
rabъ 74
rakev 110
rakva 110, 125
rak-y, ak. pl. 59
rationalia animata 96
raž-e / raž-i 109
registrácia, ontologická 35
relatívnosť 130
reprodukcia, koordinovaná 14
reprodukcia, uvedomovaná 14
rezistencia 93
riečť 24
r-kmeň 42, 124, 127
rod, gramatický 36, 67
rod, prirodzený 36, 67
rozpad pôvodných deklinačných sústav 55
ruc-e, dat. sg. 22, 26, 131
ruc-e, lok. sg. 22
ruk-e 131
ruk-e, dat. sg. 26
ruk-e, nom. pl. 103
ruština 19, 53
rzivět 25

Ř

řčení 25

S

sadi > sady 60
screeve 47
sem-ä 113
sem-ę 112

sem-en-e 112
sem-en-o 113
se sestrou 100
sibilantnosť 33
sklenárst-ie-v-Ø 116
skloňovanie, kmeňové 27
s-kmeň 44, 115
Slovenský jazykový atlas 10, 61, 65, 67, 80,
81, 82, 114
slovinčina 52
Slovník slovenského jazyka 36, 37, 70
Slovník súčasného slovenského jazyka. 75
slovotvorba, analogická 19
sludz-ě, dat. sg. 27
slug-achъ 64, 71, 118
slug-ovi, dat. sg. 27
slug-y, gen. sg. 27
sluh-a, vzor 68
sluh-om, inštr. sg. 120
sluh-ou, inštr. sg. 28, 120
sluh-ovi 94
sluh-u, ak. sg. 59
sluh-u, gen. sg. 120
sluh-y, gen. sg. 59
sonanta 24
sonóra 24, 63
sonorita 24
so sestrou 100
spontánna zmena 61
srbčina 52, 57, 64, 87
srdc-e 112
sqsěďъ 77, 178
stabilita 92, 93
stabilita systému 15
staroslovenčina 48
stav, finálny 93, 120
stav, východiskový 93
stoľъ 23
stopa 20
striednica 29
stroj 124
stroj-och 64
stroj-ov 74
strýc-o 73
stryjъ-сь 73

submorféma 112
substantíva, zvieracie 58
súčinnosť princípov 15, 35
sudc-ovi 94
súd > soud 100
superpozícia 120
sused 78
svekr-ъv-amъ 111
svokra 125
symetria 15, 29
synergetika 18
syn 94
syn-ovi 94
syn-овъ 75, 77
syntetický flektívny typ 83
syn-ъchъ 64, 71, 118
systém 12
systém, jazykový 12
systémovosť analógie 19, 97
съпъ 131
син-его 132
слуге, dat. sg. 28
слуги, gen. sg. 28
соседей 79

Š

štruktúrácia 124, 126
štruktúra, finálna 123
štruktúra, idealizovaná 123
štruktúra, konsonantická 107, 150
štruktúra, mimojazyková 18
štruktúra, nepríznaková 17
štruktúra, produkovaná 14
štruktúra, slabičná 23
štruktúra, východisková 123
štruktúrovanosť 124
школы, gen. sg. 28

T

těch 132
teľ-a 112
teľ-at'-a 112
teľ-at-á/teľ-c-e 112
teľ-at-i 112
teľ-at'-om 112

teľ-at'-u 112
tel-ę 112
tel-ęt-e 112
тѣмъ 131
tencie, divergentné 136
tencie, konvergentné 136
tlak, externý 92, 97
tojě > tej 132
toji > tej 132
transformácia 53
transparentnosť, uniformná 31, 75, 85
turečtina 64
tvár-e / tvár-i 109
tvarotvorný základ 28, 35
tvar, syntetický 46
tvary, dubletné 121
tvary, variantné 121
tých 132
tým 131
typológia 54
телѣнок 128
типоформа 46

U

-u, gen. sg. mask. 58
-ŭ-kmeň 111
ujo 73
ujъ 73
u-kmeň 39, 63, 79, 85, 86, 94, 120, 127
ŭ-kmeň 25, 42, 110
ukrajínčina 54
ulic-a 106
ulic, gen. pl. 26
ulic-i, gen. sg. 103, 107
ul'ic < ul'ica 107
unifikácia 87
unifikácia tvarov 95
ú > ou 100

V

variantnosť 67, 102, 124, 136
vedľъ 23
vem-en-o 113, 114
vetva 110
vietor 24

ví-tr 25
volь 23
východisko 48
vym-ę 112
vym-en-e 112
vývin 17, 20
vývin, divergentný 97
vývin, iracionálny 18
vývin, prirodzený 28, 29, 30, 37
vývin, spontánny 18, 22
vznik novej fonémy 33
vzťah 18
vzťah, kongruentný 135
vzťahy, mäkkostné korelačné 107
vzťahy, medziparadigmatické 31
vzťahy, medziparadigmatické analogické 125
vzťahy, vnútroparadigmatické 31
vzťahy, vnútroparadigmatické analogické 125
въпль 131

Z

zajac 87

zákon, elektrostatičký Newtonov 19
zákon, gravitačný Coulombov 18
zákon, vedečký 32
zmena, dynamická 123
zmena tl > 1 23
znak, konvergentný 54
znam-ę 112
znam-en-e 112
znelosť 33
zvieracie substantíva 58

Ž

žen-a 99, 102
žen-e, gen. g. 102
žen-i, dat. sg. 102
žen-om, inštr. sg. 100
žien-Ø 116
životnosť 58
žerb-ęт-ьмь 111

Ь

-ьjo-kmeň 43